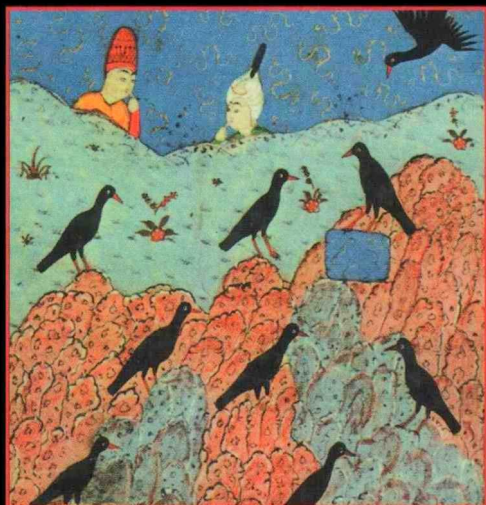

ISLAMICA

ZNAMENJA U ALLAHOVIM STVORENJEIMA

Abū Ḥamid Muḥammad Al-Gaṣṣālī

ISLAMICA

glavni urednik
DŽEMALUDIN LATIĆ

redakcija
NUSRET ČANČAR
ENES DURMIŠEVIĆ
HADŽEM HAJDAREVIĆ
ENES KARIĆ
NEDŽAD LATIĆ

urednik
NUSRET ČANČAR

NIPP **LJILJAN**

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine,
Sarajevo

UDK 113+297

‘AL - GAZĀLĪ, ‘Abū Hāmid Muhammad
Znamenja u Allahovim stvorenjima / ‘Abū Hāmid
Muhammad ‘al-Gazālī ; preveo s arapskog Enes
Karić, - Sarajevo: Ljiljan, 1994. - 122 str. : 21 cm. -
(Biblioteka Islamica)

Prevod djela: ‘Al-hikmatu fi mahlūqāti ‘Allahi. -
Temeljne odlike kozmološkog učenja ‘Abū Hāmida
‘al-Gazālīya / Rešid Hafizović: str. 115-120.

ʿAbū Ḥāmid Muḥammad ʿAl-Gazālī

ZNAMENJA U ALLAHOVIM STVORENJIIMA

Naslov originala

الإمام الغزالي

الحكمة في المخلوقات لله عز وجل

Islamska
kosmologija
klasičnog
perioda

Al-Ḥikmatu fī maḥlūqāti ʿAllāhi

Bejrut, 1406. H. 1986.

Prijevod s arapskog
Dr ENES KARIĆ

SADRŽAJ

PROSLOV OVOJ KNJIZI / 7
RAZMIŠLJANJA O STVARANJU NEBESA
I O OVOME SVIJETU / 11
O ZNAMENJU SUNCA / 14
O ZNAMENJU STVARANJA MJESECA
I ZVIJEZDA / 18
O ZNAMENJU STVARANJA ZEMLJE / 22
O ZNAMENJU MORA / 28
O ZNAMENJU STVARANJA VODE / 31
ZNAMENJE U STVARANJU ZRAKA / 33
O ZNAMENJU STVARANJA VATRE / 37
O ZNAMENJU STVARANJA ČOVJEKA / 40
O ZNAMENJU STVARANJA PTICA / 69
O ZNAMENJU STVARANJA DOMAĆIH
ŽIVOTINJA / 78
O ZNAMENJU STVARANJA PČELA, MRAVA, PAUKOVA,
CRVULJAKA SVILENE BUBE, MUHA I DRUGIH TAKVIH
STVORENJA / 89
O ZNAMENJU STVARANJA RIBA I O MUDROSTI KOJU
ONE SADRŽE / 98
O ZNAMENJU STVARANJA BILJAKA I KAKVA SE TU
NALAZE ČUDA ALLAHOVE MUDROSTI / 102
ŠTA SRCA NASLUĆUJU IZ VELIČINE POZNAVATELJA
TAJNI / 111
POGOVOR:
TEMELJNE ODLIKE KOZMOLOŠKOG UČENJA
'ABŪ HĀMIDA 'AL-GAZĀLĪYA / 115

U ime Allaha, Svemilosnog, Samilosnog!

**ZNAMENJA U ALLAHOVIM
STVORENJIMA
(Uzvišen je i Veličanstven On!)**

**Neka je blagoslov i mir Allahov našem prvaku Muham-
medu, njegovoj porodici i drugovima njegovim!**

PROSLOV OVOJ KNJIZI

Hvala Allahu koji je darovao Svoje darove u perivojima bašči Njemu bliskih ljudi, i koji je tom vrjednotom odlikovao među Svojim štovateljima posebno one koji razmišljaju, koji je učinio razmišljanje o Njegovim stvorevinama sredstvom prodiranja čvrstoga jamstva u srca Njegovih pronicljivih štovatelja — da izvedu dokaze o Njemu — slavljen neka je On! —, posredstvom Njegova činjenja, pa da Ga tako spoznaju, i istinito se osvjedoče da nema božanstva osim Njega, te da Ga kao Jednog Jedinog posvjedočuju, i da, k tome, zrenjem uvide Njegovo Veličanstvo, Uzvišenost, te Njega čisto i kako Njemu dolikuje vjeruju, jer je On taj koji stoji pravedno iza Istine u svim prilikama, a ljudi su svjedoci toga svojim zrenjem i zaključivanjem, i da spoznaju da je On Blagi, Svemogućí, Sveopći Znalac, kako je to On i kazao u Svojoj Plemenitoj Knjizi: **Allah** svjedoči da nema drugog Boga osim Njega — a i meleki i učeni —, i da On postupa pra-

vedno. — Nema Boga osim Njega, Silnog i Mudrog!¹⁾ Neka je blagoslov i spas prvaku svih vjeronavjestitelja, predvodniku svih bogougodnika, iscjelitelju svih grijешnika, Muhammedu, pečatu vjerovjesnika, njegovoj porodici i drugovima, nek' im je visost i čast do Dana Sudnjega!

A nakon proslova velim: Brate moj, Allah te usrećio srećnim udjelom spoznavatelja, i darovao ti dobro i Ovoga i Onoga svijeta, budući da je pravi put u spoznaji Boga, slavljen je On, i usrećio te veličanjem Njega baš posredstvom Njegovih stvorenja: kroz razmišljanje o čudima Njegovih stvorenja i kroz razumijevanje znamenja u vrstama Njegovih stvorenja. Budući da je takav put uzrokom čvrsta uvjerenja, a u tome se pomalja nesklad u stupnjevima bogougodnika, ja sam napisao ovu knjigu vraćajući pozornost umovima umnika na određenje vrsta znamenja i blagodati na koje ukazuje većina stavaka Kur'ana. Jer, Allah Veličanstveni stvorio je umove, upotpunio upute za njih Objavom i naredio umnim ljudima da promatraju Njegova stvorenja, da razabiru i da uzmu pouku iz čûdâ što ih je stvorio u Svojim stvorenjima, sukladno Njegovim riječima, slavljen neka je On: **»Reci: »Posmatrajte ono što je na nebesima i na Zemlji!«²⁾** — te riječima: **»I Mi smo sve živo od vode stvorili, zar nećete vjerovati!«³⁾** — te drugim jasnim stavcima i razgovjetnim dokazima koje razumije onaj ko ih duboko promišlja, onaj ko domaša do razlika u njihovim značenjima, koji smatra veličanstvenom spoznaju Boga, slavljen neka je On, spoznaju koja je uzrok sreće i uspjeha kojeg je svojim štovateljima On obećao iz dobrote, pa i više od toga!

Ovu sam knjigu podijelio u poglavlja. Svako poglavlje obuhvata jedan vid znamenja iz spomenute vrste stvaranja, a sve to već prema tome što privlači pozornost naših umova, na šta smo ukazali; pa ipak, kada bi se skupila sva stvorenja s ciljem navođenja svega što je Bog stvorio, slavljen i veličanstven neka je On, te čak s ciljem navođenja samo onih znamenja što ih je položio u samo jedno stvorenje među svojim

stvorenjima, opet, dakle, sva ta stvorenja ne bi bila u stanju da sve to navedu, niti da navedu sve te blagodati koje je Allah Veličanstveni svakom od stvorenja darovao i što su stvorenja dobila, niti ono što im je od njihovoga Gospodara Veličanstvenoga dospjelo.

A Allaha mi molimo da nam u tome korist priskrbi Svojom milošću i Svojom darežljivošću!

---

1) *Āli Imrān*, 18.

2) *Jūnus*, 101.

3) *Enbijā*, 30.

I glava

RAZMIŠLJANJA O STVARANJU NEBESA I O OVOME SVIJETU

Allah veličanstveni veli: »A zašto ne pogledaju nebo iznad sebe? — kako smo ga Mi sazdali i ukrasili i kako u njemu nema nereda!«⁽⁴⁾ K tome, Allah Veličanstveni i Uzvišeni veli: »All ah je sedam nebesa i isto toliko zemalja stvorio...«⁽⁵⁾

Znaj, Allah ti se smilovao, da ti, kad se svojom misli udubiš u ovaj svijet, zapažаш da je taj svijet kao jedna sazdana kuća u kojoj je pripravljeno sve što je potrebno! Nebesa su podignuta poput krova, a zemlja je rasprostrta poput prostirke. Zvijezde su utaknute kao svjetiljke, a dragulji pohranjeni kao opskrba. Sve je to pripravljeno i zgotovljeno kao takvo, a čovjek je u toj kući kao gospodar koji upravlja onim što se u njoj nalazi: vrste bilja su zarad njegovih potreba, vrste životinja raspoređene su zarad njegovih svrha. Allah Veličanstveni stvorio je nebesa i učinio da njihova boja bude najjače sukladna za oči i pogled, i ta boja pogled osnažuje. A kada bi tu bili proplamsaji ili svjetla, onda bi to naškodilo posmatraču neba. Jer, pogled u zelenilo i plavetnilo odgovora očima, a i duše nalaze pri pogledu u nebo i u njegovo prostranstvo ugodu i rahatluk, naročito onda kada se proljevaju zvijezde nebeske i kada se pomalja svjetlost njegova Mjeseca. Pa i kraljevi prave na svodovima svojih prostorija za sjedenje, urese, uklese i ukrase na ko-

jima posmatrač zatiče smiraj i širinu. Međutim, kada posmatrač dugo zadrži svoj pogled, i kada to opetovano čini, javlja se dosada i mine divota i širina koju je pogledom u tim ukrasima nalazio, a takav slučaj nije pri posmatranju neba i nebeskih ukrasa! Ima i kraljeva koji zadivljeno gledaju u nebesa; među njima imade onih koji, kada ih ozlojedi i rasrdi nešto međ' stvarima koje srdžbu prouzrokuju, traže utočište u onome što im pruža širinu — u pogledu u nebo i prostranstvo nebeskih sfera. Mudri ljudi su kazali: U svome staništu ti kod sebe praviš smiraj i ugodu po mjeri smiraja i ugođe kakvu si našao gledanjem u nebo. — A nebo nosi svoje kitnjaste zvijezde i Mjesec, i pokretima neba kreću se i zvijezde pa se po njima zapućuju stanovnici zemaljskih krajeva; na nebu su putevi zvjezdani, neprestano im se tragovi nahode na zapadu i istoku, ne nalaze se razgovjetni niti primaju oblik i formu svjetlosti.

A neki vele da su to majušna zvijezda, gusta i u skupinama. Po njima put traži za daleka putovanja onaj ko zaluta, on te zvjezdane puteve otkriva ma na kojoj strani da su, i prema njima se zapućuje. Kažu da se na te zvjezdane staze ukazuje i riječima Uzvišenog Allaha: »**Tako mi neba punog zvjezdanih staza!**«⁶) Kažu: arapska riječ **hubuk** (zvjezdane staze) znači **turuk** (zvjezdani putevi).

A neki, opet, vele da su to one ukrašene zvijezde, one su jasni znakovi koji ukazuju na svoga Sazdavatelja i na Njegovu mudro i postojano djelo, koje upućuje na prostranstvo znanja njihova Stvoritelja i načine njihove ustrojstva, kao što također upućuju i na volju njihova Stvoritelja. Pa, nek je slavljen Onaj Moćni, Znalac, Onaj prema čijoj volji sve teče!

Vele da u promatranju nebesa imade deset koristi: malaksava briga, umanjuju se ružne primisli, iščezava umišljanje straha, sjećamo se Boga, širi se u srcu veličanje Boga, iščezavaju brezvrijedne misli, gledanje u nebo koristi za liječenje bo-

lesti zjenice, tješi čežnjivog, umiruje zaljubljene, a nebo je,
također, pravac kuda odlaze molitve molitelja!

---

4) *Qāf*, 6.

5) *Talāk*, 12.

6) *Zārijāt*, 7.

II glava

O ZNAMENJU SUNCA

Bog Veličanstveni kaže: »I On je Sunce učinio svjetiljkom!«⁽⁷⁾

Znaj da je Bog Veličanstveni stvorio Sunce u svrhe koje dokraja znade samo On jedini! A od Njegove mudrosti koja se očituje na Suncu je i to da je On učinio da kretanja Sunca ustanovljavaju noć i dan na svim pojasevima Zemlje. Da toga nije, bile bi ništване odredbe vjere; jer, da nema noći i dana, kako bi ljudi ravnali svojim sticanjem i kako bi određivali svoje stvari, pri stanju kad ih svijet tamni okružuje?! I kako bi se ljudi brinuli o životu u nedostatku ugođe svjetla i koristi njegove?! Da nije sjaja sunčeva svjetla, ne bi se ljudi koristili vidom i očima, niti bi se pomaljale boje! Promisli stanje sunčeva zalaska i iščeznuća od stanja kad ono izlazi stvorenjima, razmisli o znamenju koje se u tome nahodi! Da nije tako, stvorenja ne bi mogla naći smiraj niti stanak, uprkos njihove velike potrebe za smirajem, odmorom tijela, ugasnućem njihovih čutila, te razživljavanjem probavne snage koja treba svariti im hranu i probaviti opskrbu.

Da nije zalaska Sunca, pohlepa za hranom bi nagnala živa bića da neprestano jedu i da to dugo čine, i to bi im uvelo burage u njihovim tijelima. Jer, naime, većina živih bića se ne bi smirila niti stanka našla da nije dolaska noći, sve to iz silne želje da dođu do onoga što im priskrbljuje kori-

st. A, k tome, i Zemlja bi se zagrijala od dugotrajnog sijanja Sunca i njegove nepretrgnutosti tako da bi sagorjelo sve što je na njoj od životinja i biljaka. Ali sunce je, po svome izlasku na vrijeme i po svome zalasku na vrijeme, u pogledu svjetlosti, poput neke svjetiljke za stanovnika neke nastambe, svjetiljke koja im neko vrijeme osvjetljava, a neko vrijeme je utrnuta, e da bi tako mogli zaputiti se po mraku, ali i spavati. Sunce je, također, po svojoj toplini poput neke vatre na kojoj stanovnici te nastambe kuha ju i zgotovljuju hranu, pa kada im hrana bude zgotovljena i kad im vatra ne bude više potrebna, tad je prihvaća onaj iz njihova susjedstva kome je sada potrebna i kojom se on koristi. Pa kada i on udovolji svojoj potrebi, prosljeđuje je drugima. Tako se Sunce uvijek troši na korist bića koja nastanjuju Zemlju, po opreci svjetlosti i tmine ta bića se međusobno pomažu ili međusobno bore, u čemu je opet boljitak svijeta i njegov opstanak.

Na ovo pitanje imade jedna aluzija u riječima Allahovim: »Ti upitaj: »Kažite vi meni — ako bi Allah dao da vam noć potraje vječno, do dana Sudnjega, koji bog bi vam, osim Allaha, svjetlost dao?!«⁸⁾

A potom se po sunčevom rađanju ranije ili pak kasnije izjednačavaju i izravnavaju godišnja doba te izjednačavaju potrebe biljaka i životinja.

Posmotri samo kako se sunce kreće svojom putanjom neko vrijeme: ono izlazi svaki dan i zalazi svaki dan drugom stazom koja mu je određena odredbom njegovoga Stvoritelja! A da nije takvog izlaženja Sunca, i takvog zalaženja, ne bi se razlikovali noć i dan, i ne bi se znala vremena! A kad bi tmina i noć trajno potrajali, u tome bi bila propast za sva stvorenja. Posmotri, onda, kako je Bog dao da noć bude smirajem i počinkom, a dan odredio za sticanje, i posmotri kako On udi jeva noć u dan, i dan u noć, i kako On uvodi povećanje i smanjenje u njih, i to sve po određenom redoslijedu.

du. Posmotri kako se Sunce naginje svojim kretanjem pa se onda baš zato razlikuju ljeto i zima.

Kada Sunce putanjom krene naniže sa sredine neba, tada zahladi zrak i pojavljuje se zima. A kada se izravna sa polovinom neba, tada se pojača žega i pripeka ljetna. A kada, opet, Sunce bude nekako između toga, tada se izjednači vrijeme i time se izravna ju i uravnoteže potrebe biljaka i životinja izravnavanjem ova četiri godišnja doba.

A što se tiče još dobra koje se u svemu tome nalazi, jeste i to da se toplota za vrijeme zime vraća u stabla i biljke, pa tada nastaju tvari za plodove i zgušnjava se zrak, i iz njega nastaju oblaci i kiša. Tada osnaže i tjelesa životinja i jačaju djelovanja prirode. A na promaljeće pokrene se prirod u tvarima koje su nestale za vrijeme zime, pa se onda pomalja bilje Božijom dozvolom i zatreperi drveće. Većini životinja tada se javlja želja za potomstvom, a ljeti opet zagrije se zrak i uzriju plodovi. Višak odebljelih tjelesa ljeti također izmršavi i nestane, a površina zemlje se sasuši pa bude pogodna za odgovarajuće poslove obrade. Sjese ni, opet, očisti se zrak, umnože se bolesti, produlji se noć pa se u njoj radeneki poslovi, a pogodno je i za sjetvu jesensku. Sve ovo uslijeđuje postupno i po mjeri tako da ne bi prijelaz bio iznenadan. A imade se ovdje još toga kazati, ali bi se otišlo daleko.

Eto, ovo te upućuje na odredbu Mudroga Znalca i na prostranstvo Njegova znanja. A zatim još razmisli o prelaženju Sunca među ovim zvijezdima e da bi se tako ustanovio krug godine. Ovaj krug jeste taj koji okuplja četiri perioda: zimu, ljeto, proljeće i jesen. Kretanjem Sunca kroz ta zvijezda jeste po punini i po mjeri, njime plodovlje i bilje dozrijevaju i postižu svoju svrhu. A potom se Sunce opet vrne i započinje još jedno vrijeme svoga kretanja, a tim njenim ponovnim hodom ispuni se godina. A brojanje godina počiva na tačnosti, prema proticanju vremena i datiranju, a po odredbi Mudroga Znalca.

A promisli i o Sunčevom osvjetljavanju svijeta, kako ga

je rasporedio Uzvišeni i Veličanstveni Allah. Naime, da Sunce izlazi samo na jednom mjestu koje ne bi prekoračivalo, njegova ozračja bi domašala samo na jednu stranu, a bez Sunca bi ostale sve druge strane. I onda bi brda i zidovi zastirali te strane. Ali, Veličanstveni Allah je dao da Sunce sija s početka dana i od svoga izlaska s Istoka, pa se onda njegove zrake šire prema onome što se nalazi naspram njih na zapadnoj strani. A potom Sunce ne prestaje da kruži i prekriva stranu po stranu dok ne skonča na zapadu i na onome što je od njega bilo zastrto s početka dana. Pa ne ostane nijedno mjesto a da ne uzme jedan dio svjetlosti Sunca!

Posmotri, zatim, duljinu noći i dana i to kako ih je vremenski ustrojio Veličanstveni Allah — sve s ciljem boljitka za svijet. Dan i noć su nekako po trajanju tu negdje; kada bi to trajanje prekoračili, naškodili bi svemu što se nalazi na licu Zemlje, životinjama i biljkama. Što se životinja tiče, one se ne bi smirivale sve dok imadu danjeg svjetla, a stoka se ne bi sustezala od paše, pa bi se u tom slučaju ispaša prometnula u štetu po stoku. A kada su biljke posrijedi, na njima bi dugotrajno bila Sunčeva toplina pa bi biljesparušila, ono bi se sasušilo i zapalilo. A isto tako, kad bi i noć potrajala dugo, to bi metalo da se neke životinje kreću, da se daju u potragu za hranom i preživljavanjem. U tom bi slučaju prirodna toplina opala, pa bi se bilje smrzlo, sagnjilo i propalo, kako se to inače događa biljkama kad su na mjestu na koje ne pada sunce.

---

7) *Nūh*, 16.

8) *Qasas*, 71.

III glava

O ZNAMENJU STVARANJA MJESECA I ZVIJEZDA

Allah Veličanstveni i Uzvišeni kaže: »Slavljen je Onaj koji je na nebu stvorio sazviježda i dao na njem svjetiljku i Mjesec osvijetljeni!«⁹⁾

Znaj, Allah te usrećio, da Allah Veličanstveni i Uzvišeni, pošto je dao noć da bi se ohladio zrak, smirile životinje i na počinak pošle, je učinio — Veličanstven nek' je On — noć tamnom, mrklom, bez ikakve svjetlosti, kako bi onemogućio bilo kakvo obavljanje poslova. Međutim, možda je ljudima nekada potrebno obavljanje kakva posla noću, bilo to iz nužde ili pak zato što su u vremenskom tjesnacu preko dana, ili, opet, što je preko dana velika žega i pripeka, ili možda zbog nečega drugog. Stoga svjetlost Mjeseca noću spada u skupinu stvari koje su nam potrebne da bismo se pomogli, Allah je dao da Mjesec izlazi u nekim noćima, ali je njegova svjetlost u odnosu na svjetlost i toplinu Sunca manjkava e da ljudi ne bi prionuli na posao s mârom kojim to čine danju, te bi nestalo ono o čemu uživaju: smiraj i počinak, a izostanak toga bi im naškodilo. A Allah je i u zvijezdama stvorio dio svjetlosti kojom se pomažemo kada nema svjetlosti Mjeseca. U zvijezdama je On podario nakit i ures neba te prijatnost i oduševljenje za stanovnike Zemlje, a to jeste nešto što uljepšava ovaj raspored nebeski.

Također, Allah je dao tminu naizmjenice i jedan vremenski

dio jer postoji potreba i za tminom. A kroz tminu dao je nešto svjetlosti — da bi se okončao posao za kojim postoji potreba.

A k tome, po Mjesecu znademo mjesece i godine, u tomé je korist i blagodat od Allaha.

Nadalje, u zvijezdama imadu još i druge koristi i svrhe: u njima su kažiputi i znakovlja za mnogo drugih vremena, da se, recimo, rade poslovi kao što susjetva, sadnja, upravljanje pravim putem za vrijeme putovanja kopnom i morem, te stvari koje se zbivaju kao što su kretanje, žega i hladnoća. Po zvijezdama se zapućuju putnici u tamnini noći i kad prevaljuju divlje pustare i uzburkane pučine, kao što i kaže Allah Veličanstveni: »On je taj koji je stvorio za sve vas zvijezde da se po njima zaputite u tminama kopna i mora.«⁽¹⁰⁾

K svemu tome, u kretanju zvijezda nebeskim svodom, u tome da nastupaju i da se povlače, da izlaze i zalaze, postoji divota i krasota. A i u preinakama Mjeseca je divota, napose kad je mlađak, kad jedri i povećava se, kad se smanjuje, kad sjaji i kad se pomrači. Sve su to dokazi o moći njihova Stvoritelja koji ih preinačava na ovaj način zarad boljitka svijeta. A posmotri kretanja sferena ovim zvijezdama; svakoga dana i noći imade jedno brzo kretanje, i ta je putanja poznata i vidljiva, zapažamo je, doista, kako izlazi i kako zalazi. Da njezino kretanje nije brzo, ne bi prevalila tako veliko prostranstvo za dvadeset i četiri sahata. A da nije ovakvoga određenja Stvoriteljeva, veličanstven je On, da On nije ovako podigao sferu da bi se na taj način skrila od nas žestina i brzina njezina kretanja nebom, da nije dakle toga, ona bi u svome smjeru i usljed brzine svoga kretanja zasljepljivala vid, kako se to često događa od munje kada se rasprostre zrakom.

Pa, deder, posmotri ljepotu Stvoriteljevu, veličanstven je On, u određivanju velike daljine sfera e da se ne bi s njegovom putanjom zbilo nešto što ne treba, i ta je putanja određena u svim stanjima prema mjeri potrebe. Pogledaj u stanja koja

se javljaju u neko doba godine, a opet bivaju skrovida u drugo doba godine, kao što je slučaj sa sazviježđima Vlašići, Blizanci i Sirijus. Jer, kada bi se sva zvijezda pomaljala u jednom vremenu, onda ne bi ni na šta znakom ukazivala, ni na šta nepoznato što bi ljudi spoznali i prema čemu bi se upravljali. Stoga, u izlasku nekoga zvijezda u određeno vrijeme imade znak koji ukazuje na nešto što ljudima koristi baš pri tome izlasku koji im donosi boljitak. A također su i zvijezde Velikog Medvjeda vidljive i one ne zalaze da bi ukazale na nekoju korist, već su te zvijezde na mjestu znakova prema kojima se ravnaju i zapućuju ljudi po nepoznatim putevima na kopnu i moru. I zbog toga, zvijezde Velikog Medvjeda ne zahode niti se gube.

A posmotri isto tako šta bi bilo da su te zvijezde nepomične: tada bi znakovi iz njihova mnogobrojnoga kretanja bili ništavni kao i njihovo kretanje kroz svako pojedino zvijezde. Također se izvode zaključci o nekim stvarima koje se zbivaju na svijetu usljed kretanja Sunca i Mjeseca u njihovim mijenama i postajama.

A da su sva nebeska tijela u isto vrijeme pokretna istom putanjom, onda ne bi na toj putanji bilo mijena koje bi se raspoznavale, niti uzroka po kojem se vrše uspoređivanja. Jer, putanja zvijezde pokretnice znade se po njezinoj putanji u odnosu na bliža zvijezda (u odnosu na Zemlju), na isti način na koji se i kretanje nekoga ko hodi Zemljom znade po mijenama kroz koje prolazi taj što se kreće. Ovaj nebeski svod sa svojim Suncem, Mjesecom, zvijezdama i sazviježđima kreće se ovim svijetom po ovakvom stalnom kretanju, u četiri godišnja doba, sve to zarad boljitka koji se u tome nalazi za životinje, biljke i druga stvorenja po odredbi Moćnog Znalca. U veličinu te mudrosti i znamenja spada stvaranje sfera po kojima jeste nepromjenljivost ovoga svijeta, sukladno krajnjoj tačnosti i savršenosti, dugom trajanju i nepromjenljivosti. Ljudi se zadovoljavaju samo onim mijenama u kojima je njihov boljitak, recimo kao promjena

godišnjih doba. Kada bi bilo nekakvih nenadnih promjena na nebesima, to bi izazvalo i nenadne promjene na Zemlji, ali toga nema!

Opstanak Zemlje povezan je sa opstankom nebesa! Cjelokupna stvar u svemu tome pripada Stvoritelju Veličanstvenome, koji ne prolazi niti nestaje. Njegovo pažnji ništa ne umiče, On ispunjava ročišta za boljitak svijeta. Pa neka je veličanstven On, Znani i Moćni!

---

9) *Furqān*, 61.

10) *En'ām*, 97.

IV glava

O ZNAMENJU STVARANJA ZEMLJE

Allah Veličanstveni kaže: »**I Zemlju smo kao postelju rasprostrli, o, divan li je Onaj ko je bešikom učini!**«⁽¹¹⁾

A zatim posmotri Zemlju, kako ju je Allah učinio bešikom da se na njoj nastane živa bića. Ona ne mogu bez svoga staništa, niti mogu bez hrane. I sva Zemlja je mjesto obraslo biljkama koje su životinjska hrana, i sva je stanište koje živa bića nastanjuju sklanjajući se od toplote i hladnoće, a i skrovište u koje se sklanja i zakopava sve ono što šteti svojim vonjem i zadahom te lešina i izmet sinova Ademovih i drugo. U tom smislu Veličanstveni i Svevišnji kaže: »**Zar Mi nismo učinili Zemlju sabiralištem živih i mrtvih?!**«⁽¹²⁾

U objašnjenju ovih ajeta upravo je rečen gore nevedeni komentar i tumačenje. Allah Svevišnji je, također, stvorio puteve i staze zemaljske — da se njima prebacuju stvorenja u potrazi za svojom opskrbom i koristima. Te su koristi postavljene pred živa bića — da bi sačuvale svoje potomstvo sve vrste životinja, žitarice i biljke. On je stvorio na Zemlji boravište i smiraj, kako i upozorava na to Veličanstveni i Svevišnji Svojim Riječima: »**I iz Zemlje je vodu i pašnjake izveo, i planine nepomičnim učinio — na uživanje varna i stoci vašoj.**«⁽¹³⁾

On je omogućio da stvorenja hode ovim putem zarad svoje koristi, dao je i da miruju zarad njihova blagostanja, po-

dario im san za njihov smiraj i kretanje za njihove poslove. A da Zemlja kojim slučajem podrhtava i da se trese, na njoj se ne bi mogla učvrstiti nijedna biljka, ne bi se mogao raditi nikoji zanat, ljudi ne bi mogli sticati za život dok bi setako Zemlja pod njima tresla. Uzmi znamenje samo iz onoga šta se sa ljudima zbiva kad ih zadese zemljotresi, koji zatrašuju stvorenje i strahu im donose — da bi se pobojali Boga i sustegli od zuluma i grijeha.

Također je jasno znamenje i to što je Allah dao Zemlju hladnom i suhom u naročitoj omjeru. Šta misliš kad bi suhoća nadvladala njome, šta bi bilo kad bi sva Zemlja bila tvrda kamen?! Tada na njoj ne bi nicalo ovo bilje u kojem počiva život životinja, na njoj ne bi mogla biti nikakva sadnja, ni oranje, ni gradnja! Ali, Allah je nju učinio mehkomi da bi se mogli na njoj obaviti svi ti poslovi.

U znamenja stvaranja Zemlje i njezina položaja spada i to da je Allah dao da sjeverna strana bude nekad viša od južne, i obrnuto, tako da se voda može slivati i teći površinom Zemlje, napajati je i gasiti joj žeđ, a potom voda na kraju odlazi k moru. A to naime nalikuje jednoj površini: kada se podigne jedna od njezine dvije strane, odnosno kada se jedna strana spusti, tada se u tu nižu stranu slijeva voda. Da svega toga nema, voda bi ostala u jezerima ili morima, bila bi na površini Zemlje i ljudi ne bi mogli obavljati svoje poslove, a prekinuli bi se i putevi i staze usljed takvog stanja.

A vidi još kako je Allah u Zemlji stvorio razne rudače i minerale te kako se iz Zemlje vade raznovrsni minerali i dragulji, različiti po koristi svojoj i boji, kao što su zlato, srebro, drago kamenje, smaragdi i drugo, mnogo tanahno kamenje različite boje te metali i tvari drugačijih vrsta koje se koriste za poslove i ukrašavanje, kao što su željezo, bakar, kalaj, olovo, sumpor, arsenik, cink, mramor, gips, nafta i druge vrste čije bi nabiranje oduzelo mnogo vremena.

Sve to ljudima koristi i neophodno im je zarad njihova bo-

ljitka. To su blagodati koje je Allah Veličanstveni s lahke strane dao ljudima da bi gradili ovu svoju ovosvjetsku kuću.

A posmotri još i Volju Njegovoga stvaranja u toj Kući (zemlji) i to kako se Božiji štovatelji njome koriste, i kako je obrađuju, te kako ju je On učinio pogodnom i lagodnom, za razliku od planina i gorja. Da je zemlja tako stvorena kao što su brda kada bi se sasušila, iščezla bi. Međutim, usjevi ne mogu da se ustale osim na rastresitom tlu pogodnom za sijanje živežnih namirnica i plodova. Kad tlo ne bi bilo rastresito, štaviše, kad bi otvrdnulo, tada voda nebi mogla doprijeti do sjemenja, a ni sjemenje se ne bi moglo zagrnuti dok tlo ne postane s vlažnošću mehko i dok se mladica koja je u svome početku slabašna ne zametne na površini zemlje. A kad se zametne, onda je tu biljku moguće obrađivati i opkopavati — da bi se mogla napajati vodom koja se spušta na nju. Allah Veličanstveni tada stvara žilice koje se hvataju za tlo kako bi se stabljike i biljke održale uspravno. Također, On je dao da žile i korijenje budu srazmjerne granama i lišću.

U milost Allahovu, koji je tlo dao mehkim, spada i to što je time omogućeno ljudima da lahko kopaju bunarove na potrebnim mjestima, jer kada bi se bunarovi kopali na planinama, to bi bilo teško i mučno.

Isto tako, u znamenje mehkoće tla spada i to da je po takvu tlu lahko hodati, jer kad bi tlo bilo tvrdo, bilo bi mučno hodati i ne bi se ukazala staza. Allah Veličanstveni i Uzvišeni na to svraća pozornost Svojim Riječima: »On vam je Zemlju pogodnom učinio, pa hodajte predjelima njezinim...«⁽¹⁴⁾ A također i Riječima: »I po Zemlji smo staze i bogaze stvorili da bi ljudi kuda žele stizali.«⁽¹⁵⁾

U milost Allahovu spada i to da se ljudi koriste zemljinim tlom i njezinom mehkoćom u gradnji, izradi čerpića, pravljenju posuda i grnčarija, i drugog. Mjesta gdje izbijaju so, glinica, šalitra i sumpor većinom su rastresitog tla. Također, neke vrste biljaka ne nalaze se drugdje osim na takvoj zemlji i pijesku,

a ne na kamenitom tlu. Mnoge životinje su u takvu tlu stvorene jer ga je lahko kopati i one kroz njega prave prolaze i kućice u koje se sklanjaju.

U znamenja takve vrste spada i stvaranje minerala, metala i rudača, kako smo to već spomenuli. Tako je Allah Veličanstveni kao blagodat Sulejmanu — alejhi's-selam — podario bakar, kako to i kaže u Svojim riječima: »I učinili smo da mu iz izvora rastopljen bakar teče...«¹⁶⁾ To znači, dali smo mu da se koristi bakrom lahko i podučili ga da zna bakarnu rudaču. Također, Allah dž.š. veli, ukazujući na milost prema Svojim robovima: »A gvožđe smo stvorili, u kome je velika snaga i koje ljudima koristi.«¹⁷⁾ Ovdje riječi ENZELNE L-Hadīde... (doslovno: »Spustili smo gvožđe...») znače »stvorili smo gvožđe«, kao što se kaže i za deve i domaće životinje: VE ENZELE LEKUM mine l-en'âmi... (On vam je dao/stvorio osam vrsta stoke...),¹⁸⁾

K tome, Allah dželle šanuhu je nadahnuo ljude kako da vade ono što je u zemlji: zlato, srebro i drugo, zarad svoje koristi a i stoga jer za tim imadu potrebu u svome životu pri pravljenju svoga posuđa te krpjenju posuđa koje je potrebno zakrpiti i pojačati. K tome, nadahnuo ih je kako da se koriste raznolikim vrstama dragoga kamenja da se u posudicama čuva, kao što je staklo. Ljudi se koriste njime da sprave posude za čuvanje dragocjenih stvari — da bi te stvari tu ostale neoštećene do vremena kad se koriste, a i kad za njima nema potrebe.

Nadalje, iz minerala i rudača vadi se surma i antimon, vade se bronza, cink, kalaj i druge vrste takvih tvari kojima se ljudi koriste. Pa, nek' je slavljen Onaj koji je to plemenito i blagodarno dao!

U jasno značenju na Zemlji spada i stvaranje planina. Allah Veličanstveni kaže: I planine je nepomičnim učinio!«¹⁹⁾ I još kaže: »On je po Zemlji nepomična brda pobacao da vas ne potresa...«²⁰⁾ Također Allah dž.š. kaže: »Mi s neba s mjerom kišu spuštamo, i u zemlji je zadržavamo?«²¹⁾

Allah Veličanstveni stvorio je na Zemlji brda zarad brojnih koristi koje niko drugi osim Njega ne zna. Tu su i koristi u tome što On s neba spušta kiše da bi njima oživio svoje štovatelje ('ibâd) i zemlje (bilâd). A da je kojim slučajem Zemlja gola, tj. bez brda, po njoj bi vladao zrak i sunčeva pripeka, i uprkos zemljinoj mehkoći, ljudi tada ne bi nalazili vode osim da sami iskopaju, da se umaraju i time muče! Ali je Allah Veličanstveni stvorio planine da se u njihovoj nutrini sabere voda i da otuda izlaze malo pomalo te iz zemlje onda izbijaju izvori, i rijeke, i jezera, i mora čiju vodu ljudi u posudama nose u danima žestoke suše i tako čine sve do vremena kad opet ne započne nebo kišiti.

A imade i planina u čijoj nutrini nema mjesta za vodu. Allah je Veličanstveni stvorio na tim planinama snijeg, s vanjske strane, pa onda sunčeva toplota istopi taj snijeg i od njega postaju potoci i rijeke kojima se ljudi koriste sve do vremena kad opet ne padne rodna kiša.

A imade i planina na kojima nastaju malehna jezerca i mlâve u koje se skuplja voda, pa je ljudi zahvaćaju i njome se koriste. U koristi od planina spada i to što se na njima ustaljuju raznolike vrste drveća i ljekovitog bilja koje se samo tamo nalazi. Na planinama se ustaljuju i učvršćuju raznolike vrste velikih stabala od kojih se prave galije i podižu staništa. Na brdima se nalazi i raznovrsno šipražje i šikara, i samo se na planinama može naći šikara i šipražja većeg od drveća. Također se većina ljekovitog bilja ne nalazi drugdje osim na planinama. Tamo su i udoline na kojima su pašnjaci za stoku i njive za Ademove sinove, tu su i staništa divljih zveri, i strmine i litice na kojima su staništa pčelâ.

U koristi planina spada i to što na njima ljudi grade nastambe koje ih štite od vrućine ili hladnoće, tamo oni grade grobove i humke za čuvanje lijesova mrtvaca. To Allah dž.š. spominje pa kaže: »Oni su kuće u brdima klesali, vjerujući da su sigurni!«²²)

A među koristi brda spada i to što su stvorena kao znakovlje

posredstvom kojeg se putnici orijentiraju na putevima po stranama zemaljskim; po njima se zapućuju i naputak traže i putnici po morima, pristaništima i obalama.

Međ' koristi od planina spada i to što se malehna skupina, slaba i nemoćna grupaljudi koja se boji neprijatelja protiv kojeg nema snage, skloni u njih, u mjesta koja tu malehnu skupinu zaštite i pruže im sigurno stanište te ih odbrane od svega što im strah ulijeva, i tako se oni, napokon, smire!

Posmotri kako je Allah po planinama i brdima stvorio zlato i srebro, a vrijednost toga dvoga je odredio posebno; zlato i srebro nije stvorio da bi se lahko nalazilo u svijetu i u velikoj mjeri, mada je raspostranjena njihova vrijednost; sve to stoga jer se prava vrijednost neke stvari procenjuje po rasprostranjenosti njezine vrijednosti i obuhvatnosti njezina blagodarja i nimeta! To vidimo po tome što je ovu rasprostranjenost stvorio u vodama — a toliku je količinu dao samo zato što je On znao šta je najbolje da daruje Svojim stvorenjima — našto je ukazao Svojim Riječima: **I ne postoji ništa čije riznice ne posjedujemo, a od toga Mi dajemo samo onoliko koliko je potrebno!**«²³⁾

---

11) *Zārijāt*, 48.

12) *Murselāt*, 25—26.

13) *Nāziāt*, 31—33.

14) *Mulk*, 15.

15) *Enbi'ā*, 31.

16) *Sebe'*, 12.

17) *Hadid*, 25.

18) *Zumer*, 6.

19) *Nāziāt*, 32.

20) *Nahl*, 15.

21) *Mu'minūn*, 17.

22) *Hidžr*, 82.

23) *Hidžr*, 21.

V glava

O ZNAMENJU MORA

All ah Veličanstveni i Uzvišeni veli: »On čini da se morem koristite, da iz njega svježe meso jedete i da nakit vadite kojim se kitite!«²⁴) Znaj, Allah te milošću obasuo, da je On, Veličanstveni i Uzvišeni, stvorio mora i prostranim ih učinio zbog velikih koristi od njih! On je stvorio mora da opasuju krajeve Zemlje, ti krajevi su dio Zemlje prekrivene morem najvećim, Okeanom Velikim koji obujmljuje cijelu Zemlju, i to na taj način da se cijelo od vode otkriveno kopno i planine čini, u odnosu na vodu mora, poput malehne uzvisine, ostrvceta u jednom velikom moru!

Znaj, k tome, da su životinje koje je stvorio na kopnu u odnosu na životinje koje je stvorio u moru u istoj srazmjeri kao i veličina kopna u odnosu nâa veličinu mora!

Eto, vidio si čuda na kopnu, koje je otkriveni dio Zemlje, pa deder razmisli o čudima mora: doista, u njemu imade životinja, dragulja i ljepota nekoliko puta više od onoga što ti vidiš na površini Zemlje, baš kao što je i prostranstvo mora nekoliko puta veće od prostranstva kopna. Upravo stoga što je more prostrano, u njemu obitavaju žića i životinje koje su vrlo velike. Tako kada se neka žića pojave na površini mora, posmatrač koji ih vidi misli da su mala ostrva, ili pak da su to planine ili prava ostrva! Ne imade nijedne vrste kopnenog živog bića, bilo to da je čovjek, ili ptica, ili konj, ili krava, ili što god drugo, a da u moru ne postoji tome nešto

nalik i udvostručeno. U moru, dakako, imade životinja kakvih se nije posvjedočilo na kopnu, sve njih Veličanstveni Dobročinitelj je rasporedio, stvorio im sve što je potrebno i što im boljitak donosi. Kad bi se dokraja navodilo sve što more sadrži, ili pak samo jedan njegov dio, bilo bi potrebno pisati tomove i tomove!

A, potom, posmotri i to kako je Allah stvorio biserje zaobljeno u sedefima, ispod vode, i kako je pričvrstio merdžâne, drago kamenje na stranama stijena morskih. Veličanstveni kaže: **Iz njih se vadi biser i merdžan**«. ²⁵⁾ To kaže pokazujući blagodarje. Ima mišljenja da riječ merdžân koja se spominje u Kur'ānu označava najprofinjenije biserje. A nakon prethodnog ajeta On kaže: **»Pa koju blagodat Svemilosnog vi poričete?!«** ²⁶⁾ Riječi âlâ'uhu znače Allahovo blagodarje, Allahovi nimeti. Posmotri kako more izbacuje uljarku i druge korisne stvari, a posmotri i u čuda lađa i galija te kako borave na površini mora i kako njima putuju ljudi u potrazi za dobrima i sticanjem onoga što im treba. Galije je Allah Veličanstveni učinio znakom Svojim i nimetom Svojim! Stoga je kazao: **»Lađa koja morem plovi s tovarom za ljude korisnim...«** ²⁷⁾ Time što je more podložio ljudima učinio je da lađa prenosi ljude i njihove terete, podario im je da se prebacuju iz jednog kraja u drugi, u krajeve gdje inače ne bi mogli doprijeti osim na lađama. A da su nam jerili poći i stići bez lađa, to bi dovelo do najvećih teškoća, a bili bi i nemoćni da povezu ono što se inače prenosi s kraja na kraj Zemlje i njezinih strana.

A budući da je Allah, Veličanstveni i Uzvišeni, htio da učini ljepotu i dobrotu svojim štovateljima, i da im to olakša, stvorio je drvo čiji se dijelovi rastavljaju i koje sadrži zrak — sve da bi ga vode držale na sebi i da bi u njemu preostalo praznine, da bi tako opstalo sa teretom koji se njime prenosi. Allah Veličanstveni nadahnuo je svoje robove da se koriste tim drvetom za izradu lađa. A, k tome, On je poslao i vje-

trove s mjerom i u određeno vrijeme, koji pušu potiskujući lađe i goneći ih iz mjesta u mjesto.

A predvodnike lađa nadahnua je znanjem vremêna u kojima vjetrovi pušu i njihovim periodima — da bi mogli pomoću vjetrova putovati, pomoću vjetrova koji pušu u njihova jedra. Posmotri kako je Allah Veličanstveni lahkoću podario u stvaranju vode; to je tijelo koje je fino, tanahno, tekuće, spojenih dijelova, kao da je jedna stvar, lijepe je sastavine, brzo prima dijeljenje tako da se čini kao da je rastavljena. Voda je tako podložna za kretanje u njoj i po njoj, podložna za bavljenje njome, prihvata i spajanje i razdvajanje, i sve to omogućava da lađe plovenjome. Doista, čudno je da ikom može biti nemaran spram Allahove blagodati u svemu ovome, a čak je i djelić ovoga dovoljan za razmišljanje.

U svemu ovome što se kazalo o vodi dokazi su očigledni, napuci isprepleteni i znakovi koji govore jasno i razgovjetno jezikom svoga stanja i bivstva o veličanstvu njihova Stvoritelja, iskazuju savršenstvo Njegove Moći i čuda Njegove Mudrosti. Kao da ti znakovi vele: »Deder, zašto ne posmotriš obličje moje, sastojine moje i osobine moje, jedno vrijeme, a potom različitost moga stanja i mnoge koristi iz toga?! Zar misli neko ko je uman i zdrava razbora, ko imade staložen razum da se ja, voda, sama od sebe mijenjam ili da me je stvorio neko od ljudske vrste?!« Ne! Sve je to stvorivina Moćnoga, Nad svime Bdijućega, Snažnoga, Silnoga!

---

24) *Nahl*, 24.

25) *Rahmân*, 22.

26) *Rahmân*, 23.

27) *Beqare*, 164.

VI glava

O ZNAMENJU STVARANJA VODE

Allah Veličanstveni i Uzvišeni kaže: »A Mi smo od vode sve živo stvorili, zar oni ne vjeruju?!«²⁸⁾ Također, Allah dž.š. kaže: »Mi dajemo da ozelene bašče prekrasne, — nemoguće je da vi učinite da izraste drveće njihovo! Zar pored Allaha postoji drugi Bog? Ne postoji, ali su oni narod koji druge s Njim izjednačuje!«²⁹⁾

Posmotri, Allah ti dao srećni udio, kako je svoju blagodat Allah prosuo, On, Veličanstveni i Uzvišeni, svojim štovateljima u tome što imade pitke vode u kojoj je život svega što obitava na licu Zemlje, život i životinja i biljaka! A kad bi kojim slučajem čovjek bio prisiljen da pijesamosvoje piće i bio spriječen da pije vodu, on bi smatrao nevažnim potrošiti za vodu sve riznice ovozemaljske i dati za nju sve što može!

Doista, čudno je kako su ljudi nemarni spram ove velike blagodati! Posmotri kako je Allah dž. š. u izobilju dao vodu svojim štovateljima zbog velike potrebe za njom. A da je omalio u darivanju vode, zbog toga bi se svenašlo u škripcu i teškom stanju, svako ko nastanjuje ovaj svijet!

A, k tome, posmotri ljepotu vode, njezinu finoću u stanju dok stiže na Zemlju, dok se spušta u nju i popunjava njezine dijelove, pa se potom njome napajaju žile i damari stabala. Voda se, inače, penje usljed svoje finoće i posredstvom Sunčeve topline do navrh drveća i bilja, a (kad nije toplote Sunca), u naravi joj je da pada.

A kako je nužno piti vodu usljed potrebe da zalijeva hranu u utrobama živih bića — da bi se hrana kako treba rasporedila na svoje mjesto.

Allah dž.š. je učinio vodu ugodnom i slasnom njezinom pijaču; kad mu je voda potrebna i kad je prihvati, on u njoj nalazi blagodat i rahatluk. K tome, vodu je učinio odstranjivačem plijesni sa tijela i nečisti sa odijela, odjeće i drugoga. S pomoću vode zemni prah postaje pogodan i podesan za gradnju i poslove, vodom se kvasi sve ono što je suho a što se ne može upotrijebiti kad je u suhom stanju. Pomoću vode se razblažuju pića pa bivaju ugodna za pijenje.

Vodom se uklanja i svakovrsni umor i pri pranju se nalazi užitak, njome se kako treba iskuhavaju jela i sve drugo što se ne može upotrebljavati izuzev u vlažnom stanju, u njoj su i druge svrhe bez kojih Allahovi robovi ne bi nikako mogli živjeti!

Pa, deder, posmotri u cjelini blagodat vode i lahkoću njezina pribavljanja, premda postoji nemar spram njezine vrijednosti usprkos tome što je prijeko potrebna! A kad bi ponestalo vode, pomeo bi se život ovosvjetski!

Znaj, posredstvom ovoga da je Allah Veličanstveni i Uzvišeni htio da, spuštanjem vode i njenim lahkim dolaskom, održi svijet sa svime što je u njemu: i životinje, i biljke, i minerale i sve drugo što priskrbljuje korist. Sve se to ne može ni opisati ako se hoće prikazati sažeto! Pa, nek je slavljen i uzvišen Onaj koji je to podario, On — Veličanstveni!

---

28) *Enbijā'*, 30.

29) *Neml*, 60.

VII glava

ZNAMENJE U STVARANJU ZRAKA

All ah Veličanstveni kaže: »Mi šaljemo vjetrove da oplođuju, a iz neba spuštamo kišu da imate šta piti — vi time ne možete raspolagati!«³⁰⁾

Znaj, Bog ti se smilovao, da zrak po svojoj naravi propušta vjetrove, i da nije toga, sve živo što je na kopnu propalo bi! Udahnjivanjem zraka izravnava se toplina u tijelima svih živih bića — naime, što je voda za vodene životinje, to je zrak za kopnene životinje! Kada bi životinje prestale udisati zrak, sva bi se toplina povukla u njihova srca i zbog toga bi im nastupila smrt.

A deder posmotri u znamenja pokretanja oblaka posredstvom vjetrova, pa kiša prestane padati kad se pomjere oblaci prema onom mjestu gdje je također potrebno da pada u svrhu obrade zemlje. Da nije Stvoriteljeve dobrote u stvaranju vjetrova, oblaci bi otežali i ostali nepomični na svome mjestu i bila bi uskraćena pomoć koju zemlja imade od njih!

A posmotri, k tome, kako galije i lađe plove pomoću vjetrova, i vidi kako svojim nastupanjem i puhanjem lađe hode i na njima se prenose iz jednog kraja Zemlje u drugi one stvari i dobra koja se ne izrađuju, ili koje nisu stvorene u tom tamo kraju, pa se time ljudi koriste i u svome zavičaju! Da nije prelaženja lađa i galija s pomoću vjetra, onda bi te stvari bivale samo ondje gdje i jesu spravljene i stvo-

rene, a bilo bi i teško prevoziti sve to posredstvom životinja u druge krajeve!

K tome, Božija stvorenja, ljudi, potrebni su onih stvari koje nisu stvorene kod njih, a dolazi i do koristi čiji se broj povećava kroz potragu za zaradom u onih ljudi koji te stvari cijene i znadu koristiti od njih.

Posmotri, zatim, finoću i pokretljivost koja se nahodi u zraku kroz koji prolaze dijelovi ovoga svijeta, a posmotri i to kako zrak čisti truhleži zemaljske! Da nije zraka, usmrđjela bi se mjesta i uginule životinje od zaraze i bolesti.

A, deder, vidi korist šta od zraka i vjetra dolazi kad prenosi prašinu i pijesak u vrtove i bašče, i posmotri kako se jača vrtno drveće prašinom koju vjetar na nj donosi upravo kretanjem zraka, i posmotri kako se strane brda zastiru uzvitlanom prašinom pa se onda te strane mogu obrađivati i sijati. Posmotri ono što more izbacuje na obale a što ljudi koriste; sve to nastaje usljed pokretanja mora zrakom, pa more izbacuje amber i drugo čime se ljudi koriste u svoje svrhe. A posmotri i to kako se kiša rasiplje, zbog toga što se zrak kreće, pa na zemlju pada u kapljama! Da nije kretanja zraka, voda bi pri svome silasku silazila u obličju jednoga lijevanja, pa bi sve uništila na što bi pala. A potom se kaplje sastaju, pa nastaju rijeke i jezera na površini Zemlje — sve to bez ikakve štete —, a time se dolazi i do cilja na najljepši način.

Posmotri trag milosti Allahove, veličanstven je On, izdan u darovima spram svojih stvorenja, Onaj koji na najljepše raspoređuje sve u Svome Kraljevstvu!

A posmotri općenitost i sveobuhvatnost te Njegove Milosti, veličinu njezine koristi te prostranost ove blagodati i uzvišenost njezine vrijednosti — našto se umovima i skreće pozornost u Riječima Allahovim, veličanstven je On: »On spušta s neba vodu koju pijete i kojom se natapa rastinje kojima

stoku napasate; On čini da vam pomoću nje raste žito, i masline, i palme, i grožđe, i svakovrsni plodovi — to je, zaista, dokaz za ljude koji razmišljaju!»³¹⁾

A u potpunost ove blagodati, k tome, i u veličinu toga znamenja spada i to što je On, Veličanstveni, stvorio vedrinu koja prožme oblake i ograniči padanje kiše, te se vedrina i kiša smjenjuju jer je u tome boljitak svijeta. A kad bi samo jedno potrajalo stalno, bila to vedrina ili kiša, u tome bi bila propast! Zar ne vidiš kako kiše, kad dugotrajno padaju i s mnogo količine nastupaju, istruhnu sve vrtove i bašče, svu zelen, razruše stanove i nastambe, prekinu puteve, spriječe putovanja, obustave mnoge zanate i umijeća?! Također, zar ne vidiš da, kad bi potrajala vedrina nebeska, tijela bi se sasušila i usahla, a biljke sparušile, voda bi se usmrčila, ona koja je u izvorima i riječnim koritima, i sve bi to nanijelo štetu Allahovim robovima?! Tada bi zavladala suša u zraku, što bi donijelo štete druge vrste u raznim bolestinama. Zbog toga bi se povećala i cijena hrani. Svi pašnjaci bi propali i to bi mnogo zasmetalo pčelama s obzirom na vlagu koju one nalaze i pasu po cvatu i cvijeću.

Međutim, kako se smjenjuje vedrina i kiša nad svijetom, onda se zrak uravnoteži: praktički, vedrina pobija štete kiše, a kiša pobija štete vedrine! I stvari u tome imaju boljitak i ravnomjerje. A to sve događa se uvijek po Božijoj volji!

A ako neko primijeti da se ipak ponekad od vedra neba ili od kiše događa šteta, mi na to odgovaramo: To se zbiva zarad upozorenja čovjeku na oprečnost stvari, naime, da je i u tome Allahova blagodati, dar i milost što se najčešće događa. Ali, dogodi im se i nepogoda i u tome im bude prijekor za nevjerovanje i grijehenje! Zar ne vidiš da je čovjek u bolesti tijela svoga potreban onoga što ga popravlja, naime, gorkih lijekova, ogavna ukusa, e da bi se popravilo njegovo tijelo i on ozdravio i zaci jelio od onoga što ga upropaštava. Allah Veličanstvenikaže: »Kad bi Allah svim Svojim

robovima davao opskrbu u obilju, oni bi se na Zemlji osilili, ali On je daje s mjerom, onoliko koliko hoće, jer On dobro poznaje i vidi robove Svoje!«³²⁾

---

30) Hidžr, 22.

31) Nahl, 10. i 11.

32) Šûrâ, 27.

VII glava

O ZNAMENJU STVARANJA VATRE

Allah Veličanstveni veli: »Kažite vi Meni: vatru koju palite — da li drvo za nju vi ili Mi stvaramo? Mi činimo da ona podsjeća i da bude korisna onima koji konače!«³³)

Znaj, Allah tebi i nama srećni udio dao, da je On stvorio vatru kao jednu od najvećih blagodati spram svojih štovatelja! Budući da je Allah Veličanstveni znao da bi nmogo vatre i nmogo njezine rasprostranjenosti po svijetu bilo uništavajuće, On je, po Svojoj mudrosti, vatru stvorio ograničeno; kad god se za nju ukaže potreba ona, se nađe, imade je, te se i upotrijebi u svakoj prilici kad ima potrebe.

Znaj, naime, da je vatra pohranjena u tijelima i da su koristi od nje tako nmogobrojne da se ne mogu ni pobrojati: vatra se koristi za kuhanje, spravljanje jela i pića kojeg, da nije vatre, ne bi ni bilo pripravljenog, jer ne bi došlo do pečenja, do smjese i spoja hranljivih tvari. Niti bi onaj ko bi to nekuhano i nevareno jeo imao ispravnu probavu.

Pa posmotri dobrotu Stvoriteljevu, veličanstven je On, u vatri, toj važnoj stvari! A deder vidi i to kako je vatra ljudima potrebna za zlato, srebro, bakar, gvožđe, olovo, cink i druge takve stvari. Da nije vatre, ne bi ni bilo nikakve koristi od njih. S pomoću vatre topi se bakar pa se od njega spravljaju posude i druge stvari. Allah Veličanstveni je na to svratio pozornost — da je vatra blagodat koja zahtijeva

zahvalnost, pa veli: »Trudite se i budite zahvalni, o, domo Davudov!«³⁴⁾

Spomoću vatre se omekšava željezo pa ljudi od njega spravljaju razne vrste koristi, prave sredstva za ratove i ratovanje kao što su štitovi, oklopi, mačevi i drugo čije bi se navođenje oduljilo. Allah Veličanstveni na to svraća pozornost i kaže: »A gvožđe smo spustili (stvorili), u kome je velika snaga i koje ljudima koristi!«³⁵⁾ Također, Allah dž.š. kaže: »I naučismo ga da izrađuje pancire za vas da vas štite u borbi protiv neprijatelja, — pa zašto niste zahvalni?!«³⁶⁾

K tome, od gvožđa se prave alati za sjetvu i žetvu, te alati za kovanje samoga željeza! Od njega se izrađuje i alat za prosijecanje masivnih gorja te alat za obradu drveta čije bi se nabranje oduljilo.

A da nije Allahove dobrote, veličanstven je On, koju je pokazao u stvaranju vatre, ne bi tu došlo ni do kakve koristi. Da nije vatre, ne bi ljudi mogli sebi priskrbiti novac od zlata i srebra, niti nakita niti kakve druge koristi. A ove su stvari rijetke kad se uzme u obzir cjelokupna zemlja.

A deder posmotri i to kako je Allah Veličanstveni stvorio u vatri radost i veselje kad tmina noći prekrije ljude, posmotri kako oni sebi njome osvijetljavaju, kako nalaze stazu pomoću vatre u svim prilikama: kad jedu, piju i kad pripravljaju postelje, i kad sanjaju uznemirujuće snove, i kad hoće da vide ono što ih uznemirava, kad žele da se druže sa bolesnima i s njima ljubazno postupe! Posmotri svrhu vatre, rad s njom na kopnu i moru, i to kako ljudi u prisustvu vatre nalaze smiraj i prijatnost kao da Sunce nije ni zašlo na njihovim horizontima. Oni vatrom otklanjaju štetu od sebe, štetu koja uslijedi od snijegova i hladnih vjetrova, vatrom se pomažu u ratovima, a odbrana tvrđava ne može se drugačije obaviti osim vatrom, isto kao i samo osvajanje tvrđava.

Posmotri koja blagodat ima veću vrijednost od vatre, čije je znamenje On, Veličanstveni, učinio da bude u ruka-

ma čovjekovim: ako hoće i kad hoće, oni vatru urizniče, a ako hoće i kad god hoće, oni vatru pokažu i ospolje!

---

33) *Vāki'a*, 71—74.

34) *Sebe'*, 13.

35) *Hadîd*, 25.

36) *Enbijâ'*, 80.

IX glava

O ZNAMENJU STVARANJA ČOVJEKA

Veličanstveni Allah dž.š. veli: »Mi smo, zaista, čovjeka od biti zemlje stvorili! Zatim ga kao kap sjemena na sigurno mjesto stavili, pa onda kap sjemena ugruškom učinili, zatim od ugruška grudu mesa stvorili, pa od grude mesa kosti napravili, a onda kosti mesom zaodjenuli, i poslije ga, kao drugo stvorenje, oživljujemo — pa neka je uzvišen Allah, Najljepši Stvoritelj!«³⁷⁾

Znaj, Allah ti podario srećni udio, da je On, Veličanstveni i Uzvišeni, budući da je u Njegovom znanju prethodilo stvaranje stvorenja i njihovo sijanje po ovoj ovozemnoj Kući, te da ih je izložio iskušenjima i izazovima, dakle, znaj da je On, Veličanstveni Bog, njih stvorio da jedna od drugih potiču! Pa je, tako, Veličanstveni stvorio muško i žensko, i ubacio im u srca ljubav i uzajamnu privlačnost tako da se ne mogu strpiti niti iznaći mogućnost u uklanjanju pohote! Njih prirodna požuda, koja je u samoj njihovoj naravi, navodi na obljubu, a i sama je pomisao stvorena koja pokrene jedan poseban ud kojim se stavlja oplodna voda na sigurno mjesto, u kojem se i stvara plod. Tu se sakupi oplodna voda iz svega ostalog tijela, naime, izlazi brizgajuća voda, izbija između leđnih i prsnih žila naročitim pokretom. I ta voda se premješta, usljed razmaknute stidnice, iz unutrašnjosti u unutrašnjost. Upravo takvim prelaskom iz tijela u tijelo

ta voda ostaje nepokvarena, ostaje takva kakva i jeste, a to je sve tako jer je to h u d a v o d a , ako bi je bilo šta dotaklo, upropastilo bi je i njenu smješ u preinačilo! To je tekućina čiji su svi dijelovi ravnomjerno ustanovljeni, nikakvog nesklada tu uopće ne može biti!

Od te tekućine Veličanstveni Allah stvara muško i žensko, nakon njezine preinake u zgusnutu kaplju, pa potom te kaplje u zametak, pa potom zametka u meso, pa zatim mesa u kosti, a onda kosti oblaže mesom i ojačava ga živcima i žilama i povezuje ga venama. Onda stvara organe i udove, i sklapa ih, zatim On, Veličanstveni, zaokružuje glavu, na njoj prorezuje i stvara otvor za sluh, vid, nos i usta testvara druge otvore. Oko je dao za vid, u čuda oka spada tajna njegove biti, naime, da ono vidi stvari — a to je stvar čija se tajna ne može objasniti. Oko je, naime, Bog Veličanstveni sastavio iz sedam slojeva, svaki sloj imade karakteristiku i obličje svojstveno samo njemu. Pa, ako se izgubi jedan sloj oka ili iščezne, oko tada ne može da gleda!

Posmotri samo oblik trepavica koje obujmljuju oko te kako je Bog Veličanstveni stvorio trepavice i očne kapke brza pokreta e da bi zaštitili oko od nečeg što u nj može upasti, a što ga može uznemiriti, kao npr. prašina ili šta drugo. Tako su očni kapci i trepavice poput vrâtâ koja se otvaraju u vrijeme kad je potrebno i zatvaraju u vrijeme kad nema potrebe za gledanjem. A kako je bio cilj Stvoritelja da očnim kapcima uljepša oko i lice, On je stvorio trepavice baš po mjeri da ne prekoračuju duljinu koja bi štetila oku, a također nije ih stvorio kratke pa da i tako ne bi oku naštetile! Također je u vlažnosti i tekućini oka stvorio nešto što briše i odstranjuje sve što u njega upadne.

K tome, posmotri kako je krajeve očnih kapaka stvorio malo niže i spuštene u odnosu na središte oka e da bi ono što upadne u njega izašlo na jednu od dvije strane. Također je učinio da dvije obrve budu ures i ukras licu a i pokrivka očima; dlake obrva naliče trepavicama što ima sv-

rhu nepostojanja i uklanjanja nakaznosti! Također, učinio je da dlake glave i brade budu podudarne po veličini ili pak umanjenju! Time je dao ono što teži ljepoti, bez ikakve ružnoće!

Posmotri, zatim, usta i jezik i znamenja koja su sadržana u tome! Dvi je usne stvorio je kao koprenu ustima, kao da su to vrata koja se zatvaraju kad prestane potreba da budu otvorena! Usne su koprena desnima i zubima, korisne zarad ljepote! Da nije usana, stvorenja bi bila ružna! K tome, usneimadu svoj značaj pri govoru, a jezik pri izgovoru i izražavanju onoga što je u svijesti čovjeka te pri premetanju hrane i poturanju jezika pod kutnjake e da bi se propisno samljela i zdrobila, i da bi je bilo lakše probaviti. A potom, On je stvorio zube različita broja i veličine, nije ih stvorio kao jednu sastavljenu kost! Naime, ako li neki od zuba zadobije oštećenje ili okruće, čovjek se koristi ostalim zubima.

Posmotri kako je Allah Veličanstveni u stvaranju zuba objedinio korisnost i ljepotu! Stvorio je zube parnjake koji su jedni drugima nasuprot, bez nesklada, e da bi dužina zuba gornjih dosegala do reda zuba koji je ispod. Zube je stvorio čvrstim i tvrdim, nisu kao druge kosti tijela upravo da bi dugo vremena mogli udovoljiti potrebi. Po kutnjacima imadu vršake i uvalice zbog potrebe da se drobi hrana, jer, naime, drobljenje hrane jeste prva probava. Također, stvoreni su sjekutići i očnjaci za sječenje hrane a i za uljepšanje usta, pa, deder, prosudi kako je Bog Veličanstveni uspravio njihove osnovice te kako je s mjerom odredio zagrizanja tim zubima. Razmotri samo kako se slaže bijela boja zuba sa crvenom bojom desni u pozadini! Vidi kako su vršci zûbâ ujednačeni, kako su podudarna sastava, kao da su biserje nanižano! Pogledaj, k tome, kako je Allah stvorio vlažnost skrivenu u ustima, pojavljuje se samo kad za njom imade potreba! Da se pljuvačka i vlažnost pojavljuju i poteknu kad za njima ne imade potrebe, to bi bilo

ružno čovjeku. Ta je vlažnost stvorena da bi kvasila hranu koju se žvače kako bi hrana bila lahka za probavu, bez smetnji ili bola. Pa, kad u ustima nestane hrane, tada nestane i ove povećane vlažnosti koja je stvorena za kvašenje hrane. Od te vlage, naime, preostaje samo ona količina koja kvasi jezik, grlo i resicu da bi se mogao oblikovati govor i da se usta ne bi sasušila, jer, naime, kad bi se usta sasušila, to bi bila propast za čovjeka.

A posmotri, zatim, Allahovu dobrotu i milost u tome da je onome koji jede podario užitak i slast u jelu, dao je čutilo okusa u jeziku i u drugim dijelovima usta da bi čovjek znao čutilom okusa ono što mu odgovara i šta ne odgovara od okušane stvari, pa on u tome, u hrani i piću, nalazi užitak, to jest, da se hrani onim za šta se ukaže potreba a i da se kloni onoga što mu se ne sviđa.

Također, čovjek posredstvom čutila okusa znade granicu u hrani, kakve mu stvari dolaze, tople ili hladne.

Bog dž.š. je također dao otvore za sluh i učinio slušni otvor vlažnim i gorkim, kako bi se organ sluha sačuvao od štete koju mu mogunanijeticrvićii kakvebâje i bube! I tom gorkom vlagom uha bude ubijena većina buba koje pokušaju ući u uho! Time se zaštiti uho od napasti, ono se drži čistim da bi se sakupio zvuk i glas, i da bi otišao u ušnu duplju. A također, uhu je Bog Veličanstveni stvorio dodatnu osjetilnost da bi ono čulo bube i baje koje mu se približavaju i uznemiravaju ga. Bog Veličanstveni stvorio je u uhu krivine i zavoje da bi glas i zvuk tuda odzvanjao, a i da bi se ono što uđe u uhomnogo kretalo, da bi mu put bio dug, te da bi na taj način probudio iz sna onoga čije je uho.

Posmotri još kako ulaskom zraka čovjek spozna je mirise! To je tajna čiju bit ne zna niko drugi do Stvaratelj Veličanstveni, te razmisli o svem drugom što je s tim u vezi. Posmotri kako je On uzdigao nos posred lica i tako uljepšao obličje njegovo, vidi kako je ostavio otvorenim nozdrve te kako je u nozdrvama stvorio osjetilo mirisa kako bi udah-

njivanjem mirisa raspoznao aromu hrane i pića, da bi uživao u ljepoti mirîsâ (mošusa, ružice, itd), a i da bi se klonio zadaha izmeta i nečisti, i da bi također udahnjivao srž života, odnosno hranu svoga srca i tvar što provjetrava toplinu njegove nutrine.

K tome, Allah dž.š. stvorio je grkljan i ustrojio ga tako da bi u njem bilo ishodište glasova, a sam jezik je zaoblio da može kružno hodati a i da semožepresavijati! I upravo, jezik dijeli zvuk i glas dok prolaze kroz svoje različite prolaze, različite u skladu sa različitošću glasova/pismena da bi se isprepleli putevi izgovora. Uz to, Svemogućí Bog je stvorio različite grkljane, različitih oblića u pogledu tjesnoće, prostranosti, širine, šupljine, mehkoće, tvrdoće grkljanske građe, nježnosti, duljine i kratkoće — sve to tako je stvorio da bi se zbog toga razlikovali glasovi ljudi, tako da ni dva glasa nisu ista. Upravo je to nalik stvaranju ljudskih formi: između svake dvije forme postoji razlika, naime, nema dvije forme koje su iste, već se pojavljuje razlika između svake dvije! Kod grkljana je to zbog toga da bi slušatelj ustanovio razliku među glasovima ljudi.

Isto tako se pomalja razlika i između svake dvije osobe, a to je sve zbog t a j n e r a s p o z n a v a n j a, jer, naime, kad je Bog dž. š. stvorio Adema i Havvu, odmah je ustanovio razliku između njihove dvije forme! A onda je od njih dvoje stvorio stvorenja koja su različita od svoga oca i matere, a onda je tako nasljedovao stvaranje stvorenja — sve zbog tajne upoznavanja!

Pa posmotri stvaranje dvije ruke koje su napućene kako da udovolje svrsi priskrbljivanja koristi i odagnavanja štete, posmotri kako je On dao dlan ispruženim a onda izdijelio pet prsta! Posmotri kako je On izdijelio prste jagodicama! Dao je da četiri prsta budu na jednoj strani a palac na drugoj — sve to da bi se moglo palcem obujmiti četiri preostala prsta!

Tvrdim: kada bi se iskupili i prvotni i potonji naraštaji s

ciljem da uzmognu, sa svom preciznošću razuma, da rasporede prste i palac na koji drugi način nego li je On postavio palac i prste, i kako je On po duljini i rasporedu u jedan red različitim stvorio prste — kada bi, dakle, oni to i htjeli učiniti, ne bi, ipak, mogli! Jer, naime, ne mogu se drugačije rasporediti prsti zbog toga jer samo ovakvim rasporedom oni koriste i jesu kako treba da budu kad je posrijedi hvatanje, držanje ili, pak, davanje stvari.

Posmotri samo ovo: kad čovjek pruži svoje prste, oni su onda podesni da na njih stavi šta god hoće! A kad ih skupi — onda mu prsti dođu kao alât za udaranje! A kad ih, pak, zajedno savije na jedan nepravilan, kôsi način, tada mu prsti dođu kao kašika, a ako li ih pruži a potom savije dijelove prsta svojih, onda mu to dođe kao kakve grabljice! K tome, Bog Veličanstveni je stvorio na vršcima prstâ nokte koji su ukras jagodicama a i njihov oslonac koji ih otpozadi podupire, — da ne bi bile slabahne! Ne bi se, da nije nokata, nikako moglo uhvatiti sitnije stvari, one koje se jagodicama ne mogu zgrabiti! K tome, noktima se počеше tijelo kad za to imade potrebe.

Vidi samo ovo: nokti su gotovo najsitniji djelić tijela; da ih čovjek nema, a pojavi mu se svrbež, bio bi najslabašnije biće i najnemoćniji u pogledu toga da otkloni ono što mu bol i neugodu nanosi; da mu nije nokata, on bi zgrabljao predmete oko sebe koji bi mu kao koristili da se počеше, ali mu to drugo ne može stati namjesto nokata u češanju svoga tijela. Jer, naime, nokti su stvoreni za to i za druge svrhe, nokti nisu tvrdi kao što je kost, niti su mehki kao što je koža; oni rastu, izdužuju se, potom ih se skraćuje i reže za sve svrhe. Bog Veličanstveni stvorio ih je da njima čovjek tačno pipa ondje gdje ga svrbi čak i u stanju sna a i budnosti; čovjek tačno njima namjeri svoje željeno mjesto.

A da je čovjek potreban čega drugog za tu svrhu, te da se time i posluži, u otklanjanju neugode, on ne bi bio u stanju da taj drugi predmet usmjeri na potrebna mjesta (onako kako

je to u stanju s, od Boga Veličanstvenog podarenim noktima), odnosno, to bi mogao, ali s mukom i zamorom!

A deder vidi kako je Bog Veličanstveni dao čovjeku izdužena bedra i potkoljenice, posmotri kako mu je rasprostrô nožna stopala — sve to da bi bio u stanju hodati! Posmotri kako mu je Bog Veličanstveni ukrasio noge prstima, dao ih je kao ukras, ali i snagu za hōdanje, vidi kako je nožne prste također ukrasio noktima i kako ih je njima učvrstio!

K tome, posmotri da je to Bog Veličanstveni sve stvorio od hūdê sjemene kapljice, pa je zatim od nje stvorio kosti ljudskoga tijela, dao da te kosti budu snažni i čvrsti dio tijela i da budu podesnih obličja, i oslonac i stub tijelu. Sve kosti Bog Veličanstveni dao je različitih razmjera i podesnih obličja.

Imade kostiju koje su malehne, zatim ih imade dugačkih, pa onda kružnih, zatim imade i onih šupljih, pa onda onih nepokretnih, zatim onih širokih a i onih sasvim sićušnih!

Zatim je Bog Veličanstveni u šupljine ovih kostiju stvorio nježnu moždinu koja ojačava kost i doprinosi njezinu boljitku. A budući da je čovjek potreban cjelokupnog svog tijela, a i pojedinih njegovih dijelova, i tu potrebu on često opetuje u životu, Bog Veličanstveni nije dao čovjeku da mu bude samo jedna velika kost već mu je podario mnoge kosti! A između kostiju nahode se zglobovi kako bi čovjeku olakšali kretanje. Tako je Bog Veličanstveni odredio s mjerom oblik svake pojedine kosti i to prema mjeri sukladno potrebnom kretanju i gibanju.

K tome, Bog je Veličanstveni povezao zglobove kostiju i stavio ih u vezu jedne s drugima posredstvom žila koje je učvrstio jednim krajem za kost, a drugi kraj je prilijepio poput jedne tetive. Na jednom krajičku kosti Allah Veličanstveni stvorio je dodatno tkivo koje izviruje odatle, a na drugoj je, opet, stvorio udubinu u koju je utisnuta žila te koja po obličju odgovara dodatnim tkivima kako bi s njima bila u sukladnosti.

Tako, kada čovjek hoće da pokrene samo jedan određeni dio svoga tijela to mu nije nemoguće! Da nije znamenja stvaranja žila i zglobova, čovjek ne bi mogao ostvarivati takve kretnje.

A k tome, posmotri kako je Bog Veličanstveni stvorio glavu koja je sastavljena od pedeset i pet različitih kostiju u pogledu oblika i forme! On je sastavio jednu kost uz drugu kost kako bi se na taj način izravnao loptasti oblik glave, kako se to i vidi. Šest je kostiju koje se odnose na lobanju, gornji dio vilice glave imade dvadeset i četiri kosti, a donji dio vilice dvije. Ostatak pripada zubima, jedni su široki i pogodni za mljevenje, a jedni su oštri i pogodni za sječenje.

A sam vrat Bog Veličanstveni dao je da bude središte na kojem se glava nahodi. Sastavio ga je od sedam pršljenova koji su šuplji i okrugla obličja, na njima imadu ulegnuća i ispupčenja da bi se jedan na drugog naslanjali, a pripovjedanje znamenja o tome bi se mnogo oduljilo!

A zatim je vrat ustanovio na leđa, a od najdonjeg vratnog pršljena pa do kraja stražnjičnog pršljena imade dvadeset i četiri pršljena, a imade još i tri stražnjičina pršljena koji se razlikuju od drugih. S njima se stiže do kosti trtice sastavljene od tri druga pršljena. Potom dolaze leđne kosti koje su spojene za prsne kosti, kao i kosti plećaka, kosti ruku, kosti ključnjače, kosti karlice, stegana, potkoljenica, prstâ obje noge... Ukupno imade kostiju u ljudskom tijelu dvije stotine četrdeset i osam! — ne računavši sitne kosti koje su omotane svezama zglobova i žila!

E, pa, deder, posmotri kako je Stvoritelj Veličanstveni i Uzvišeni sve to stvorio od hude, malehne, mekahne kaplje sjemena! A cilj našeg čestog spominjanja te kaplje sjemena jeste u tome da veličamo njezinoga Sazdavatelja i Stvoritelja te da posmotrimo to kako je On stvorio sve te kosti, kako je među njihovim oblicima i osobinama načinio razliku, sve u skladu s posebnom mjerom! Jer, naime, da je On samo još jednu kosku više stvorio, to bi (po čovjeka, po stvo-

renje) bilo zlo! Čovjek bi se u tom slučaju našao u potrebi da tu kost izvadi. A isto tako, da mu nedostaje ijedna kosti, čovjek bi se našao u potrebi da je nadomjesti! Pa je Allah Veličanstveni u ovakvom stvaranju čovjeka dao pouku onim uviđavcima, podario im znakovlje jasno o Svojoj veličini i uzvišenosti u ovakvom određivanju i oblikovanju ljudskih kostiju.

Ak tome, posmotri kako je Bog Veličanstveni stvorio sredstva za pokretanje kostiju, to su naime mišići. Allah je u ljudskome tijelu stvorio pet stotina dvadeset i devet mišića. A mišić je sastavljen od mesa i živaca, od svezica i opnica, i raznolikih su veličina i oblića — sve prema razlici mjesta na kojem je mišić i razlici potrebe kojoj on udovljava. Tako je dvadeset i četiri mišića koji služe za pokretanje oka i očnih kapaka; i kad bi samo jedan taj mišić nedostajao, stvari s okom bi postale ništavne!

Također, svaki ljudski ud imade svoje mišiće, sve to prema broju koji je za taj ud karakterističan i prema mjeri kakva mu odgovara.

A što se tiče samih živaca, vena, tjelesnih žila, arterija te njihovih zâsâdâ i veličine, što se, dakle, svega toga tiče, to je još začudnije i objašnjenje svega toga bi se mnogo oduljilo! Isto vrijedi i za objašnjavanje suštine živaca, vena, arterija..., objašnjenja njihovih osobina koje se ne mogu spoznati jer, značenje nadilazi njihovo osjetilne moći!

A posmotri kako je Bog Veličanstveni čovjeka počastvo-
vao i samo njemu dao osobinu uspravnog hoda tako što ga je, naime, stvorio da uspravljen hodi i da uspravljen sjedi, vidi kako može stvari primati objema rukama i drugim organima, kako bi mogao postupati i raditi! Nije ga stvorio na-
getog na lice kao brojne životinje što su! Jer, naime, da je čovjek tako stvoren, ne bi mogao raditi sve poslove.

A posmotri čovjeka sa stanovišta cjeline, posmotri njegovu vanjštinu i njegovu unutarnju bit — posmotriš li, naći ćeš da je on stvorenina koja je s mudrošću i znamenjem stvo-

rena, što sveskupa izaziva divljenje. K tome, Allah Veličanstveni je dao da se čovjekovi udovi i organi upotpunjavaju ishranom, a ishrana je način kako da opstanu. Međutim, tu je ishranu Bog Veličanstveni i Uzvišeni s mjerom odredio i u granicama koje se ne prekoračuju. Svaki organ ostaje pri toj granici i ne povećava je; jer, naime, kada bi je prelazio i prestupao prekomjernim uzimanjem hrane, tad bi seljudsko tijelo povećalo i ne bi moglo hodati, bilo bi nemoćno da obavlja profinjene poslove i, u tom slučaju, ti organi ne bi uzimali hrane koliko im odgovara, već sve više i više.

A ni oblačiti čovjek ne bi mogao tada ono što mu je podešno, niti stanovati, istotako. Međutim, u providnost tog znamenja i u ljepotu Allahova odabiranja i odredbe spada pristajanje kod ove granice određene od strane Allahove milosti i iz Njegove samilosti spram Njegovih stvorenja. Kako vidiš, sve je to Allah Veličanstveni stvorio iz jedne kapljice sjemene vode, pa deder, promisli veličanstvenost Njegove moći kroz stvaranje takve stvorenine kao što su nebesa i Zemlja, njihovo Sunce, njihov mjesec i njihove zvijezde! Kolika li je samo mudrost i znamenje Njegovo u dimenzijama nebesa, zvijezda, Sunca, Zemlje i Mjeseca, u njihovome obličju, broju, položaju i konsteliranju jednih s drugima! Te, k tome, u rastavljanju jednih od drugih nebeskih tijela! Kao i u raznoličju njihova obličja! I u velikoj udaljenosti između njihovih istôkâ i njihovih zapâdâ!

Stoga, nemoj ni pomisliti da i jedan atom, i jedna zehra na nebesima i na Zemlji te u drugim Allahovim svijetovima izmiče toj Mudrosti! Naprotiv, sve što je tu sadržava takva čuda i znamenja koja u cijelosti znade samo Bog Veličanstveni i Uzvišeni!

Zar ne čuješ Božije Riječi, uzvišen i veličanstven je On, koje glase: »Zar je teže vas ili nebo stvoriti?! On je nebo sazdao...!«³⁸) — te cijeli taj dio Kur'āna koji zbori o stvarima što na nebesa i Allahove tragove svraćaju pozornost?!

Promisli samo ovo: Kada bi se skupili svi ljudi i svi džini

da stvore eto samo jednu kaplju koja bi čula, gledala i živjela, to oni ne bi bili u stanju učiniti! A posmotri kako je Bog Veličanstveni tu kaplju stvorio u maternicama, kako ju je oblikovao i po najljepšem obličju stvorio, dao joj najljepšu formu! Posmotri kako je slične dijelove te kaplje On podijelio u različite dijelove, pa je posvuda na krajevima i periferiji tijela stvorio kosti i uljepšao obličja udova! Vidi kako je rasporedio krvne sudove, vene i živce, posmotri kako je i spolja i iznutra dao lijep raspored, vidi kako je ustanovio puteve za hranu — da bi to bilo uzrokom opstojanja živoga bića tokom njegovog života.

Pogledaj, k tome, kako je On dao divan raspored unutarnjim organima: srcu, jetri, stomaku, slezeni, plućima, maternici, mokraćnim mjehurima, crijevima..., svaki taj organ imade svoj poseban oblik i svoju određenu mjeru i doznačeni posao!

Stomak je On stvorio da prokuhava hranu, to želudac radi određenim čvrstim žilama koje su za to i potrebne kako bi mogle sitniti hranu i mljeti je. K tome, zubi kutnjaci stvoreni su da bi bili mljevitelji hrane koji su doznačeni želucu baš po tome kako oni, kako treba, hranu melju i drobe.

Jetru je stvorio da bi ona crpila iz hrane ono što je za krv dobro, pa onda iz krvi svaki organ sebi uzima šta mu odgovara. Naime, nije hrana kostiju jednaka hrani mišića, niti je hrana krvnih žila, vena i sudova jednaka hrani živčanih vlakana. Hrana kose nije isto što i hrana drugih organa. Također, On je učinio da slezena, žuč i bubrezi budu na usluzi jetri. Tako slezena crpi crnu tekućinu a žuč crpi tečnost koja je žuta. Bubrežni kanali su tu zajedno sa mokraćnim mjehurom kako bi crpili mokraću iz bubrega. Bubrezi potom šalju pročišćenu krv kroz krvne sudove i vene i jetru, a potom ona ide u cijelo tijelo i sve njegove krajeve. A samu supstancu krvi Bog je dao kao najprofiniju mesnu tvar kako bi štitila tijelo i bila mu odbrana. Naime, krv je tijelu kao neki omotač i zdjela.

Posmotri samo kako je On mudro saznao maternicu kako je izdašno Svoju milost na nju prosuo! Kad bi se sve to opisivalo, oduljilo bi se objašnjenje, a ni samoznanje ne može sve to u cijelosti saznati, — samo to može znati Stvoritelj maternice. Opisatelj je nemoćan da opiše onu kaplju koja stiže u maternicu, i tamo ta kapljica nije potrebna tražiti nikakvu pomoć spolja; k tome, plod u maternici nije potreban da mu se njegovo ponašanje tu objasni, niti kakvim priidikama niti upozorenjima! Sve je to u prirodi novorođenčeta i taj period traje do vremena kad je dijete potrebno da zatraži pomoć u hrani. Da nije, naime, pupčane vrpce, majke bi pobjegle od svoje djece zbog tegobe umora i teške dužnosti odgoja čekajući da djetetu ojača tijelo, da mu osnaže organi vanjski i unutarnji kojim bi moglo drobiti hranu. Međutim, djetetu narastuzubibaš u vrijeme kad ih je ono potrebno, ne prije, niti, pak, kasnije.

A posmotri i to kako je Allah u djetetu stvorio razlikovanje i razbor, i kakoga dijete postepeno zadobija sve do vremena svoga odsrastanja i zrelosti. Promisli i vidi i pronikni u tajnu djetetova bivstvovanja: ono se rađa neznanom, bez pameti i razbora! Naime, da je dijete odmah pametno i razumno, ono bi odbijalo htjeti postojati pri izlasku iz maternice u spoljni svijet, jer bi, naime, postalo kolebljivo i oprezno, pronicljiva uma, — sve to jer bizurilo u svijet koji nije poznaje! Pred njim bi se pomolio svijet koji ono nije vidjelo i koji nije poznavalo! Dijete bi se u tom slučaju našlo u nelagodi: vidjelo bi da ga nose i da ga polažu na posteljicu, postalo bi živčano u pelenama i prekriveno u bešici, — i mada razborito i umno —, ono ne bi moglo uraditi ništa usljed nježnosti svoga tijela i njegove slabašnosti!

K tome, da je dijete odmah umno, razborito i pametno, ono ne bi bilo onako jrago, milo, slatko i dražesno u srcu ljudskome, ne bi dakle bilo dragokao što je sada kad je malehno i naivno! Jer, da je malehno a pametno, ono bi se okretalo svome razumu i imalo bi moć izbora po nahođenju svoje duše!

Jasno je onda da je postepeno zadobijanje razuma i pameti za dijete bolje i korisnije.

Zar, onda, čovjek ne vidi kako je Bog Veličanstveni sve ustanovio kod malehnog stvorenja prema svrhi mudrosti i stazi ispravnosti, zar ne vidi kako je dijete podučio da nauči posredstvom čestih ponavljanja grešaka doći do preciznosti i savršenstva!

A posmotri još i to kako dijete odraste i postaje mladac, posmotri kako je Veličanstveni u njem stvorio put za produženje vrste, posmotri kako mu na licu stvara malje kako bi se razlikovao od drugih mladića i djevice; posmotri kako ga uljepšava ali i to kako mu prikriva vjeđe staračke na licu bradom u vrijeme starosti! A ako li je posri jedi ženska osoba, lice joj ostaje čisto, bez malja — da bi joj tako ostala dugotrajnom divota i svježina koja muškarce podstiče na ono u čemu je opstojanje i očuvanje potomstva.

Deder, razmisli sada o svemu ovome što smo rekli, razmisli o svemu što je Veličanstveni odredio kroz ova raznolika stanja kroz koja čovjek prolazi. Da li vidiš da ista drugo može biti bešika ljudskoga ploda kao što to može biti maternica? Šta misliš šta bi bilo kad ljudskome plodu ne bi doticala kao hrana krv dok je ono još u maternici, zar ono ne bi postalo smežurano, zar ne bi propalo i sasušilo se baš onako kako se sasušii bilje kad mu prestane doticati voda?! Vidi samo blagodati u tome što plod ne uznemiravaju mjesečnice pri njegovom odrastanju! Jer, kad bi bilo suprotno, kad bi majka njegova imala mjesečnicu to bi uništilo opstanak ploda u maternici, a uništilo bi mu i majku! I kad dijete ne bi imalo hranu u mlijeku pri samom rođenju, zar ono ne bi umrlo od gladi i žeđi?! Ili bi, pak, jelo ono što mu ne odgovara i što tijelu njegovu ne donosi boljitak! K tome, da djetetu na vrijeme nisu stvoreni zubi, zar nepostojanje zuba ne bi spriječilo dijete da žvače i melje hranu i da je sitni?! Zar ga to ne bi primoralo da podulje doji i na mlijeku bude i tako mu tijelo ne ojača?! K tome, da djetetu muškome ne izniknu u mladosti

dlake, ono bi ostalo kao nekakvo žensko, ili kao dijete. Ne bi zapazio muškost, dostojanstvo, poštovanje spram njega. Ko je onda drugi sve to djetetu na vrijeme dao ako ne Allah Veličanstveni, koji je dijete stvorio nakon što nije ništa bilo, niti je spomena bilo vrijedno?! I zar mu nije baš On, Stvoritelj, sve ovo podario i svim tim ga opskrbio?!

Razmisli, deder, o spolnoj požudi koja dovodi do oživljavanja čovjeka, do njegovog života, razmisli o alatu koji stavlja u maternicu kaplju sjemena, posmotri pokrete koji su potrebni da bi sjemena kaplja izbila napolje, vidi samo znamenje koje se u svemu tome raspoređivanju nahodi! A, potom, razmisli u cjelini o svim organima tijela i o ustrojstvu svakog organa ponaosob, zarad potrebe kojoj se dotičnim udom želi udovoljiti: oči su zarad toga da bi pogledom našao napatuk, ruke su za vršenje poslova, za uzimanje, prihvatanje i davanje, kao i za odbranu, noge su za hodanje, stomak je za varenje hrane, jetra za pročišćavanje i razdvajanje, usta su za govor i za uzimanje hrane, izlučni kanali su za odstranjivanje izmeta i izlučevina. Pa ako razmisliš dublje, tako je i sa ostalim što je na/u čovjeku, zapazit ćeš da je sve to postavljeno s ciljem mudrosti i ispravnosti. Deder, razmisli o tome kako hrana dospijeva u stomak da bi je on prokuhao i otposlao kroz krvne sudove jetri ono najljepše od sastojina hrane, kroz krvne sudove koji stalno kucaju i koji su napravljeni tako da prečišćavaju hranu — da ne bi u jetru dospjelo nešto tvrdo i oporo od hrane što bi je rastrgalo. Jer, naime, jetra je stvorena profinjenom, ona ne podnosi nešto ružno, ona vrši preinaku hranljivih tvari, Allahovom odredbom, u krv i šalje je u ostale dijelove tijela kroz prolaze za to pripravljene. I pomoću krvi stiže u tijelo sve što je potrebno tijelu i što mu odgovara, i suha tvar, i mehka tvar, i sve drugo osim toga. »Pa neka je slavljen Allah, Gospodar svjetova!« A krv još izlučuje iz tijela svaku nečist i sve viškove, sve to ona prosljeđuje u duplje i organe za to pripravljene, kako smo to spomenuli prije. Značaj tih izlučnih or-

gana je nalik znača ju posuđa — u njima se drže viškovi stvari i izmetin — da se ne bi proširile po tijelu i razboljele ga.

A zatim deder posmotri ima li ičega u/na tijelu što je bez značenja?! Da li je stvoren vid i za šta drugo do li da se vide stvari i boje?! Zamisli samo: kad bi postojale boje, a kojim slučajem nema vida da ih vidi, kakav bi onda bio smisao boja i kakva korist od njih?! A da, opet, samom vidu nije dato svjetlo mimo njegova unutarnjeg svjetla, stvorenja se ne bi mogla koristiti vidom. Isto je i sa sluhom: zar je sluh dat i za šta drugo osim da čuje zvukove?! Kada bi postojali zvukovi a ne bi bilo sluha da ih čuje i percipira, onda ti zvukovi ne bi imali nikakva smisla.

Tako je i sa ostalim osjetilima. Deder, razmisli o stvarima koje su stvorene i smještene između osjetila i osjetilnih dâtâ; bez tih stvari ne bi se osjetilnost mogla ispuniti. A te stvari su, između ostalih, svjetlost i zrak. Jer da nije svjetlosti, posredstvom koje se vide vidne stvari, oči ih ne bi mogle ni dosegnuti! Također, da nije zraka koji provodi zvuk do ušiju, sluh ne bi mogao percipirati zvuk!

Razmisli o onima koji nemaju vida niti sluha, posmotri šta biva s takvim stvorenjima! Takvo biće ne zna i ne vidi gdje da stavi nogu, ne zna šta je ispred njega, ne zna da razlučuje boje, ne raspoznaje nasrta je kakva zla ili neprijatelja, a k tome, ne imade nikakva načina da nauči većinu zanata i vještina. A, opet, onaj ko ne posjeduje sluha, tome nedostaje srž i slast razgovora i raspravljanja, njemu manjka slast i uгода koja proizhodi iz lijepih glasova, muzičkih tonova i melodija, on povećava napor svoga sagovornika tako da taj od njega često i ode i napusti ga. On ne čuje ništa šta ljudi pričaju i pripovijedaju, tako da biva odsutan, mada je prisutan! Biva kao mrtav, premda je živ!

A, opet, ono ljudsko biće koje ne posjeduje razbora, takav čovjek je gori od životinje.

Posmotri samo kako bivaju ljudski udovi, kako su sačinjeni, vidi im osobine pomoću kojih je samo boljitak čovje-

kov; svi su ti organi i udovi pogodni i pomoću njih ispunjavaju se sve ljudske svrhe i potrebe, a njima se postižu svi ljudski ciljevi. Pa, ako li čovjek samo jedan organ ili ud izgubi, smanji mu se moć i njega pogodi nesreća.

A koji, opet, čovjek bude stavljen na kušnju gubitkom nekog uda ili organa, to je onda za njega pouka, opomena i spoznanje veličine Allahova darivanja, te da je, onda, u Allahovoj moći i da taj dar i darove slične tome oduzme, a da dotični čovjek svojom strpljivošću zasluži Onaj Svi jet. Pa, deder, posmotri milost Božiju, vidi samo kako te milosti ima i kad Bog dariva i kad Bog uzima Svoje darove!

A sada razmisli o organima koji su stvoreni u paru i koji postoje ponaosob. Posmotri u tome mudrost i ispravnost. Glava je stvorena kao jedan ud, kao jedan organ! Međutim, većinu osjetila obuhvata samo jedna glava, a da se samo još nešto dodalo njoj, to bi bilo teret, za čime nema potrebe. Kad bi bile, recimo, dvije glave na jednom tijelu, onda, kad bi jedna glava govorila drugačije od one druge glave, i kad bi one to tako radile istovremeno, onda slušatelj ne bi razumio nakanu zbora i govora. Slušatelj, naime, može shvatiti samo ono što je kazano jasno.

Ruke su stvorene u paru i čovjeku ne bi bilo dobro da mu je samo jedna ruka zbog toga što bi mu tada manjkalo mnogo toga u raspoređivanju stvari i poslova; ti i sam, naime, vidiš nedostatak kod čovjeka koji je izgubio ruku.

Ako li mu se da neki posao, on ga ne može dostatno uraditi, niti može postići sve ono što može čovjek koji ima obje ruke. Isto vrijedi kazati i za noge.

A sada posmotri kako su uređeni i udešeni organi govora.

Dušnik je nalik cjevčici radi toga da bi iz njega izlazili glasovi. A sam jezik, usta, dvije usne i zubi su i zarad oblikovanja glasova. Vidio si, naime, da u osobe u koje ispadnu svi zubi, ili većina zuba, nastane manjkavost u govoru.

K tome, pogledaj korist od dušnika: njime ide zračna struja

do pluća, pa se srce oživljava zrakom posredstvom ovog uzastopnog disanja. Posmotri korist od jezika kako se njime prevrće hrana, razmisli kako se jezikom kuša slast hrane i napitaka. Isto tako, vidi korist u ispomoći zubima. Zubi su, k tome, kao potporanj dvjema usnama, drže njih dvije i daju im potporu iznutra. S pomoću usana siše se napitak tako da je ono što ulazi u utrobu po mjeri, i u skladu s onim što odabere čovjek. Napokon, usne su na ustima kao vrata na kući!

Jasno je da je svaki od ovih udova i organa namijenjen za neki od načina udovljavanja ciljevima i za neku vrstu potreba. Ako li se samo neki organ preoptereti, on će propasti, a isto je i ako mu se smanji djelovanje. Znaj da je sve to tako odredio Silni, Znani!

Razmisli, eto, o mozgu! Kad se mozak razotkrije, ti vidiš da je on nekako u slojevima i prema razinama, sve jedna iznad druge. Sve je to tako kako bi se mozak zaštitio od kakvih oštećenja. A, opet, okolo cijeloga mozga je lobanja, pa po lobanji koža, kosa i dlake — sve je to kao pokrivka lobanji i kao ures i ukras — da bi se otklonilo od lobanje ono što joj škodi: vrelina, hladnoća i drugo. Eto, tako je Veličanstveni i Uzvišeni Stvoritelj zaštitio mozak jer — On znade da je mozak važan i da svu ovu zaštitu zaslužuje budući da je on izvor osjećanja!

A potom, razmisli kako je Allah Veličanstveni učinio srce skrovitim u dubini prsa, kako ga je omotao onako zaštićenog rebrima. Rebra i omotač okolo srca jesu zastor srcu! Sve je to urađeno precizno, srce je živcima, rebrima i mišićima učvršćeno i tako je određeno zbog važnosti i značaja koje ono ima. Takva zaštita, naime, samo srcu dolikuje.

A razmisli i o tome kako je Allah dao dva prolaza kroz grlo. Jedan je prolaz zarad glasa i to je dušnik koji domaša do pluća, a drugi je prolaz za hranu, zove se jednjak i domaša do stomaka. Na samom dušniku imade jedna razina u kojoj je preklonpnica koja zaustavlja hranu, sprječava hranu

da uđe u dušnik. A stvorio je i pluća koja služe kao provjetranje i prozraka srcu, i to na jedan umjeren način, ni previše, ni premalo. Jer, ako li bi to bilo neumjereno, onda bi se u srcu povećavala vrelna ili hladnoća i to bi dovelo do njegove propasti.

Allah je, također, ispunio prsnu i dijelove trbušne duplje zrakom zarad svega rečenog, a i zarad onoga što se ovdje nije reklo.

Razmisli, k tome, i o prolazima i kanalima za mokraću, za izmet i nedžāset, sve te izmetine izlaze nekim svojim redom koji je ustaljen. Ne bi valjalo da uvijek izlaze jer bi to onda čovjeku upropastilo život.

A pogledaj samo još i to kako je Allah Veličanstveni stvorio dosta mesnog tkiva na stegnima i bedrima i na stražnjici — sve to da bi čovjek mogao bezbolno sjediti i da bi ga u takvom položaju to tkivo štitilo. A čovjek koji je izmršavio i čije je tijelo oslabilo osjeća bol ukoliko između njega i mjesta gdje se sjedi nema kakva haljetka ili mehka sjedeža! A vidi još nešto: kada bi ona muška stvar bila stalno mehka i spuštена, kako bi onda sjemeni tečnost ušla u maternicu?!

A, opet, kada bi ona muška stvar bila stalno podignuta, kud bi onda čovjek sa njom i kako li bi se ponašao, a ona stvar dignuta?!

Naprotiv, Stvoriteljeva mudrost sve je to uredila da bude po mjeri. Muški ud biva opušten sve dok ga požuda ne podigne.

Posmotri, zar nije lijepa odredba to što se i sam zahod gradi na najskrovitijem mjestu u kući, i zar to ne spada u lijepe običaje gradnje?!

Iz istog je razloga i otvor za izlučivanje izmeta i vršenje nužde smješten na najskrovitijem mjestu na ljudskome tijelu. Preko njega naliježu guzovi sa svojim mesom pa ga prekrivaju, a sam čovjek skriva svoj spolni organ. To je tako s čovjekom zbog njegove počasti.

A pogledaj i znamenje u stvaranju dlake, kose i nokata,

kad narastu, a i kad se skraćuju: u njihovom skraćivanju nema nikakve boli jer su stvoreni i nokti i kosa bezosjećajnim — da čovjeka ne bi zadesila kakva bol. Da nije takvoga znamenja, čovjek bi bio pred dvije mogućnosti: da pusti nokte i kosu da rastu, pa da tako postane sam obrasto i dlakav, ili, pak, da odstranjuje nokte i dlake uz silne boli.

A razmisli i o tome kuda sve rastu dlake. Kad bi rasle po oku, onda bi zapriječile vid, ili pak kad bi rasle u ustima, one bi zagadile hranu i piće. Ili, pak, kad bi dlake rasle po površini dlana, onda bi nestala i iščezla uгода pipanja i nekih drugih stvari. Ili, pak, kad bi dlake rasle u onoj ženskoj stvari, onda bi se narušila slast snošaja jer bi malje i dlake kvarile, kad bi tu rasle, ugodu. Pa, nek je slavljen i veličanstven Onaj ko je sve to tako darovao darovima kakvi su ovi!

Pogledaj još kako se takvim stvaranjem postiže put ispravnosti i kako se otklanja grješka i šteta; posmotri kako je čovjek unaprijed sviknut na potrebe za hranom, spavanjem, spolnim snošajem, te razaznaj u svemu tome Mudro Raspoređivanje.

Naime, u prirodi ljudskoj Allah je stvorio podsticaj koji čovjeka podstiče i nagoni; glad i žeđ traže da se ide u potragu za hranom u kojoj je život tako je i sa pićem i vodom u kojima je opstanak čovjekov, a tako je i sa snom u kome je rahatluk tijela i sve tjelesne moći. A spolna požuda nagoni na spolni snošaj u kome je opstanak vrste i preživljavanje čovjeka.

A da kojim slučajem čovjek uzimahanui vodu zbog spozna je da mu je to potrebno, i da, kojim slučajem, ne osjeća svoj nagon koji ga goni ka hrani, dakle, kad bi sve to tako bile onda bi se čovjek rukovodio po onome što on smatra nužnim pa bi smršavio, malaksale bi mu snage i umro bi. Upravo je to nalik onome stanju kad čovjek uzima lijekove koji su mu odvratni ali ipak potrebni, jer u njima mu je boljitak i zdravlje! Ali, budući da čovjek u svojoj naravi ne osjeća požudu

za gorkim lijekovima, to ga i odvraća od njih pa poboljševa i, ponekad, zbog toga umire.

E, zamisli samo kad bi tako bilo i sa snom i kad bi, kojim slučajem, san stupao u čovjekovo tijelo samo po čovjekovom izboru i čovjekovoj volji, tada bi, zasigurno, čovjek prionuo raditi neke svoje poslove pa bi iznurio svoje tijelo umorom i radom! A isto bi tako bilo i kad bi čovjek stupao u spolni odnos samo zarad potomstva; naime, tada bi se (kod mnogih ljudi) okončalo potomstvo upravo zbog teških napora koji se imaju uložiti oko malehne djece!

Pa, dede, posmotri kako je Allah stvorio narav i požudu u seksualnom snošaju, i to je ono što nagoni čovjeka da stigne do svih korisnih stvari potomstva. Shvati samo kako su ljudske moći usklađene ovim jednim mudrim i divnim rasporedom!

Ljudsko je tijelo, naime, za čovjeka kao dvor kraljev za kralja: na tom su dvoru kraljevi ljudi, posluga i osoblje koje je zaduženo nekim poslovima na tom mjestu. Neki ljudi udovoljavaju kraljevoj rodbini, pribavljaju im, recimo, vodu! Drugi priskrbljuju sve što treba da imaju kraljeve riznice, sređuju ih i udešavaju. Treći, opet, unaprjeđuju raznično blago, ustrojavaju ga na način precizniji nego što to čine oni ljudi prije. Četvrti ljudi, opet, čiste i metu dvor od prljavštine i tu nečist iznose van!

Eto, u ovoj metafori kralj nije niko drugi do li Stvoritelj Veličanstveni, Onaj koji sve znade, koji je Silni. Kuća, tj. dvor, jeste tijelo. Rodbina i posluga jesu udovi i organi. A opet, kraljevi ljudi jesu u ovoj metafori mentalne moći, četiri moći duše. Duša ima položaj u čovjeku u značenju čovjekove sposobnosti razmišljanja, maštanja i predočavanja, dubokog kontempliranja, pamćenja i, napokon, srdžbe i ljutnje. Zamislite samo kada bi čovjeku, eto, nedostajalo samo pamćenje, zamislite samo kakvo bi njegovo stanje tada bilo?! Tada čovjek ne bi mogao pamtiti šta mu je u korist njegovu, a šta mu je opet na štetu njegovu, šta od njega proi-

shodi drugima, a šta od drugih njemu, šta treba da daje, a šta da prima, šta je vidio, a šta čuo, šta je rekao i šta mu je rečeno! Nebipamtio ni onoga ko mu je dobro učinio, ni onoga ko mu je učinio zlo, ni onoga ko mu je koristio, ni onoga ko mu je naštetio!

Tada ne bi mogao ići pravim putem čak i kad bi taj put slijedio, ne bi ništa znao čak i kad bi učio, a ne bi se mogao koristiti ni svojim pisanjem. Ne bi mogao shvatiti ono što je prošlo.

Pa, deder, pogledaj u sve ove blagodati, vidi kako se ni bez jedne ne može! Pogledaj ih sve skupna, razmisli samo kako je, na primjer, od ljudske moći i blagodati pamćenja začudnija moć zaborava, blagodat zaborava! Da nije zaborava, ne bi se čovjek riješio misli o nesreći što ga nekad zadesila, stalno bi mu ta nesreća bdjela kao u trenucima kad se i zbila, od njega ne bi odlazila briga. Eto, u takvom stanju on se ne bi mogao nauživati ovosvjetskih slasti, a i kako bi kad bi prinjemu bilo stlano podsjećanje na nesreće, udeše i gadne stvari?! U takvom slučaju ne bi mogao očekivati ni da ga neki silnik zaboravu prepusti, ne bi proživio nijedan dio vremena, nijedan sahat a da ga zavidnik ne vreba i da mu snovatelj nesreće ne kuje kakvu spletku!

Pa, deder, razmisli kako je Allah Veličanstveni podario i pamćenje i zaboravljanje kao dvije oprečne blagodati! U svakoj od njih je neka vrsta dobrote po čovjeka.

A deder sada pogledaj kako je samo čovjek obdaren, mimo svih drugih živih bića, blagodarjem stida! Da nije stida, čovjek ne bi smanjivao griješenje i sramote, ne bi ispunjavao dužnosti, ne bi gostio dolično goste, ne bi se obogaćivao i oplodiovaio ljepotom! Činio bi šta mu je volja i ne bi se ustručavao činiti ružna i ogavna djela, čak bi napuštao izvršavanje mnogih oobaveznih stvari, a koje inače čini stideći se svijeta! Da nije, naime, stida, čovjek bi skrnatio mnoge povjerene mu stvari, zbog stida čovjek pazi na prava svo-

jih roditelja i drugih ljudi, uklanja se od opakih i bezobraznih stvari – sve iz razloga stida.

Pa vidi kako je veliko mjesto ove blagodati zbog ovih njezinih osobina!

A vidi i to kako je Allah Veličanstveni obdario čovjeka govorom i zborom, i ta blagodat odlikuje čovjeka mimo sva druga bića. Čovjek iskazuje i objelodanjuje to što mu je u svijesti, a razumije i ono što je u duši drugoga.

Isto tako, tu je i blagodat pisma i pisanja koja koristi da saznamo što je u vijestima prošlih naraštaja i da to predamo onima koji su sada i koji će doći! Posredstvom pisanja ovjekovječuju se nauke, znanja i književnosti, s (pomoću) pisma ljudi znadu šta to ima među njima da se sračuna i šta da se zabilježi od poslovanja. Da nije pisanja i pisma, prekinule bise vijesti, vremena bi jedna od drugih postala otrgnuta! Da nije pisma, učenje nauka bi bilo mukotrpno, teško bi bilo doći do blagodati znânjâ i književnosti, a uslijedili bi prekid međuljudima u mnogim njihovim stvarima i područjima kao posljedica njegovog nepostojanja!

Ako li možda kažeš sljedeće: Govor i pismo jesu nešto što čovjek stekne i nisu prirodna stvar! Jer, naime, to vidimo po tome što se razlikuju lini je arapskog, indijskog, grčkog i drugih pisama! A tako je i s govorom koji se upotrebljava pa je stoga i pismo različito. Ako li, dakle, to kažeš, ja ti odgovaram sljedeće:

Prsti ruke, dlan i drugo što je pogodno da bi se došlo do pisanja, kao i pamćenje, razbor i misao kojima se rukovodi pisanjem nisu čin čovjeka! Kad ne bi bilo tako, čovjek nikada ne bi mogao pisati! Pa, nek je slavljen i veličanstven Allah koji je sve to tako lijepo podario.

Isto tako, da nije jezika u ustima, da nije prirodnog izgovora, kad ne bi bilo razbora i uma u kome je govor sklopljen, čovjek nikad ne bi govorio. Nek' je slavljen Allah koji je sve to podario!

A posmotri još i znamenje srdžbe i ljutnje koja se nahodi

u čovjeku i s pomoću koje čovjek odagnava od sebe ono što ga uznemirava! A vidi i to kako je u duši čovjeka Allah stvorio zavist, pa se onda čovjek trudi da stekne ono što mu koristi, premda mu je naređeno da uvijek bude pravedan između izbora dvije stvari. Ako li čovjek pretjeruje u dosezanju do stvari, ako prekorači granicu, tada se prikućio šejtanskoj razini.

Čovjek mora, naime, biti suzdržan u stanju srdžbe i u stanju ljutnje kad odagnava od sebe zlo. A također i u stanju zavisti koja se očituje u zavidnoj žudnji da se dođe do onoga što priskrbljuje korist, a ne štetu, korist koju neko drugi već posjeduje.

Vidi još kako ima blagodati i dobra u onome što je Allah podario i u onome što je uskratio, i kako je u svemu tome boljitak po čovjeka. Eto, tu spada i nada! Iz nade se gradi i podiže svijet, iz nade se održava porod i potomstvo kako bi slabi mogli naslijediti od jakih koristi civilizacije. Naime, kad se stvorenje rađa, ono se rađa slabim, i kad ono ne bi nalazilo tragove civilizacije koje su ljudi ostavili i dali u nasljedstvo, kad, dakle, onone binalazilo ono što su ljudi gradili, onda ono ne bi ni imalo mjesta gdje da nađe staništa i utočišta, niti bi imalo kakvoga alata kojim bi se okoristilo. A nada je uzrok da djeluju i rade ovi sadašnji za korist onih koji će doći. A tako se stvorenja nasljeđuju do Dana sudnjega.

Čovjeku nije dat da znade kad će umrijeti i koliko će živjeti zbog same njegove koristi. Jer, naime, kad bi čovjek znao trajanje i rok svoga života, i kad bi taj rok bio kratak, ne bi se posvetio životu, ne bi bio raspoložen da imade potomstvo, ne bi htio graditi civilizaciju na Zemlji niti činiti mnoge takve stvari. Također, kad bi čovjek znao koliko će živjeti i kad bi taj rok bio dug, on bi se predao strastima i uživanjima, prekoračivao bi granice i prijanjao raditi propadne poslove. Ljudi koji pozivaju k dobru bili bi nemoćni da ga zaustave ili da ga prekore zbog onoga što ga vodi u propa-

st. Eto, stoga je u čovjekovom neznanju koliko će živjeti korist jerbo čovjek strahuje očekujući napad smrti, a imade koristi i u tome što se čovjek natječe činiti dobra djela prije nego li prođe vrijeme njihova činjenja.

A deder posmotri i koristi koje čovjek ima i u čemu je njegov boljitak, vidi, naime, slasti koje ima u raznim vrstama hrane i u raznolikosti njezina okusa. Pogledaj vrste voća uz raznolikost njihovih boja i divnih izgleda! Vidi i raznolike vrste jahaćih životinja i prijevoznih sredstava koje čovjek koristi i posredstvom kojih dolazi do boljitka. Deder, razmotri raznovrsnost ptica u čijem glasu se čovjek naslađuje. Razmisli o novcu, paramai draguljima koje čovjek koristi, kojima dolazi do svojih stvari i smatra ih važnim. Razmisli i o lje-karijama koje čovjek koristi zarai očuvanja svoga zdravlja, promisli i o životinjama koje čovjek jede i koje koristi u druge svrhe: oranje, sjetvu, prenošenje tovara i sl.

Razmisli i o cvijeću i drugom bilju, a i o mirisima i miomirisnim biljkama u čijem mirisu i miruhu čovjek uživa i koristi ih. Pogledaj vrste odjeće prema njezinoj raznolikosti: sve je to plod stvoren u umu i razboru ljudskome, pa deder, vidi, kakva je sve čuda Allah sastavio u čovjekovu razumu i pameti!

A u razgovjetnu mudrost spada i raznolikost ljudi prema onome što oni posjeduju od imetka, to koristi da se Ademovi sinovi međuse razlikuju, time se razlikuje siromah od bogatoga. A u tome je uzrok podizanja i gradnje ovoga svijeta. Ali, često ljudi zbog toga urade nešto što im nanese štetu. Po tome su oni slični djetetu koje, zbog pomanjkanja razbora, učini dosta toga štetnog, učini nešto čega se neće proći i što mu naposljetku donese zlo!

Koliko li, naime, bude postupaka i od strane razboritog koji je htio mudro postupiti i lijepo nešto učiniti, čime je htio pridonijeti boljitku svijeta, koliko li, dakle, ima onih koji prakticiraju pokornost i bogobožnost dovijeka, i koji to čine bezgranično i bezbrojno, ali, ipak, krajnji cilj i svrhu

svega toga, na kraju krajeva, znade samo Mudri Znalac, čija milost obuhvata sve, čije znanje sadrži sve! On svaku stvar obuhvata brojem!

ZAVRŠNA RIJEČ U POGLAVLJU O ZNAMENJU ČOVJEKA

Znaj da je Stvoritelj, veličanstven i uzvišen je On, počastio Adema i odlikovao ga. Veličanstveni je tako rekao: »Mi smo sinove Ademove doista oblikovali: dali smo im da kopnom i morem putuju, i opskrbili ih ukusnim jelima, i dali im velike prednosti nad mnogima koje smo stvorili!«³⁹⁾

Tako u najveće počasti kojima je Allah Veličanstveni počastio čovjeka spada razum, koji čovjeka opominje na divotu i krasotu, i čovjeka time priključuje svijetu meleka/andela! Čovjek s razumom postaje dostojanstveno biće jer njime spoznaje svoga Stvoritelja i Darovatelja, čovjek Ga poštuje razmatanjem Njegovih stvorenja, dolazi do dokaza o Bogu spoznavajući svoja svojstva koja je Bog u čovjeku stvorio, kao što su mudrost i povjerenje. Allah Veličanstveni kaže: »I u vama ljudima su dokazi, zar to ne vidite?!«⁴⁰⁾

Tako je čin proučavanja samoga sebe i onoga što je Allah Veličanstveni stvorio u čovjeku, kao što je razum, na primjer, bez koga bi sve postojanje od čovjeka bilo otrgnuto a čovjek bez razuma postojanje ne bi mogao ni opisati, dakle, čin proučavanja samoga sebe jeste jedan od najvećih dokaza za čovjeka da imade i da postoji njegov Stvoritelj, njegov Ravnatelj, Oblikovatelj i iz ničega u postojanje Izvoditelj! Čovjek vidi u razumu kako postoji u njemu raspored, kako su tu razne vrste znanja, zatim neprestano spoznavanje, mudri dokazi i znamenja, te, napokon, razlikovanje korisnog od štetnog! Jer, čovjek bez razuma ne bi bio osoba, ne bi osjećao, ne bi kušao vatre, ne bi osjećao mirisa, ne bi znao oblike niti okuse tvari! Ali, sa razumom čovjek je onaj koji daje naređenja, onaj koji se naređenjima pokorava, koji hoda,

misli, koji osjeća nepoznato, koji zamišlja stvari i sebi ih pri-
spodobljava.

S razumom čovjeku je široko i prostrano ono što mu je s
očima tijesno, prostrano mu biva ono što slutnjom ne može
dokučiti. Razumom čovjek vjeruje u Tajne Allahove koje
je Allah Veličanstveni skrio na prostranstvima između Njegovih
nebesa i onoga što je iznad njih, i prostranstava iznad Nje-
gove Zemlje i onoga što je ispod nje, i to što čovjek dokuču-
je razumom jasnije je nego li ono što gleda očnjim vidom:
jer, razum je izvor i mjesto mudrosti, on je rudača pravo-
ga znanja. Kako god se razumu poveća znanje, poveća se i
prostor i moć koja zapovijeda organima i udovima kretanje.
Gotovo da se ne može razlikovati šta jedno drugom po brzini
prethodi: težnja da se izvrši kretanje organom i udom ili sa-
ma ta kretanja! Kad čovjek uvidi da je odluka i težnja da se
pokrene neki organ ono što ipak prethodi, on uvidi, istov-
remeno, da je on sa svojim razmišljanjem, znanjem i mu-
drošću nemoćan da sebe spozna, jer, naime, čovjek ne mo-
že samog sebe opisati na temelju samoga sebe osim na na-
čin da potvrdi da prihvata opis koji mu je sam Bog Veličanstveni
dao znajući samoga sebe, a priznanjem da ne poznaje sa-
moga sebe čovjek postaje znalac mudri, koji razlikuje i pro-
finjeno osjeća potankosti stvaranja, razlučuje stvorenja do
u sitnicu i vidi da stvari teku po svojim oprečnostima!

Tako se može kazati da čovjekovo neznanje o samome sebi,
ali i njegovo poznavanje odabiranja i razlučivanja, poka-
zuje njemu samom da je sastavljen od više dijelova, da je
sačinjen, oblikovan, odabran, prisiljen! Jer, uza svu svoju
mudrost i profinjenost svoje pronicljivosti, čovjek je nemoćan,
jadan; na primjer, želi da se nečega prisjeti pa to zaboravi,
ili, pak, želi da nešto zaboravi pa se toga prisjeti, ili pak že-
li da se raduje pa se ražalosti, želi da nešto zanemari, ali ga
ono u svijesti prati, želi da bude budani oprezan pa to s pameti
smetne i zaboravi; u svemu tome je dokaz da je čovjek pri-
siljen i da se nad njim vlada.

Čovjek je, uza sve to što znade, ipak neznalica i ne zna činjenice toga što kô bajagi poznaje! Ma koliko on razmišljao, ipak ne zna koliki mu je doseg glasa, niti pak znade kako to nastaje glas, kako ishodi iz grla, niti, na kraju krajeva, znade kako se sastavljaju glasovi njegova govora, niti znade koliki mu je doseg pogleda, niti kako mu ishodi iz glave i kako se sastavlja njegova svjetlost, a ne zna ni to kako i na koji način vidi osobe i likove, ne znade ni kolika je njegova moć, niti kakvog mu je sastava njegova volja i požuda.

Tako čovjek znade, na temelju poznavanja svoga tijela, činjenicu da je stvoren na jedan profinjen način i na način razgovjetne mudrosti - sve to ukazuje na Sazdavatelja, na Stvoritelja, na Onoga koji želi dobro stvorenjima, na Znalca, uzvišen je i velik On!

A k tome, On je u čovjeku stvorio strast koja je sukladna sa čovjekovom požudom i naravi. Pa, ukoliko čovjek upotrijebi svjetlo svoga razuma (nûfu l-akl) u onome što mu je naređeno, on će u tom slučaju doći do spasonosnoga izlaza, a i na sutrašnjem (budućem) svijetu on će postići Kuću Plemenitu! Ali, ukoliko to sve čovjek upotrijebi za ciljeve svoje duše i njezine strasti, (bitće) zakriven i zastrt da ne spozna stvari koje drugačije inače neće moći spoznati, ma koliko očekivao za sebe udio na Onome svijetu, a tamo ga čeka, također, zastor (ukoliko bude loš), ili pak kazna.

K tome, razum je čovjeku sredstvo u radu na polju umijeća i zanata, on sve to procjenjuje i odabira mu vrijednost u zamisli svoga razuma i njegovoj predodžbi. On izumljuje to što izumljuje oštrinom svoga razuma i spoznajom čudi svoga morala, morala koji postoji u svakom naraštaju jednoga vremena.

Deder, pogledaj kako su u čovjeku stvorena znanja i spoznaje i kako je samo velika čast čovjekova u tome da mu ova znanja koriste! Jer, naime, vrijednost posude ogleda se u tome šta se u posudi nahodi, šta se u posudu stavlja: budući da

su srca ljudi mjesto spoznanja Boga Veličanstvenoga, srećma je ukazana i čast!

A, k tome, budući da je u volji i Njegovoj mudrosti Allahovom znanju prethodio put koji će stvorenja imati sve do vijeka, i budući datim stvorenjima nije dao u njihovim umovima i pametima da znadu sve propise ovoga svijeta, On im je upotunio ovo svjetlo razuma koje im je darovao po svojim poslanicima, nek' je na njih blagoslov i spas, obveseljiteljima svih pokornih ljudi, opominjačima svih pristalica neposluha spram Boga.

Tako je On vojom Objavom dao potporu ljudima i pripremio ih da Objavu prime i primijene. Tako se može kazati da su svjetla koje je Allah Veličanstveni poslao po Objavi u odnosu na svjetlo razuma kao svjetlost Sunca u odnosu na svjetlost neke zvijezde. Tako se ljudi rukovode i Objavom u svojim ovosvjetskim poslovima koje ne mogu uzakoniti razumom, i te poslove upravljaju u skladu sa svojim boljitkom na Onome svijetu, svijetu koji, inače, ljudi ne bi mogli upoznati osim uz pomoć Božijih poslanika.

Također, Bog je ljudima pokazao, posredstvom dokaza, istinitost svega onoga što su donijeli poslanici Božiji, dokaze koji obavezuju razbor i traže poslušnost stoga što su istinite vijesti o njima. Tako se upotpunila blagodat Allahova spram Njegovih štovatelja i stvorenja, time se jasno i razgovjetno očituje veličanstvo Njegovo i učvršćuje Njegov dokaz ljudima.

Pa, deder onda posmotri kako je plemenit i kako je počašćen čovjek i ono njegovo potomstvo iz kojeg su se pojavili ovi poslanički odličnici koji su bili primatelji ovih časnih dodatnih propisa!⁴¹⁾

A potom su se iz njih izveli raznovrsni propisi i odredbe - svi su kao Sunce, dok su svjetline razuma kao zvijezde! I tako se upotpunila sreća onih ljudi koji su od Allaha Veličanstvenog primili Dobrotu, a povećala se nesreća onih koji su to Dobro lagali, poricali i koji nisu željeli drugo do li Ova svijet!

K svemu tome, Allah Veličanstveni obilato je prosuo Svoje blagodati na čovjeka time što ga je posebno počastio snovima koje vidi kad spava. U oku njegovome san mu zorno pokazuje ono što mu se navještava, primjere koje već znade i koji ga opominju ili mu radost navještavaju o onome što će da mu se dogodi u budućnosti! Sve su to darovi i počasti iz Božijeg Bivstvovanja, veličanstven nek' je On! Allah je dao da se ustrajnost ljudi u pokornosti očituje u njihovim srcima i udovima i ta je ustrajnost najčešće uzrok istinitosti snova! Snovi tada dovode do duhovnog buđenja čovjekova, on pristupa činiti neke stvari ili odustaje od činjenja zlih stvari.

Sve je to znanje o posljednjim stvarima koje pripada samo Allahu Veličanstvenome! A upoznao je one koje je htio i samo njih uputio da znadu nešto malo od toga.

---

37) Mu'minûn, 12, 13. 14.

38) Nāzi'ât, 27.

39) Isrâ, 70.

40) Zârijât, 21.

41) Imam-i Gazali ovdje kaže doslovno ez-zijâdâtu l-fâdile, tj. Objava i njezine odredbe. Razum po sebi daje čovjeku odredbe, a Objava ove druge, »dodatne i časne«. Time je blagodat Božija potpuna (prim. prev.).

X glava

O ZNAMENJU STVARANJA PTICA

All ah, veličanstven je i uzvišen On, veli: »Zar oni, ljudi, ne vide kako ptice u prostranstvu nebeskom bez muke lete, njih samo Allah drži. To su, zaista, dokazi ljudima koji budu vjerovali!«⁴²⁾

Znaj, smilovao ti se Allah, da je On, All ah Veličanstveni, stvorio ptice i to znamenje mudro sazdao, sve u skladu sa zahtjevima lahkoće letenja. Nije stvorio kod ptica ništa što bi otežavalo letenje. Stvorio je pticama ono što im treba v, i u čemu im je opstojnost i sticanje hrane. Svakom je organu ptice dodijelio ono što mu odgovara, već prema tome da li je određen organ nježan, mehak ili, pak, tvrd, ili neka-ko između toga, On je njemu dodijelio onakvu prehranu i oprsku kakva mu priliči.

Tako je, eto, pticama stvorio dvije noge, a ne i ruke, upravo iz nužnosti ptičjeg kretanja, prebacivanja i potpomaganja nogama pri dizanju od zemlje kad uzlijeće i kad se spušta na tle — da bi se pričvrstila na neko mjesto na zemlji. Noge u ptice su lagahne, neki su joj prsti stvoreni od tanke čvrste kožice, tanke u odnosu na kožu ptičijih noga koja je gruba i vrlo tvrda — da bi se njome ptica zaštitila od vrućine i studij, jer na tom mjestu nema perja. I baš je mudrost u stvaranju ptice na ovakav način, jer ona u svojoj ispaši i potrazi za hranom ne može bez mjesta na kojima je glina i voda. A

da su nekim slučajem ptiči je noge obložene perjem, to bi ptici otežalo cijelu stvar i prljalo bi je. Bog Veličanstveni je, dakle, pticu lišio perja na onim mjestima koja mu ne priliče — da bi ona mogla biti slobodna pri letenju. Imade ptica koje je Bog Veličanstveni stvorio darujući im duge noge, kojima je dat dugačak vrat kako bi došle do hrane bez ikakve teškoće i zapreke. A da je ptica s dugim nogama a kratkim kljunom, ne bi onda mogla da se hrani ni na kopnu ni na moru, naime, presavijala bi se naprijed i padala. K tome, mnogo je ptica koje se pomažu također dugim kljunom, uz dug vrat, kako bi se povećala lakoća dosezanja do onoga što se hoće. A da je kojim slučajem u ptice dug vrat a kratke noge, to bi po njezin vrat bilo tegobno i uzneredilo bi ispašu.

Također je ptičija prsa i pojas stvorio preko kosti punim i jedrim, u obličju jednoga polukruga — da bi se probijala kroz zrak bez poteškoće. Vrhovi ptičijih krila su okrugla obličja, što joj pomaže pri letu, a Allah je, k tome, svakoj vrsti ptice stvorio kljun kakav joj odgovara za pašu i kakav joj pri-skrblju je korist, sve to da bi mogla uzimati ono čime se hrani: da hranu trga, razdvaja u zalogaje, kopa tražeći je, te na druge načine. Neke ptice, opet, imadu kandže čime se posebno odlikuju ptice grabljivice i one koje se hrane mesom. Imade ptica čiji je kljun nazubljenih strana koje se sklappaju srazmjerno preko onog što ptica bere sa zemlje. Imade ptica koje srazmjerno zoblju i koje jedu zelen. Imade ih duga kljuna koji služi za skupljanje hrane, Bog dž. š. ga je stvorio jako tvrdim, baš kao kost što je, u kljunu je i srčika baš kao što se nahodi i u kostima, upravo zbog česte upotrebe samoga kljuna. Naime, kljun je ptici ono što su zubi drugim životinjama.

Allah ptica eličanstveni je snažnim stvorio osnovu perja, učinio je osnovicu perja šupljom, i pravom i pogodnom, a sve je to sukladno oporoj i tvrdoj koži na krilima koja je takva zbog potrebe za mnoštvom letenja. A i zbog toga što su pokreti ptice u letu snažni te je ona potrebita srazmjernog i

tačnog rasporeda perca svojih krila. Per je čuva pticu od onog što joj škodi, od vrućine i hladnoće, i služi za ispomoć u probijanju zraka pri letenju. Krila su inače najjačega perja, koje najbolje raste i posjeduje najpravičniji oblik upravo zbog velike potrebe za njim.

Po ostatku ptičijega tijela Allah je dao per je da prekriva, štiti i bude ures i ukras ptici, učvrstio ga je posvuda jer je per je ptici narukvica i uljepšanje.

A Bog dž. š. je u perju ptice dao i mudrost i znamenje, naime, vlažnost ne škodi perju niti ga nečist prlja. Učinio je, također, jedan otvor na ptici za potomstvo i za izmetine radi lakhoće. K tome, stvorio je per je na repu kao ispomoć ptici — da bi bila pravilna leta. Da nije repa, ne bi se krila naginjala pri samome letu desno i lijevo. Rep je tako ptici ono što je kormilo za lađu, njime se upravlja njezina putanja. Stvorio je u naravi ptice oprez da bi ona čuvala i bdjela nad svojim spasenjem.

Budući da ptica guta hranu bez žvakanja, Svemogući je dao nekim pticama tvrdi kljun kojim kidaju meso. Taj im kljun dođe poput noža, pa je ono što postane otkinuto i što ptica proguta pravilna oblička i sluzavo zahvaljujući vrućini koja postoji u njezinoj utrobi koja melje i sitni hranu do najsitnijih djelića. Sve to omogućava ptici da ona može živjeti bez žvakanja i drobljenja hrane zubima.

Promisli to na primjeru bobica grožđa i drugog sličnog voća! Naime, bobice grožđa izlaze neoštećene iz utroba krupne stoke, dok se, s druge strane, smrve u utrobama ptica!

A promisli i to da je Bog dž. š. stvorio da ptice legu jaja i da ne rađaju svoje mlade! Ona, ptica, ne rađa svoje mlade kako ne bi bila teška, kad je noseća, u letenju. Jer, naime, da je pile stvoreno u ptičijoj utrobi, ono bi otežalo ptici u vrijeme svoga razvoja, i bilo bi zapreka pri naporu uzlijetanja i letenja!

Zar ne vidiš, onda, kako je On svakom svom stvorenju odredio i podario ono znamenje koje mu najviše priliči! Posmotri

i razmisli o Onome ko je nadahnuo i podstaknuo ptice da leže na jajima i tamo ostanu cijelo vrijeme ležanja! Ko je nadahnuo pticu nositeljku da pozoblje zrnevlje, pa kad ono omekša u njezinoj utrobi, ona tada hrani svoje mlade, a to je, inače, manir ptica!

K tome, pogledaj kako ptica nositeljka sve to s teškoćom i marom podnosi, premda nema ni providenja, ni mišljenja, ni razmišljanja o potomstvu, niti pak imade kakvu nadu u svoje mlade kakvu imade čovjek spram svoga djeteta, da ga naslijedi u časti, imetku i očuvanju spomena. Da li je onda ovdje posrijedi išta drugo do li božansko nadahnuće, iz božanskog čina, uzvišen je i veličanstven On?!

A deder posmotri kako je On nadahnuo ženke znanjem nošenja jaja! Nadahnute su pritom još i da nose travke i da ih namjeste na ono mjesto gdje će nositi jaja i gdje će se izleći mlada pilad, paze da mjesto ima vlage i da bude nisko kakobi očuvalo jaja, te paze da jaja uvijek budu čuvana u gnijezdu koje su one pripravile i uljepšale u vrijeme ležanja i nošenja jaja.

Posmotri samo goluba kako je nadahnut znanjem usavršavanja piladi te kako do kraja leži na jajima sve dok se mlado ne izleže i ne izađe. A ako li se dogodi nekim jajima da budu pokvarena usljed vlage, golub ustane i gurne ih stranu!

A zatim posmotri kako golub hrani i pita svoje mlado pile: prvo ga pita zrakom — da bi mu pripravio volje da može primiti ono što se u nju stavlja, zatim ga pita izdrobljenom hranom pa kada hrana u voljama postane žitka, golub svoje mlado pile hrani njome i tako čini postupno nekoliko puta dok ne osposobi pileće volje. Jer, naime, kada bi golub svome mladom trpao hranu cijelu, cijelo zrnevlje, pile ne bi moglo da ga zdrobi zato što je slabašnog tijela. Pa deder vidi da li je sve to samo čin ptice i njezina mudrost?!

A posmotri još i to kad mlado izlazi iz jajeta, vidi samo kako

golub to jaje k sebi privlači da ne bi pile koje izlazi od jedanput izgubilo toplotu pa bi mu to naškodilo!

A imade ptica koje su stvorene drukčije, na drukčiji oblik i zbog drukčijega znamenja. Naime, znaj da se moć Allaha dž. ž. ne ograničava samo na jednoj vrsti stvorenja, nego svako stanje imade svoj hukm, svoj razlog i znamenje koje počiva na svrsi dotične stvari.

Tako, recimo, među kokoškama ne postoji sposobnost davanja hrane mladima, piladima.

A posmotri samo kako se kod golubova i mužjak i ženka brinu i smjenjuju na zagrijavanju jaja, sve iz bojazni da im se jaja ne pokvare. Njih dvoje jedno drugo smjenjuju i kao da imaju neko znanje da bi, ukoliko bi takav raspored grijanja jaja izostao, sva njihova jaja doista propala.

A pogledaj i u to kako je jaje stvoreno i koliko se u tome nahodi Božije mudrosti i znamenja! U jajetu imade žumance s gustom tečnošću i bjelance sa žitkijom tečnošću. Jedan je dio jajeta namijenjen u svrhu postanka tijela (pileta), a drugi dio pile uzima kao hranu sve dok iz jajeta ne izađe! Vidi samo koliko je u tome čudesne, divne Allahove odredbe, pogledaj, naime, kako je Allah Veličanstveni s piletom u jajetu stvorio i pileću hranu, tamo ju je zaključao s njime, da mu bude čista sve do vremena kad ono stasa i dok ne dođe čas da izađe.

A, k tome, pogledaj ptičije volje! Vidi kakav je divan raspored u stvaranju volje: naime, bez nje bi prolaz hrani do crijeva bio tegoban i tijesan, ne bi tamo u ptičija crijeva hrana stizala bez volje izuzev samo pomalo! Kad bi zrnevlje stizalo u ptičiju utrobu nesmekšano u volji, to bi ptici bilo teško, tok ishrane bi joj se oduljio jer bi joj hrana bila tvrda, a i ptica bi se takve hrane ustručavala jer bi joj štetila zbog ovog rečenoga. Pa je, dakle, usljed svega toga Stvoritelj učinio ptičije volje kao nekakvu torbu obješenu ispred ptice da bi u nju bilo stavljeno sve od hrane i da bi opet sva ta hrana kasnije išla s lahkoćom u ptičiji trbuh i crijeva.

Ali, u ptičijoj volji imade i jedno drugo znamenje: naime, ptica koja hrani svoje mlade, takvoj je ptici lakše vraćati hranu iz ovoga voljeta kao bliskog mjesta!

A, deder, razmisli samo i o ptičijem perju. Zapazićeš da je to perje nekako raspoređeno kao odjeća, ide prvo ono malehno paperje, pa onda tvrdo perje!⁴³⁾ Imade na ptici tvrdog perja koje pridržava spolja sve drugo perje, a imade i onog sitnog koje se ne lomi i ono je nekako presmotano, savijeno, nanizano jedno na drugo baš kao što ide nanizana nit na nit ili, pak, dlaka kose na drugu dlaku. A zapazićeš i još nešto: kad razotkriješ to paperje, ono se samo malko otvara i ne ostaje otvoreno da ne bi tamo ušao zrak pa bi to otežalo ptici let njezin! A nasred perja zapazićeš takvo perje koje je čvrsto, koje naliku je stubovima snažnim, potpornjima tvrdim i pravo usađenim. Okolo takvog perja je ono sitno paperje nanizano kao dlake kakve — da bi čuvale čvrstinu tog velikog perja. Da nije svega toga paperja, onda bi čvrstom perju škodilo drugo čvrsto perje usljed djelovanja zraka. K tome, premda je ovo veliko perje tvrdo, ono je ipak šuplje kako bi se ptici olakšao let. Pa razmisli o tome!

A pogledaj i one ptice koje imadu duge noge i vidi znamenje u njihovoj duljini. Te ptice love svoju lovinu po vodi koja je na nekoj zaravni, sto je iznad nje i posmatraju i osmatraju šta se mrda dolje u vodi. Pa kadli ta ptica ugleda nešto što joj treba, ona ti blago načini nekoliko koraka da bi do toga došla. E, a da su joj kratke noge, onda bi toj ptici, pri koraćanju, kratke noge smetale, u lovu svoje lovine voda bi joj domašala do stomaka pa bi joj to smetalo, kvasilo je i odvrćalo od lova.

A deder pogledaj i vrapce te druge ptice nalik njima! Vrapci i vrapcolike ptičice po cijeli dan traže i zoblju svoju hranu, jer, naime, vrapci ne nalaze svoju hranu na jednome mjestu skupljenu. A u tome je z akon Allahov koji je On ustanovio u Svome stvaranju. Jer, pticama je boljitak u tome

da stalno lete i trčkaraju u potrazi za hranom. Naime, ako li bi ptičica našla svoju hranu svu na jednome mjestu, na nju bi navalila i ne bi se odmicala dok se ne bi napunila. Pa bi onda otežala i ne bi joj bilo pogodno letjeti. Hranu ne bi mogla da povрати, to jest izbljuje iz svoga stomaka, kao što to, uostalom, činenеke vodene velike ptice i rode koje se se hrane ribama. Pa kada se napune do vrha stomaka i kada ih ta hrana uznemirava pri letu, one ti lijepo tu hranu povrate i izbljuju da bi olakšale letenje! A isto tako je i sa ljudima: kada se oni ne bi kretali za hranom, oni bi je u tolikoj količini uzimali da bi to dovelo do njihove propasti!

A pogledaj samo i razne vrste ptica, posmotri one ptice koje samo noću izlaze, kao što su sovuljaga, sova, šišmiš i sl. Naime, hrana njihova lahko se nahodi u zraku, to su komarci, leptirići i slična stvorenja koja lebde i kreću se po zraku. Stvoritelj je sovuljagi, sovi i šišmišu dao da im hrana bude baš u sloju zraka koji je najbliži tlu. Svjetlost ne omogućava šišmišu i sovuljagi da vide šta god v usta stavljati i uzimati sa zemlje jer im se na svjetlosti sunca to samo prekriveno javlja. Ali, Allah je nadahnuo da u zraku žive životinje (kao hrana sovuljagi i šišmišu) kao što su leptirići, komarci i druge.

Pogledaj još kako je Allah Veličanstveni stvorio šišmiša bez perja, a posmotri i to kako mu je stvorio nešto što perje nadomješta. Dao je šišmišu i usta i zube i sve drugo što imaju životinje koje hodaju po Zemlji: da imade potomstvo koje rađa, i sve drugo slično mu je dao i osposobio ga, k tome, za letenje. Allah Veličanstveni je pokazao Svoju moć stvaran jem šišmiša i omogućujući mu da leti, i čin letenja ne ograničava se samo na bića koja posjeduju perje, niti se letenje odnosi samo na jednu vrstu! Eto, Allah je stvorio šišmiša bez perja, ali opet leti, a imade, k tome, riba koje je On stvorio, koje su posebne vrste, i koje lete po površini mora i to zadugo i na dulju površinu! A potom ta riba zaroni u vodu! Pa nek' je slavljen Allah, Sudac Znani!

Još jedanput pogledaj u mužjaka goluba i u ženku golubicu! Posmotri samo kako se pomažu uzajamno u leženju na jajima. Kada, recimo, jedno od njih imade potrebu da ode uzeti hranu, tada ga zamijeni drugo do drugog perioda leženja. Nadalje, Stvoritelj je njih nadahnuo da ustrajno žele ležati na njima i nikada ne **odulje** suviše niti se suviše **odallje** od jaja kada odu da uzmu hranu. K tome, posmotri još i to da i golub i golubica, zato što ne žele uprljati jaja i zbog prilježnosti leženju jaja, u sebi zadržavaju izmet, pa kad ih nužda natjera onda ispuštaju od jedanput izmet (daleko od jaja).

Razmisli i o požudi mužjaka kad njegova ženka nosi jaja, posmotri kako mužjak primiće jaja na mjesto ulegnuto, vidi kako ih stavlja u gnijezdo i kako im udubinu pravi. Mužjak ne dopušta da se jaja odvaljaju negdje podalje od gnijezda sve zbog bojazni da ne bi došla ondje gdje ne treba.

Posmotri još jedanput kako golub hrani svoje mlade, kako je samilostan i pažljiv spram njih sve dok sumu mladunčad potrebna hrane iz roditeljskih usta. Ali, kada mladi golubići odrastu, kad im tijela ojačaju i kad sami počmu uzimati hranu bez pomoći roditelja, tada golub mužjak izloži svoju mlađ prilikama gdje sami moraju uzimati hranu, pa ih čak ponekad od sebe i odgurnu i udare i nečim se drugim počmu zanimati a ne samo golubanima svojim!

A deder pogledaj ptice grabljivice kako one moćno i snažno lete — da ih ne bi stigao onaj ko se da za njima u potragu, pogledaj kako su im snažne kandže i kako je velika tvrdoća njihova, pogledaj im kljun i nokte. Kao da su im kandže kliješta ili nož za kidanje, kao da su to, naime, na njihovim nogama kuke kojima kidaju meso kako bi došle grabljivice do potrebne hrane.

Pogledaj, napokon, kako je Allah Veličanstveni podario hranu vodenim pticama u samoj vodi, posmotri kako je u njih velika snaga plivanja, kako samo moćno zagnjuruju kako bi iz utrobe vode uzele svoju opskrbu.

Eto, tako je Allah svakoj vrsti i svakom rodu ptica podario onu hranu koja mu i dolikuje i da do hrane dođe na najpriličniji način.

---

42) *Nahl*, 79.

43) *Po riječima u originalu koje koristi Gazali zapažamo da on hoće kazati da je ono sitno paperje ptici isto što i potkošulja i nježna košulja u čovjeka. Dok je ono »grubo« perje ptici u ulozi deblje odjeće koju nosi čovjek!*

XI glava

O ZNAMENJU STVARANJA DOMAĆIH ŽIVOTINJA

Allah Veličanstveni i Uzvišeni veli: »Podario vam je ko-
nje, i mazge, i magarce, da biste na njima jahali i kao ukras
vam ih je dao!«⁴⁴⁾

Znaj, Allah te usrećio a i nama srećni udio dao, da je On
stvorio domaće životinje zarad koristi svojih štovatelja, kao
dar veliki njima, kako se na to i svraća pozornost u ovom
ajetu. Naime, Allah Veličanstveni stvorio je te životinje sa
čvrstim mjestom na tvrdim i snažnim kostima, i mišići drže
te kosti, dao im je snažne živce i snažne krvne sudove, sve
je to spojio jedno za drugo i nije ih dao mehkim i nježnim,
a niti su, s druge strane, tvrdi kao kamen. Također, sve to
je Stvoritelj zaodjenuo kožom koja obuhvata cijelo njiho-
vo tijelo, sve da bi ih podesio i kako treba stvorio, jer se od
domaćih životinja traži da budu snažne radi poslova razli-
čitih, rada i prenošenja tovara. K tome, Allah Veličanstve-
ni je stvorio te životinje pa čuju, vide, kako bi čovjek ispu-
nio svoju potrebu. Jer, kad bi te životinje bile slijepe ili, pak,
gluhe, čovjek se od njih ne bi okoristio niti bi s njima takvi-
ma ikakvu svrhu sebi ispunio. A k tome, lišio je te životinje
razuma i razbora u čemu je znamenje Božije kako bi do-
maće životinje bile čovjeku pokorne i kako se ne bi suste-
zale kad ih podjarmljuje da rade teške poslove mljevenja
žita, prenošenja tovara i drugih poslova.

Allah Veličanstveni znade da ljudi imaju potrebu da im životinje rade i da oni bez životinja sve te poslove ne bi mogli uraditi niti na njih prionuti. Jer, da je Allah zadužio same ljude da rade te teške poslove, time bi ih preopteretio. Njihova bi se snaga potrošila i ne bi ljudima ostala vrjednosta činjenja onih poslova koji se sastoje u zanatima, raznim umijećima i umjetnostima kojima je samo čovjek odlikovan da ih čini i njima se bavi, a i sama je ljudska konstrukcija prilježna činiti takve poslove. Čovjek, inače, bez tih poslova ne može, i mora postići vrjednosta kroz nauke, umjetnosti i književnosti. Prema tome, da nije životinja, čovjek bi, osim što bi umarao svoje tijelo, osjetio i tjeskobu u svome životu. Iz svega ovoga znademo da je Allahova odredba o potčinjavanju životinja čovjeku jedan veliki dar i velika blagodan.

Posmotri vrste životinja i to kako su stvorene i kako je On podario svakoj vrsti obličje u kojem joj je boljitak i za nju i za njezinu vrstu. Eto, recimo, ljudi, zbog toga što su u stanju baviti se zanatima i umijećima raznim i zbog toga što su u stanju sticati znanja i druge vrijednosti — zbog svega toga oni ne mogu da budu bez gradnje, trgovine, tkanja i izrade odjeće i drugoga! A zbog svega toga, opet, stvoreni su im umovi, i razbori, i razum! Ljudi, također, imaju dlanove na kojima su prsti kako bi mogli prihvatati i držati stvari i vršiti zanatske i umjetničke poslove.

Također, imaju životinja koje jedu meso i one ne bi mogle loviti i život bez lova održati da im nisu stvorene kandže, brzina, sprenmost na skakanje i dobre čeljusti i zuba-lo. A, opet, životinjama koje nisu mesožderke to sve ne treba!

K tome, one životinje koje su biljojedi nisu to u mogućnosti, niti im treba umijeće lovljenja, niti što god drugo osim onoga čime uzimaju bilje i travu.

Nekima životinjama stvoreni su papci koji ih štite od grubosti tla kada hodaju po pašnjacima, a nekima su, opet, stvore-

ne kopite unutar kojih je jedna udubina kakva imade na stopalima da bi noge životinje kako treba pristajale na tlo i kako bi bile pogodne za prenošenje tereta i za jahanje.

Razmisli Božije određenje koje se nahodi u stvaranju životinja mesoždera, vidi im vrste zuba kako su stvoreni, kako su oštri, pa vidi onda kutnjake kako su čvrsti. Pa, onda, posmotri im velike čeljusti koje su im kao oružje i sredstvo kojim domašaju ono što žele i traže. Sve je to pogodno za lov. A kad bi domaće životinje koje jedu samo bilje imale kandže i oštre zube i čeljusti, onda bi im bilo dato ono što im ne treba, jer one niti love niti jedu meso. Isto tako, kad bi nekim slučajem bilo da se zvijerima dalo da imaju papke, — onda bi one bile lišene oružja koje im treba kad love. Pa posmotri kako Bog Veličanstveni daje svakoj vrsti i svakom rodu živih bića ono što im dolikuje, ono u čemu im je boljitak i sam život!

Pogledaj kako u četveronožnih životinja potomstvo odmah ustaje i slijedi svoju majku, i pogledaj kako su u hodu samostalni, nije potrebno da ih se odgaja niti nosi — kako je to potrebno s ljudima (ádemiĵjû)! Jer, naime, Allah Veličanstveni nije dao životinjskim majkama pamet i razbor kako je to učinio s ljudskim majkama: dao im je i pamet, i razbor, i saosjećajnost u raznim prilikama odgoja svoje djece. Omogućio je majkama ljudskim da imaju misao, da imaju dlanove i prste u ruku — a sve je to potrebno kako za odgoj djece tako i za druge poslove. Eto, zato je Allah dao četveronožnim životinjama, njihovim mladuncima da se odmah razviju i da budu samostalni, a čovjeku nije jer ga svjesna majka dočekuje.

Tako ti vidiš pilad nekih ptica kao što je kokoš, ili, pak, patka, kako odmah zoblju i berkaju sjemenje čim izađu iz jajeta! Nije mlada pilad kokoške i patke nemoćna i slabاشna kao što su pilad i mladunčad goluba ili grlice ptice! Zato je Allah Veličanstveni dao da majka golupčadi i grličadi bude samilosna i nježna spram njih! Ona ti njima donosi hranu,

smekšava je i umeće u ono njihovo volje! Stavlja im je u usta i neprestano to čini sve dok oni ne ojačaju i ne odskoče!

Dakle, svakoj je vrsti živih bića dato ono što joj treba po pravdi i kako treba, mudro i s velikim znamenjem! Pa nek' je veličanstven Allah, Onaj koji odabire, Mudri!

Pogledaj i u noge životinja kako se one u parovima pokreću sve iz razloga da hod bude uređen kako valja. Jer, kada bi životinja mrdala samo one noge što su joj sa iste strane, tada joj to ne bi bilo dobro. Jer, samo u mrđanju svojih nogu naizmjenice ona se u svome hodu može oslanjati, korača onom pokretnom nogom a oslanja se na onu nepokrenutu! A opet, one životinje koje imaju samo dvije noge, one se na jednu oslanjaju dok drugom koračaju, i sve tako naizmjenice; a one četveronožne životinje, opet, dvjema nogama koračaju a dvjema se oslanjaju, sve to naizmjenice! Jer, ako bi četveronožna životinja micala samo one dvije noge s jedne njezine strane, tada ne bi mogla hodati oslanjajući se na one dvije preostale noge s druge strane. To je kao krevet što ne može biti postavljen samo na dvije noge. A isto tako, kad bi četveronožna životinja podigla prve noge uvis, opet ne bi mogla čvrsto hodati oslanjajući se samo na zadnje noge. Ali, Bog Veličanstveni je odredio da četveronožne životinje koračaju, recimo, desnom prvom i lijevom zadnjom, a oslanjaju se na dvije preostale i nasuprotne (lijeva prednja i desna zadnja), te se tako ustaljuju na tlu, ne padaju čak ni onda kada brzo koračaju jer brzo smjenjuju one dvije na koje se oslanjaju sa onim dvjema kojima koračaju.

Pogledaj kako je magarac ponizan kad nosi i kad melje žito, pogledaj konje kako se zauzdaju, vidi devu kako je, kad pobjesni, ne može zaustaviti ni nekoliko ljudi, ali kad sluša, pokorna je i djetesćetu! Pa, onda, posmotri vola kako je pokoran svome vlasniku, dok mu on stavlja teljig na vrat da bimu orao zemlju. Na konjima se, opet, jaše, na njima se prenose mačevi i koplja u vrijeme ratova i borbi i štiteći svoje jahače.

A krotke životinje među stokom i stada njihova može čuvati i dijete, jer imade Božiji zakon pa se domaće životinje, ovce npr., grupišu u stada i krda. A kada bi se ovce razilazile svaka za sebe i na svoju stranu, onda bi ih bilo teško čuvati i napasti. Čak bi ih bilo nemoguće naći. Kako je sa ovcima, tako je i sa ostalim životinjama koje su potčinjene čovjeku — šta je posrijedi drugo nego li to da životinje nemaju razbora niti pameti!! U tome je uzrok da su one predane i pokorne, i ne jogune se ni pred kime od ljudi, premda ih čovjek u najviše slučajeva izlaže teškim poslovima.

Isto tako, kad bi zvijeri imale pamet i razbor, one bi zajedno navalile na čovjeka i na ljude, udarile bi po njima snažno i čovjek ih ne bi mogao zaustaviti osim uz velike teškoće.

Ali, ipak, kad dođu gladna vremena i kad se pojačavaju potrebe zvijeri za hranom, ti vidiš kako se zvijeri primaknu svijetu, vidiš kako se pojave u blizini nastambi čovjekovih i kako strahuju i zebnju osjećaju od sela, pa ih i napanu najčešće samo noću, jer se danju ne pomaljaju iz svojih skrovišta upotrazi za hranom. Tako je Stvoritelj učinio da se zvijeri, premda su snažne i moćne, premda imadu mnogo hrane i u izobilju žive, ipak plaše i strahuju od ljudskoga roda! Štaviše, zvijeri se sklanjaju s čovjekova puta. A kad ne bi bilo tako, zvijeri bi ustale protiv čovjeka, navalile na njihove nastambe i učinile im život tjeskobnim u njihovim kućama.

Posmotri, eto, psa! On je jedna od zvijeri. Vidi samo kako je potčinjen i krotak u čuvanju kuće svoga gospodara, čak u tolikoj mjeri da se sav tome preda, ne spava da njegova gospodara ne bi zadesilo ono što bi ga uznemirilo. K tome, pas pomaže svoga gospodara, upozorava ga jačinom svoga glasa i budi ga iz dubokog sna, i tako ga brani i prati, druguje s njim, trpi i u gladi, i u žeđi, i u nesrećama i mukama! Pas je po svojoj prirodi predodređen na ovakvo prijateljstvo jer koristi čovjeku u čuvanju kuće i lovu. A budući da ga je Stvoritelj učinio stražarom i motriteljem nad imanjem, obdario ga je i oružjem! To oružje mu je zubalo,

kandže i snažno dahtanje da bi tako preplašio lopova, a i da bi se oni klonili mjesta koje pas čuva.

Pogledaj, također, kako je Stvoritelj učinio da leđa životinje budu ravna i ustaljena na četiri noge kako bi bila pogodna za jahanje i nošenje tovara. Stvoritelj je dao da ženska spolovila u jahaćih životinja budu skroz pozadi kako bi ih mužjaci mogli oploditi. Jer, kada bi im žensko spolovilo bilo kao kod ljudi, ispod stomaka, ne bi onda ždrijepci mogli skakati na njih. Posmotri samo da se domaće životinje ne obljubljuju licem u lice, kao što to čine ljudi sa ženama — razmisli o tome i uzmi znamenje iz svega toga takvog rasporeda! Jer, naime, pogledaj da je u slonice ona njezina ženska stvar baš ispod stomaka, a ne skroz pozadi tijela, pa kada dođe vrijeme parenja, ona joj se ženska stvar podiže i biva istaknuta pozadi zarad parenja, sve iz razloga da joj mužjak mogne prići.

Sve je to tako stvoreno da bi se omogućila oplodnja i parenje među stokom i domaćim životinjama i tako se održava nasljeđivanje i potomstvo.

I to je jedna od velikih pouka!

A razmisli i o kostrijeti, dlaci i runima na domaćim životinjama, vidi kako ih to krzno štiti od hladnoće i toplote, ali i od drugih neugodnosti. Vidi još kako su im na nogama papci i kopita te ih štite od žuljeva i nožnih rana. A opet, životinje koje nemaju ni papaka ni kopita na nogama imaju debele tabane koji stoje umjesto papka i kopita.

Kako životinje domaće nemaju razbora ni ruku niti prsta kojima bi obavljali poslove — onda im je kao pomoć dato krzno na tijelima njihovim. Krzno im traje sve dok su žive i ne dere se niti truhne, nemaju potrebe da ga mijenjaju drugim, niti obnavljaju, za razliku od čovjekove odjeće. Čovjek, naime, imade razbor, i pamet, i udove kojima obavlja poslove koji mu slijede, i on u obavljanju tih poslova imade boljitak, a u svemu tome je znamenje: čovjek je biće koje je pred činjenjem dobra ili zla, i za to imade sposobnost, i također,

čovjek je nekako pripravniji da čini više zla nego li dobra. Pa su onda dati povodi i sredstva čovjeku, i to on treba da ima kako bi radio ono u čemu nije njegova propast i uništenje njegove vjere. Jer, naime, da je čovjeku svega dato u izobilju (uz pamet i razbor i um da mu je dato još i da ne radi), da imade krzno pa da mu ne bude potrebna odjeća, on bi u tom slučaju postao nezahvalni pregonitelj u svemu i propalica! Bio bi tada živo biće koje čini najviše nereda po Zemlji. Ali, on svojim razumom i razborom treba da je biće koje postiže sreću u onome u čemu mu je, inače, bez razbora — nesreća!

K tome, čovjek je počašćen da izabira odijela kakva hoće, oblači koja hoće i skida koja hoće, ukrašava se njima i uljepšava i s njima postaje ljubak i prijemčiv. On svoj nakit odijelom upotpunjuje i svoju ljepotu ističe i krasotu pokazuje oku onoga ko ga prati i ko voli njegovu blizinu. On, također, uljepšava i svoj miris i ukrašava svoju dušu. Sve je to blagodat čovjeku i počast njemu, za razliku od životinja — životinjama to sve, naime, i ne treba! Posmotri ono u čemu je Allah nadahnua domaće životinje i izvijerina kopnu. One, naime, samesebeponekada sahranjuju baš onako kako i ljudi sahranjuju svoje mrtve; naime, šta ja pod tim mislim jeste sljedeće: kada neka domaća ili divlja životinja osjeti da će umrijeti, ona tismasebe »sahranjuje« tako što se sklanja u neko zabito mjesto, u njega se sklanja dok ne umre! Jer, ako je drugačije, onda, pitam se gdje su tjelesa i lijesovi divljih zvijeri, deraćih životinja i drugih njima sličnih?! Čak kad bi ta tjelesa tražio, ne bi ništa našao izuzev tek malog broja koji je ionako neznatan! Čak kad bi se i reklo da je broj životinja veći od broja ljudi, ne bi se time mnogo odmaklo kad je posrijedi sahranjivanje životinja od stranesamih njih. Jer, pustinje i pustare pune su lavova, hijena, bivola, magaraca, divojaraca, deva, svinja, vukova, raznih vrsta crva i insekata, mnogih vrsta ptica i drugih životinja čiji se broj ne može ni obuhvatiti. Sve te vrste svaki se dan rađaju i svaki

dan umiraju, pa ipak im se ne vidi truhle kosti. Allah je dao da životinje pri vremenu smrti budu u svojoj sredini i kada za smrt osjete, one tada dođu do nekog skrovitog mjesta, u neku zabiti, i u njemu umiru.

Pa deder posmotri sve to, vidi kako su sve ove životinjske vrste nadahnute da zakopavaju svoja tjelesa i lijesove, a što se, uostalom, nalazi i u naravi samoga čovjeka, u njegovoj osobnosti je misao o zakopavanju svojih mrtvaca.

Pogledaj neke životinje kako su im oči stvorene ukoso pa gledaju ispred sebe kako bi vidjele to što im je pred nogama i kako ne bi stale pogrešno, kako ne bi udarile u zid kakav ili se strovalile u kakvu rupčagu. Kad se takvome nečemu približe, bježe od toga i udaljuju se, premda ne znadu kakva ih posljedica može zadesiti ako bi se strovalile. Pa zar nije Stvoritelj taj koji ih je po prirodi svemu tome naučio, zarad njihova boljitka i da se tim unutarnjim znanjem okoriste?!

Posmotri, deder, usta životinjska kako su izduljena onako nadolje ka bradi, sve to kako bi životinja mogla pâsti i čupati travu s tla. A da su, kojim slučajem, u domaćih životinja usta kao kod čovjeka, onda životinje ništa takvo ne bi mogle činiti niti pasti sa zemlje. A opskrbljene su i snažnim gubicama kako bi mogle kidati to što je u njihovoj blizini od trave. Nadahnute su da kidaju i odgrizaju ono što im koristi i u čemu im je boljitak, a ostavljaju ono što nije hranljivo i u čemu ne imade za njih nikakve koristi.

Vidi i to kako životinje piju vodu i polahko je cijede. Pogledaj samokako su stvorene nekakve dlačice oko životinjskih usta: njima životinja odbija ono što je u vodi na površini, kao što je trunje ili slama kakva. Životinja pomiče te sitne dlačice na ustima kako bi odbila skramu s vode, ili mutninu, i kako bi pila samo bistru vodu! Ove su dlačice životinji u istoj ulozi kao usne čovjeku.

A vidi i rep životinje i vidi znamenje što se u njemu nahodi! Vidi kako je stvoren — kao da je nekakav zastor (spo-

lovilu), a na kraju su dulje dlake. Uloga repa je u tome da bude pokriva po životinjskom spolovilu i stražnjičnom otvoru. Rep pokriva sve to i zatvara puteve do trbuha. Da nije repa, tu bi se stalno skupljale muhe, komarci i drugi podguzarski insekti, ali se životinja brani repom stalno ga mrđajući. Rep je životinji kao nekakva mlačuga ili toljaga kojom odgoni ono što joj škodi i što je uznemirava. Životinja, također, presavija glavu i tjera od sebe ono što joj dolazi sprijeda, komarce, muhe i slične insekte.

A posmotri još i ovo: životinja ima sposobnost samo njoj podarenu da zamrda kožom na bilo kojem dijelu na koji sleti muha, ili obad, ili osa. Posebno se to vidi na dijelovima kože koje životinja ne može dohvatiti kretnjama glave ili mahanjem repom! E, to je doista znamenje koje govori o životinji koja se ne koristi dvjema rukama!

Također, u veliko znamenje spada i to da se domaće životinje i stoka odmaraju pomjeranjem repa i mahanjem njime desno-lijevo.

Budući da domaće životinje stoje na četiri noge, time su im i prednje noge zauzete nošenjem njihovoga vlastitog tijela i obavljanjem poslova, pa je životinjama odmor i u pomjeranju repa te koristi i rahatluk. Također, životinjski rep se kreće vrlo brzo kako im ne bi naštetio insekt koji na njih sleti i kako se ne bi oduljio bol kojim su izložene.

Također, kad domaća životinja upane u kakvu rupu, ili glib, ili uvalu, ili štogod takvo, najlakše ju je izvaditi odatle i spasiti povlačenjem za rep. Repom se životinja i ukroćuje tako što joj se on uvrće, također, podučava se kako da pravo hodi i da klekne na koljena, i sl. Sve su to znamenja Mudroga Stvoritelja i Znalca!

Pogledaj samo slonovu surlu i znamenje i mudrost koja se u tome nahodi! Surla je slonu namjesto ruke kad dohvata biljke sa zemlje i kad ih stavlja u usta. Da mu nije surle, slon ništa ne bi mogao dohvatiti sa zemlje, jer slonu Bog Veličanstveni nije stvorio dulji vrat kao što je učinio s drugim

domaćim životinjama. Pa, pošto slonu nije dao vrat, dao mu je surlu kojom on sebi dohvaća šta mu treba! Pa, nek' je slavljen Stvoritelj, Mudri, Onaj koji sve određuje!

Posmotri kako je surlu stvorio kao posudu kojom slon donosi vodu do usta, i kako je surla kao nozdrva kojom slon diše, i kako je sredstvo kojom slon nosi šta hoće na svoja leđa ili dohvaća onoga ko jaše na njemu!

Pogledaj kako je stvorena žirafa, pošto ona raste u baščama visokim; Stvoritelj joj je stvorio dug vrat — da bi ona sebi dohvatila hranu sa toga drveća.

A, deder, razmisli i o lisici i njezinom stvaranju! Kad nekoja lisica iskopa sebi rupčagu u zemlji, ona ti napravi dva prolaza, jedan da bi iz nje mogla pobjeći, a drugi kroz koji ulazi. Kroz onaj prvi će pobjeći ako je za njom potjera. Lisica, također, prokopa dva ili više slojeva svoje jame i ako je traže u otvorenom prolazu, ona ti glavom začas udari u drugi prolaz koji je prokopala i izađe kroz najbolji izlaz — onaj koji je za tu priliku i prokopala. Pa, pogledaj kako je Stvoritelj, Allah Veličanstveni i Uzvišeni, stvorio narav lisice i poriv kako da sebe zaštiti. Ukratko bi se moglo reći za životinjski svijet sljedeće:

Stvoritelj Veličanstveni stvorio je životinje različitih naravi i oblića. Onē životinje, koje je stvorio zarad toga da se čovjek od njih okoristi u jelu svome, stvorio je ponizne i krotke, a njihovu hranu je dao u biljkama. A koje je opet stvorio za prenošenje tereta i tovara učinio ih je mirne prirode, male srdžbe, pokorne i podatne, baš u formi koja je prikladna za nošenje tovara. A opet onē životinje kod kojih imade srdžbe i kakvoga zla i kivnje čovjek može i pripitomiti, i to je i učinio: koriste mu za lov i čuvaju kuću kad u njima on razvije osjećaj za redom. Takve su životinje opskrbljene sredstvima o kojima smo već govorili.

Eto, uzmimo za primjer slona: on je, kao prvo, pametna životinja, njega se može odgojiti i učiti drugovanju. Njime se prenose tovari i koristi se u ratovima!

A opet, imade životinja koje su pune srdžbe i zloće, ali ipak druguje sa čovjekom, kao što je, na primjer, mačka. Od ptica imade onih od kojih čovjek imade koristi i koje druguju s ljudima: među njima je, recimo, golub koji živi blizu čovjekovih nastambi. Golub prenosi vijesti čovjekove vrlo brzo kad mu je to potrebno. Također, Stvoritelj je učinio da golub imade dosta potomstva, pa od golubijeg mesa imade i hrane koju ljudi jedu. A tu je i soko — njegova narav naginje ka druženju s čovjekom, premda u njegovom biću vlada odvajanje. Pa ipak, Stvoritelj je taj koji znade da soko koristi čovjeku u lovu pa je u njemu stvorio sposobnost da se uči redu i sistemu i tako soko pomaže čovjeku, lovi kao i njegovo društvo za vrijeme lova.

A znaj da je veće ono što je Stvoritelj Veličanstveni skrovitim učinio od onoga što čovjek znade!

---

44) *Nahl*, 8.

XII glava

O ZNAMENJU STVARANJA PČELA, MRAVA, PAUKOVA, CRVULJAKA SVILENE BUBE, MUHA I DRUGIH TAKVIH STVORENJA

Allah Veličanstveni veli u Kur'anu: Nema niti jedne životinje na Zemlji niti ptice koja leti na krilima svojim, a da nisu zajednice nalik vama! Mi u Knjizi nismo ništa izostavili, a svi će se kod svoga Gospodara sakupiti?⁹⁴⁵)

Pogledaj mrave: kako su nadahnuti da u skupinama traže hranu i sakupljaju je, vidi kako se pomažu u tome i kako hranu pohranjuju sve do vremena kad iz svoga mravinjaka neće moći izaći. Posmotri šta rade sa hranom za vrijeme toplote ili hladnoće. Oni se povezuju u jedan lanac i tako su nadahnuti, pa vidiš da jedni druge ispomažu kad god onaj drugi ne može nositi hranu ili je tegliti, baš kao što se i ljudi pomažu u poslovima koji se i ne mogu obaviti bez uzajamnog pomaganja. K tome, mravi su nadahnuti da kopaju jamice svojih kućica u zemlji: prvo ti oni izbace zemlju. A zašto? Zato što u tu rupicu treba da stave sjemenku ili kakvo zrno, a ako blizu zrna imade zemlja, onda se mravi boje da će zrno proklijati! E, dede, ko je stvorio ovu čud u prirodi mravljoj ako ne Svemilosni, Milostivi?! A čim te košpice ili zrnac zadesi truhljenje, mravi ti odmah njih izbacuju i razastiru da se bogne osuši! Također, mravine uzimaju mjesta za pravljenje svojih mravinjaka osim na uzdignutim mje-

stima — iz bojazni da će uslijediti bujice pa će im potopiti mravinjake.

Posmotri pčele! Pogledaj kako su nadahnute čudesnim stvarima i znamenjima. Stvoritelj Veličanstveni podario je pčelama vođu kojeg one slijede i on ih vodi do ispaše i hrane. Pa, ako se uz tog vođu pojavi još nekoji među njima kojeg jedan dio pčelaslijedi — oni, bogne, tada jedan drugog u borbu uvuku i jedan bude ubijen! Sve je to tako zbog očigledne koristi — zbog bojazni od raskola! Jer, ako su dva zapovjednika i ako svaki od njih slijedi svoje i dere ustranu, onda će se pčelinja zajednica raskoliti slijedeći njih dvojicu!

Pčele su nadahnute da pasu i pronalaze vlagu na cvijeću i onda u sebe i svoje utrobe usisavaju slad pa u njihovoj unutrašnici nastaje med. Vidi u ovoj pokornosti pčela očigledne koristi, vidi u ovom napitku lijeka za ljude, kako je to i kazao Stvoritelj Veličanstveni u suri *Nahl*?

K tome, u medu je i hranljivost i slastan okus za Božije štovatelje, a u njemu je još dodatnih stvari od velike koristi koje su stvorene za ljude, Ademovo potomstvo. Med je poput mlijeka iz kojeg proizilaze mnoge koristi i koje je stvoreno za mladunčad domaćih životinja i kao njihova hrana. Vidi samo koristi u njemu! Jer, mlijeka imade puno, u njemu je bericet koji koriste i ljudi.

A vidi još kako pčele nose vosak na svojim nožicama kako bi se za njegov uhvatio medni sloj i kako bi se med sačuvalo! Ti nećeš naći nijedne posude i nijednoga sredstva da je bolje za čuvanje meda od voska na pčelinjim nožicama i ispod krila.

Pa, deder, posmotri pčelicu! Da li u njezinom znanju i moći, bez nadahnuća Božijeg, može bitisadržano sakupljanje i voska i meda zajedno, da li kod nje imade spoznanja o tome kako se med pohranjuje i čuva se dugo vremena i drži na svome mjestu zapečaćen voskom u planinama i dubovima, na mjestima na kojima ga pčela čuva i gdje se med ne kvari?!

Posmotri kako pčele izlaze danju na pašu i kako se u pre-

dvečer je vraća ju na svoja mjesta! Vidi kako nose svoju hranu i uz nju još i vrijednih drugih stvari kao što je vosak! Posmotri kako pčele imaju ustrojstvo u svojim košnicama, vidi u tome znamenje i posmotri pouku u njihovoj gradnji. One su sredstvo za čuvanje i pohranjivanje meda iz njihovih pčelinjih utroba. Također, košnice i saće imaju i drugu stranu gdje pčele odlagaju svoje đubrivo daleko od mjesta gdje se čuva med. U pčelama imade i drugih znamenja koja je Allah podario pčeli, ali ih mi ne znamo jer je ta znanja On za sebe zadržao!

Posmotri i pauka! Vidi kakva su znamenja u njemu stvorena! Allah Veličanstveni je u paukovu tijelu stvorio nekakvu vlažnost kojom pauk plete svoju kućicu da bi u njoj stanovao i da bi mu ona bila mreža za lov. Mreža je stvorena iz paukova tijela. Od lovine paukove je paukova hrana, a onom vlažnošću on mekša ulovljene životinje. Tu vlažnost on stalno izlučuje i popravljajući svoju mrežu, a u jednom krajičku te mreže jeste paukova kućica. Sav drugi prostor paukove mreže sam pauk nadzire i ništa mu ne promiče. Ta se mreža sastoji od snažnih vlakana koja se omotaju muhi ili kakvom komarcu oko nogu, ili kakvoj drugoj sličnoj životinji. Pa kada pauk osjeti da je nešto palo na njegovu mrežu, on ti se brzo tamo zaputi i to ščepa i omota vlaknima. Potom se vraća u svoje leglo i polahko se hrani vlažnim dijelovima te uhvaćene životinje. A ako li pauku u taj čas ne treba hrane, on ti tu lovinu ostavi za jedno drugo vrijeme kad zatreba.

Posmotri kako je Stvoritelj Veličanstveni stvorio u pauku lanac uzroka i posljedica da bi pauk došao do svoje hrane. Pauk je time dosegao čovjekovu vještinu i prijevornost u lovu, sve radi svoga boljitka i svoje hrane. A znaj da je sve to tako Stvoritelj odabrao i rasporedio.

Vidi čudesa u stvaranju svilene bube, pogledaj stvari u vezi s njom koje izazivaju kad ih se posmatra divljenje i podstihu na sjećanje da postoji Bog Veličanstveni!

Ovaj je crvuljak stvoren naprosto zbog koristi ljudske i

zarad čovjeka! Naime, od ovog crvuljka stvara se svila i to tako što ženka snese nešto nalik slini, pa kada se to obličje ugrije, postaje crvić nalik kakvoj klici. Taj se crvić stavlja na list dudova drveta, odakle se hrani. Tako ti taj crvić uzima hranu sve dok svoje tijelo ne ukopa u malehnu rupicu i ne oživi pletući okolo sebe svileni smotuljak nalik orahu. Tako to radi crvuljak sve dok njegovo tijelo ne iščezne u svili i ne očvrstne onaj svileni smotuljak. Tijelo crvuljka tada gotovo sasvim umre, u njemu nema nimalo života.

Ali, kako Allah Veličanstveni želi da opstane ta životinja i da joj se porod nastavi, onda je On odredio da, kada životinja završi spletanje svilenih vlakana, ona ti oživljuje, onaj ti se crvuljak promeće u leptira malehnoga, po obličju bliskog pčeli. Ti se leptirići potom skupljaju na ravnicama ili drugdje, a kad se pogledaju okom, nema razlika između muška i ženska — svi kao da su jedna vrsta. Onda ti se oni koji su muškog spola penju na leđa onih leptirova što su ženskog spola i tamo na leđima provode jedan tren vremena. Ženka ostane oplođena na vrijeme i donosi na svijet onu sluz koju prvo stavlja na list, a potom odlijeće i od nje više ne imade nikoje koristi jer — šta je bilo s njome namjereno to se i ispunilo, tj. došlo se do one sluzi.

Pa, deder, pogledaj ko je to nadahnuo onu sluz da se hrani sa onog dudova lista da bi od njega i odrasla u crvuljka?! Ko je nadahnuo tog crvuljka da se oplete oko tijela svilom i, napokon, ko ga je nadahnuo da gotovo iščezne u toj svili u tome što je spleo?!⁴⁶) Ko je dao da tom crvuljku izrastu krila, ko je preinačio njegovo obličje pa je sada postalo oblikom koji omogućuje da se muški i ženski leptirić svilene bube spare kako bi imali daljnje potomstvo?! Jer, kada bi onaj crvuljak ostao u obličju u kakvom je bio, ne bi bilo moguće produljenje vrste niti ono sastajanje muška i ženska.

Pogledaj još kako je Stvoritelj Veličanstveni olakšao posao ubiranja svilene niti što ju je spleo onaj crvuljak, posmotri kako ljudi od te stvari prave nešto što je pravo bo-

gatstvo i lijepa i veličanstvena odjeća! Posmotri ovu začuđujuću predanost i pokornost svilene bube, tog li je pogstovrenja, vidi šta je Stvoritelj posredstvom tog crvuljka očito-vao i pokazao: divno stvaranje, začuđujući čin i djelovanje, veličanstvenu pouku! Vidi kako je Stvaritelj pohranio u tog crvuljka dokaze i znakovlje o proživljenju mrtvih i o pov-raćaju trošnih kostiju opet u život! Veličanstven je On! Osim Njega nema drugog Boga!

Pogledaj mušicu i to kako joj je doznačeno da traži svoju hranu. Ona je stvorena sa svojim krilima kojima brzo ide do mjesta gdje imade hrane, ali s pomoću tih krila ona ti i bježi od svega onoga što joj škodi ili jê u opasnost dovodi. Mušici je stvoreno šest nožica, oslanja se na četiri, a dvije preostale koristi za dodatne stvari: ako je zadesi kakva ne-ugoda, ona ti prvo dodirne tim dvjema nožicama to što je uznemirava i to odstranjuje, uklanja prašinu s njih. To ona čini zbog toga što su joj krila nježna. Na njezinim očima ni-kako nema trepavica zato što su joj oči izbuljene na glavi.

Stvoritelj je dao ovu mušicu i njojzi slična živa bića da se pričvršćuju i priljepljuju za čovjeka, da na ljude stalno pada ju i da im zagorčavaju život — dabi ih time Stvoritelj Veličanstveni opomenuo na brige ovosvjetske kako bi se ovaj svijet i nje-gova važnost smanjila u očima čovjekovim i kako bi vidjeli da ga moraju kadli-tadli napustiti. Eto, i to je jedan od na-čina podarivanja znamenja čovjeka.

Razmisli mnogo i o malehnim životinjama, onima što, kad ih dotakneš, pričinjaju se kao da ih nisi ni dotaknuo, kao da su mrtva tvar koja se ne miče. Tako te životinje ostanu koji časak, ali se potom pokreću i idu. Da li je to tako i zbog kakva drugog razloga osim zboglova; kada, naime, dođe kakva životinja da ih ulovi, ona odustane jer joj oblik mrtve stvari pokazuje da u njoj nema života. Pa, ukoliko naliku je mrtvoj stvari, napadač je ostavlja kao što bi ostavio i samkamen!

Razmisli o orlu! Kad on lovi kornjaču, zatiče je kao da je neki kamen! Na njoj nenalazi nikakva mjesta koje bi se pojelo.

Ali, orao ti nju zgrablja u svoje kandže, pa kada se udalji od zemlje, ispravi se iznad nekog brda ili stijene i ispusti je. Tako jê pãd razbije, a orao slijeće i jede kornjaču. Posmotri kako je orao nadahnut da dođe do hrane svoje, bez razuma i razbora.

Pogledaj i vranu! Budući da je stvorena ružnom i gadljivom, u njezinoj je prirodi stvorena i oprez kako bi sebe zaštitila, i kako da se zna sakriti od onih što joj namjeravaju ružno učiniti! Ona je nadahnuti da protivnike vara i da sakrije svoje gnijezdo kako bi zaštitila svoje mladunce. Mužjak vrane malo vremena provodi sa svojom ženkom bojeći se da ga to ne odvede u nemar. Stoga, rijetko se kad može vidjeti mužjak vrane sa svojom ženkom. Tako se on uvijek ponaša, a tako se ponaša i onaj ko ima pameti i razbora!

Također, vranu vidiš kako se popne na stražnji dio stoke, na leđima im stoji ili kljuje devlju krv ili đubre domaćih životinja kad ga one izlučuju. Kada vrana nađe štogod da jede, ona to i učini, pa kad se zadovolji, ona ostatak zakopa i vraća mu se kasnije. Ko je drugi stvorio sve to u naravivrane i ko je to tako rasporedio ako ne Allah?! Jer, vrana nema pameti niti razbora.

Posmotri sokola lunju! Kako je njegov izgled neugodan! Lunja sebe pazi tako što moćno leti i visoko se penje. Ona sebi hranu čuva na taj način što imade oštar pogled, vidi ono čime se hrani na zemlji, premda s velike visine, na to se us-trjemljuje brzo i tako se hrani. Soko lunja znade ko je ispred njega, ko opet iza, i ona zgrablja plijen koji preostane iza ljudi. Lunja, također, neće da lovi životinju koja joj je okrenuta licem da je ona ne bi omela u lovu. Lunja je ovakvog ponašanja i zbog toga što svoju hranu uzima na gore opisani način, pa je opskrbljena kandžama kao da je mačka, što uhvati gotovo da joj ne može ispasti. Pa, nek' je slavljen Oda-biratelj, Mudri Stvoritelj!

Pogledaj životinju koja se zove kameleon! Posmotri samo Stvoriteljevu odredbu; kameleon je stvoren sporim kad hoda

i kad se diže, ali — i on mora imati hranu! Pa je, stoga, stvoren na jedan začuđujući način i u čudnu obličju. Njegove oči, recimo, kruže na svaku stranu, ali kameleon ne mrda svojim tijelom niti ga mrda kad se maše pred njim. On uvijek ostaje nepokretan kao da i nije živo biće.

K tome, uz to što miruje, on također mijenja i svoju boju u skladu s bojom drveta na kojem boravi, pa se jedva razlikuje njegova boja od boje tog drveta. Gotovo da su se pomiješale te dvije boje. A kada se kameleonu prikuči ono što on lovi, kada mu dođe kakva mušica ili takvo što, kameleon isplazi jezik i to brzo zgrabi, poput sijeva munje! A potom se vraća u predašnje stanje kao da se ništa nije ni dogodilo i kao da je on dio toga drveta!

Također, Allah Veličanstveni dao je kameleonu jezik koji je neuobičajen, sve da bi mogao dohvatiti ono što je od njega daleko, pa bilo to udaljeno tri prsta ili tome slično. Na ovoj je udaljenosti njemu potčinjeno sve što lovi. A kad on vidi štogod što ga užasava i zastrašuje, on ti poprimi neki čudan oblik pa od njega bježi ta životinja koja je došla da ga ulovi i osjeća ga gadljivim. Pa, razmisli o ovim stvarima koje su stvorene zbog toga što se kameleon vrlo slabo kreće. Ovim stvarima on je posebno izdvojen i osoben.

Pogledaj životinju koja se naziva muholovka i posmotri lukavstvo koje joj je dato i pristupačnost kojom ona uzima hranu! Kada muholovka osjeti da su muhe i komarci blizu i da su sletjeli negdje tu, ona ti se smiri i upokoji kao da je mrtva, ili kao da je kakva neživa tvar bez ikakve kretnje.

Ali, kada osjeti da je muha stala, muholovka ti tad polahko krene, mirno i neprimjetno — da joj muha ne bi pobjegla, ali, vidi ovo: kad se ona muhi približi, tad na nju skoči u tren oka i ščepa je! A kad je ščepa sva na nju, cijelim svojim tijelom, pane bojeći se da joj muha ne izmakne. Muholovka ti stoji na muhi tako sve dok osjeća i najmanju njezinu kretnju, privlači je k sebi i jede od nje ono što joj odgovara. Pa, deder, razmisli o ovoj varki što je čini muholov-

ka! Zar nije ta varka stvorena zarad opskrbe njezine?! Pa, nek' je slavljen Stvaritelj Mudri!

Pogledaj sitne mrave i komarce čiju je hranu Allah Veličanstveni neznatnom učinio, čije je tijelo malim dao i za primjer ih navodi u Svojoj Knjizi! Da li zapažaš ikakav nedostatak u onom u čemu sitni mravuljak i mušica imaju svoj boljitak: vidiš li nedostatak u krilima kojima lete, u nogama kojima hode i na njih se oslanjaju, u vidu kojim sebi nalaze mjesto u kojem uzimaju hranu, u sredstvima za probavu hrane i organima za izbacivanje izmeta?! Pogledaj, potom, kako je Allah Veličanstveni mušicu stvorio Svojim rasporedom, kako joj je organe upotpunio, kako joj je srazmjerne udove dao, podario joj znanje o onome što joj koristi i što joj škodi.

Sve to ukazuje na veličanstveno Božije znanje, i moć, i mudrost Njegovu jasnu! Jer, mušica je malehna za pogledati, ali, uprkos tome, kada bi se svi stanovnici nebesa i Zemlje sakupili, i meleki, i svi drugi svjetovi i ostala stvorenja s namjerom da doznaju kako je Stvoritelj Veličanstveni podijelio dijelove mušice i kako je lijepo i srazmjerno stvorio njezin oblik i udove — kada bi se, dakle, svi oni skupili da to saznaju, opet ne bi bili to u stanju učiniti osim površno — zbog toga što im nedostaju pouzdane vijesti i znanje o tome.

K tome, kad bi se svi oni skupili i razmišljali s ciljem da doznaju kako je sastavljeno znanje mušice, pa ona znade da je između kože i mesa krv i da joj je krv hrana — ne bi to mogli doznati. Jer, da to mušica ne zna, ona ne bi stalno usisavala krv i hranila se. I kad bi se oni skupili da znaju šta je to što podstiče mušicu da ona leti mjestima ka kojima ju je nadahnuo njezin Gospodar jer je tamo njezina hrana, zatim kako ona čuje, kako osjeća pokret onoga ko želi da je ubije, kako znade da joj je spas u bježanju kad hita ispred onoga ko je goni, eto to sve ne znaju čak i kad bi se svi skupili. Čak i kad bi svu mušicu iskomadali, oni ne bi do-

znali ništa više o njoj, samo bi im se povećalo sljepilo i udaljili bi se i od onoga što malo nešto znadu!

Eto, to je znamenje i moć samo u stvaranju mušice, a šta misliš kakva se mudrost i znamenje nahodi u svim stvorenjima! Pa, nek je samo On Veličanstven i Uzvišen!

---

45) *En'ām*, 38.

46) Ovdje *Gazālī* ja vidimo kao sufijskoga pisca. Kao što, naime, vosak iščezava u svjetlosti (u nečemu, dakle, što je suptilnije i bolje), tako i crvuljak svilene bube »nestaje« u svili! Sufije kao što su *Gazālī*, *Hallādz*, *Suhravardi* (svaki, naravno, na svoj način) razrađuju ovu temu »nestajanja« u onome Boljem!

XIII glava

O ZNAMENJU STVARANJA RIBA I O MUDROSTI KOJU ONE SADRŽE

Allah Veličanstveni kaže: **On je taj koji je potčinio more da jedete iz njega svježe meso!**⁴⁷⁾

Pogledaj i uzmi pouku iz toga što je Allah Veličanstveni stvorio u morima i rijekama, vidi životinje raznolikog obličja, pogledaj kakvi se sve jasni znakovi u tome nahode! Budući da ih je Stvoritelj Veličastveni stvorio u vodi i tamo im dao stanište, nije im stvorio noge, niti im je stvorio pluća na isti način kao kod drugih stvorenja, jer one ne koračaju budući da su uronjene u dobinu vode. Namjesto nogu stvorena su im snažna krila koja pokreću sa svoje strane i s pomoću krila idu kud god hoće. A kožu im je prekrrio krljuštima tvrdim koje jedna na drugu naliježu i brane meso ribe kao da se radi o nekom oklopu — sve s ciljem da odbrane ribu od napadača i onoga ko je uznemirava. A kojoj ribi nisu stvorene krljušti, a to je ustvari kora koja jedna na drugu naliježe po ribljem tijelu, stvorena joj je i podarena snažna koža koja je čvrsta i stoji im namjesto onih krljušti. Stvoritelj je stvorio ribama vid, i sluh, i miris da bi se njima koristile pri dosezanju do hrane, a i da bi mogle pobjeći od onoga što ih uznemirava. Posmotri kako je Stvoritelj dao na dnu mora onu ribu kakva joj se tu hrana nahodi, i dao joj je tu mogućnost da pobjegne od onoga što joj štetu nanosi. A kako Allah Veličanstveni znade da je jedna vrsta

ribe hrana drugoj vrsti ribe, On je, sljedstveno tome, podario ribe u velikom mnoštvu. Većina ribljih vrsta nosi u utrobi svojoj jaja, i sa ribama nije kao sa životinjama na kopnu jer nije samo nošenje jaja povezano za ženski spol, već i žensko i muško nose jaja, u njihovim se utrobama u određenom vremenu stvaraju jaja koja su skupljena u jednom neograničenom broju. Iz utrobe jedne ribe Stvoritelj stvara broj koji se ne može ni znati: iz riba izlaze jaja iz kojih će se izleći ta vrsta kad za to dođe vrijeme. Takvih imade riba i u rijekama koje se mri jeste bez potrebe da se pare muško i žensko, a imade i onih riba koje se mri jeste tako što je potrebno muško i žensko da ima. Tu spadaju one ribe što se razmnožavaju kao što čine krokodil i kornjača, oni imaju prednje i zadnje noge, takve ribe legu jaja. Pa kada jaja ispucaju od sunčeve vreline, iz svakog izade po jedna riba date vrste. Allah Veličanstveni znade da ribe u moru ne mogu ležati na jajima, pa je On odmah dao dušu u riblja jaja i ona ostaju samostalna, nalaze kad se izlegu sve što im je potrebno i ništa im od nekog drugod ne treba da bi njihovo biće dostiglo savršenstvo.

Pa pogledaj tu ljepotu i savršenstvo, jer riba u moru ne može ležati na jajima, niti svoju mlad može odgajati niti im na bilo koji način pomoći. Kako je to tako, onda je u moru riblja mlad samostalna, o sebi ovisna.

A pogledaj još kako je Allah Veličanstveni dosta ribe stvorio, jer ribu jedu i druge ribe, i čovjek, i ptice! Zato ribe imade dosta.

Također, pogledaj kako se ribe brzo kreću, premda nemaju sredstvo za to kao druge životinje, već imaju svoja krila. Pa pogledaj kako ih brzo pokreću, kako brzo mrdaju repom i posmotri kako je rep podijeljen na dvoje. Vidi kako se riba pravo zapućuje i pravac nalazi vrteći repom baš kao što se i lađa upravlja pramcem. A pogledaj joj i krila sa strana, pa su kao ploče da bi se njima upravljala u hodu. Ta su joj krila kao vesla u čamca.

Posmotri kosti ribe kako su stvorene kao stubovi na koje se gradi građevina. Na svakom mjestu je kost koja i odgovara tome organu. Kao što čamac ima jarbol, tako i riba imade kičmenu kost koja povezuje rebra, zatim hrskavicu prsnu i kosti glave. U kičmenoj kosti je snaga ribe, s njome joj je opstanak. Posmotri kad se koja kost ribe slomi kako to riba nadoknađuje tvrdoćom svoga mišićnog i mesnog tkiva i snagom svoga kretanja i napredovanja. Posmotri kako ona imade puno zuba čime ona nadomješta i pripomaže varenju svoje hrane.

Pogledaj i živa bića koja je Allah Veličanstveni stvorio u moru a koja su slabašna i polahko se kreću, kao što su školjke i morski puž! Vidi kako se te životinje čuvaju i štite tako što na sebi imaju onaj oklop koji je tvrd kao mermer, sve to da bi tu životinjicu čuvao i odbranio. Također, taj je oklop Veličanstveni podario i kao kućicu i stanište. Onaj unutarnji dio kućice koji naliježe na tijelo životinje nježan je da ne može nježniji biti! I možda bi se puž ošteti o kućicu da tu nije te nježne tvari. Neke su vrste puževa i školjki stvorene u jednoj otvorenoj oprugi koja se sama po sebi ne bi mogla štititi niti bi se do nje mogao stisniti put. Ali, Stvoritelj Veličanstveni joj je na brdima i kamenim gredama dao pokrov i dao joj sredstvo da se za njih lijepi u brdima i odatle se ne može izvaditi osim s krajnjim trudom. Također, Stvoritelj je njoj podario hranu iz vlage na brdu, čime joj pristizhe život.

A što se tiče puža, on izgleda kao neki naoružan vitez, on ti ispruži svoju glavu i pase. Kad osjeti da ga štogod uznemirava, on uvučeglavu u svoju kućicu i tamo se zatvori čvrstim zatvaračem koji gotovo da je tvrd kao i njegova kućica, i tako sasvim zabaci trag. Posmotri samo tu ljepotu i to da Allah nije ništa nemaru prepustio!

Znaj da Allah čuva sve što je u morima i sve što je u pustoj zemlji i sve što je na planinama! Pa nek' je veličanstven Allah koji je podario svako živo biće i onda ga naučio kako da se putem svojim zapućuje!

Posmotri vrste riba koje svoju pašu uzimaju blizu kopna u samom plićaku, ali i u dubokim morskim vodama na pučini. Jednoj vrsti ribe Stvoritelj je stvorio smjesu koja je kao tinta. To je u ribi stvoreno kao višak od njezine hrane, kao što se stvara mlijeko u vimenu, na primjer! Pa kada ta riba osjeti nešto što joj neugodu nanosi ili je uznemirava, ona tu tečnost ispusti i ona zamuti mjesto gdje se nalazi. A zatim odmakne kroz vodu kojoj se boja promijenila, a niti zna kako je umakla niti kuda je, a niti način zamućivanja vode. Sve je to tako Stvoritelj podario toj ribi kao zaštitu, a u tome imade i drugih koristi koje samo On znade.

A sada pogledaj još jednu vrstu ribe koja imade krila nalik krilima slijepog miša. Taribaletis jednoga mjesta na drugo, a iznad vode, pa onaj ko ne zna tu vrstu ribe misli da se radi o nekoj ptici s kopna.

Posmotri i druge vrste riba koje su slabašne i koje, najčešće, žive u rijekama. Neke takve ribe Allah Veličanstveni stvorio je osobene po tome što, kad im se približi nečija ruka da je uzme, ona opali i nečim sprži tu ruku, jer se u toj ribi nalazi nekakav duh (rûh) pa je ne može niko zbog toga zgrabiti. Kada bi se mnoge knjige ispisale o čudima znamenja Allahovih u samo jednom Njegovom stvorenju, bilo bi malo i ljudi ne bi bili u stanju da sve to dokraja dovedu. A i ono što se tek spomene o svakoj vrsti jeste samo naputak koji ukazuje na neku veliku stvar.

XIV glava

O ZNAMENJU STVARANJA BILJAKA I KAKVA SE TU NALAZE ČUDA ALLAHOVE MUDROSTI

Allah Veličanstveni kaže: Allah je Onaj koji je nebesa i Zemlju stvorio i koji vam spušta s neba kišu s s pomoću koje Mi dajemo da ozelene bašće prekrasne, — nemoguće je da vi učinite da izraste drveće njihovo. — Zar pored Allaha postoji drugi Bog? Ne postoji, ali su oni narod koji druge s Njim izjednačuje!¹⁴⁸⁾

Pogledaj, Allah te usrećio i učvrstio, šta sve imade na površini zemlje od biljaka i kako je to bilje blagodat pogledati: tako je divno, tako ga je milina vidjeti i oči na njemu odmarati da se uz njega ništa na Zemlji ne može zajedno ubrojiti!

Pogledaj kako je Stvoritelj dao razne vrste bilja u pogledu koristi, okusa, mirisa i drugih svrha koje se ne mogu ni pobrojiti. Stvorio je sjemenku i klicu kao stvorenje koje čuva i održava vrste biljaka. Plodove je dao za hranu i kao voće, a također i kao hranu za stoku i njihovu pašu. Drveće je dao za loženje vatre, a daske za gradnju nastambi i spravljanje čamaca i lađa, te za druge poslove čije bi se nabavljanje oduljilo. Stvorio je i lišće, cvat, behar, stabla, grane, mladice, pupove — za mnoge i nebrojene svrhe. Posmotri samo ovo: kad bi svi plodovi rasli na tlu zemljinom i kada ne bi rasli na granama i stabalicama koja nose te plodove, plodovi bi

struhli bez stabala i grana, ne bi se došlo do hrane i drugih koristi.

Posmotri kao je Allah dao u voćkama i biljkama blagodati velike: iz jedne sjemenke proklija i dozrije stotinu i više sjemenki. Znamen je u tome što iz jedne sjemenke nastane više sjemenki jeste da se dođe do više hrane, do drugih važnih stvari i za sjetvu. To je kao kada neki kralj gradi jedan grad, pa dadne tim stanovnicima žito da siju, ali i žito da se hrane dok im onô posijanô ne pristigne. Eto, to je znamenje koje je Allah dao cijeloj zemlji, Veličanstveni je prosuo tu blagodat na svoje štovatelje zarad njihova boljitka. Tako isto i drveće i hurme napreduju, rastui umnažaju svoje plodove tako da iz jedne sjemenke bude mnogo plodova — sve iz razloga da bi na tom stablu bilo plodova da ih jedu Božiji štovatelji i da ih koriste u druge svrhe, a višak pohranjuju da bi za kasnije imali, od njega i siju da bi produljili život te biljne vrste i da bi bili sigurni da je neće nestati. Jer, da nije ponovnog rasta biljaka i opstanka njihova u mladim stablima, tada bi, kad hara suša, nestalote biljne vrste i ne bi bilo stabala koja bi naslijedila svoju vrstu!

Razmisli o košpicama i sjemenju: pojavljuje se u posudicama i omotačima koji nalikuju papirusu — da bi ih ti omotači zaštitili i čuvali dok ne ojačaju i opašu se u snagu, baš kao što se i dijete u maternici nalazi u opnicama i omotačima. Tako mnoge sjemenke imaju čvrst omotač oko sebe i na svojim vršcima, kao nekakve šiljke, koji ga brane od ptica. Pa, posmotri kako je zaštićeno sjemenje na ovakav način i kako je prekriveno — da ga ptice ne bi mogle načimati pa bi mu naštetile; premda same ptice imaju svoju opskrbu u tome sjemenju, ipak, potrebe čovjeka su jače i preče!

Razmisi o stvaranju drveća i vrstama biljaka. Biljke, naime, budući da su potrebne hrane koju stalno uzimaju kao što je uzimaju i životinje, te budući da njima, biljkama, nije stvorena priroda kretanja s jednoga mjesta na drugo, kako bi se tim kretanjem razvijale, a k svemu tome one nemaju

ni alata s pomoću kojeg bi došle do hrane, — dakle, budući da je sveto tako, biljkama je dat korijen koji duboko urasta u zemlju kako bi odatle crpio i usisavao vodu. Tako se hrani i stablo drveta i ono što je na njemu: granje, lišće i plodovi. Tako zemlja postaje kao majka tom drvetu, majka koja odgaja! A korijenje i stablo sa svojim žilicama i kanalićima jesu kao usta kojima se gutaju zalogaji. I kao da je zemlja dadilja i dojilja kako bi se od nje dobila hrana, baš onako kako se razne vrste životinja hrane mlijekom svoje majke!

Posmotri potpornje šatora i logorskih mjesta kako su od daska napravljeni i kako je to sa svake strane učinjeno, sve iz razloga da šatori ne padnu i da se ne nagnu. Upravo je tako i sa biljkama: njezini kanali i žile jesu njezini potporniji koji su rašireni u dubini zemlje sa svake strane, drže stablo i učvršćuju ga. Da to nije tako, ne bi se održala stamenim visoka stabla, posebno ne za vrijeme olujnih vjetrova.

Pa, deder, pogledaj kako mudrost Stvoriteljeva prethodi mudrosti i umijeću gradnje, zanata i vještina, i pogledaj kako se ljudi upravljaju za mudrošću Stvoriteljevom i za Njegovim stvoreninama!

Promisli, eto, o lišću i stvaranju njegovu! Ti vidiš da po lišću imadu nekakve žilice koje su nalik venama rasprostrtim po površini. Ima lišća koje je tvrdo, oporo, koje je izduljeno i široko pruženo. A ima i onoga koje je malehno, koje se probija pored onog velikog oporog lišća, oko njega ono plete jedan divni i začudni plet!

Da je kojim slučajem zapalo čovjeku da on, recimo, pravi lišće — zamislite koliko bi mu trebalo dugo vremena da napravi samo lišće jednoga stabla! K tome, bilo bi mu potrebno mnogo alata i mnogo sredstava da ga stalno popravlja. A deder samo pogledaj koliko mnogo lišća se pomoli o proljeću po poljima i brdima, ispune i njih i krajolike Zemlje — sve to bez ikakva alata, bez ikakve kretnje — samo uz moć i snagu Stvoritelja uz njegovu volju i mudrost!

Pogledaj onda one žilice kako se prepleću po lišću samo-

me da bi ga napojile i da bi tvari u lišće dospjele. Eto, te su žilice tuda raspoređene kao i vene i krvni sudovi što su rašireni po čovjekovom tijelu da bi dostavili hranu u svaki organ tijela. A, opet, one tvrde žile koje se nalaze u listu, te su tu da bi držale list čvrstim, one lišću daju snagu da se ne previje i ne pocijepa.

A onda pogledaj košticu i sjemenku i uzrok koji se tu nahodi! Stvoritelj Veličanstveni odredio je da u unutrini ploda bude koštica kako bi iz nje nekad iznikla biljka ako bi nestalo zbog nečega te vrste. Tako je, naime, ta koštica tu spremljena da bude nešto dragocjeno, stvar koja se pohranjuje u riznicu i na nekoliko mjesta zbog velike potrebe za njome. Pa ako se jednoj toj koštici i desi nešto, naći će se drugih takvih na drugom mjestu.

K tome, u čvrstini koštice čuva se mehkoća ploda i njegova nježnost. Da nije koštice, raspala bi se sjemenka i prije nego li je dospjela dati druge plodove.

Imade sjemenki u kojima je jezgro koje se jede, ali se koristi i za mazanje tijela te za druge potrebe. Posmotri kako je Allah Veličanstveni oko sjemenki stvorio i stvara sočni plod, hurmu, a iznad sitnih grožđivih sjemenki sočni plod grožđa. Vidi u tome lijepa ukusa, slasti i uživanja za Allahove štovatelje. A k tome, razmisli o stvaranju sjemenke i ploda i o snazi koja je tu pohranjena, o čudima koja su, također, pohranjena i u ono ljudsko sjeme i sjeme od kojeg se stvaraju životinje — sve je to tajna čiju bit znade samo Allah Veličanstveni, a dugo bi bilo da govorimo čak i o onome što mi ljudi znamo.

Posmotri kako se čuvaju sjemenka i jezgro onim čvrstim omotačem koji je stvoren u onoj vanjskoj kori. Tako, kada sjemenka padne u prašinu ili štogod drugo, ona brzo ne propada! A ako li se pohrani za neko vrijeme, dok ne dođe doba sjetve, sjemenka ostaje sačuvana. Vanjska koža čuva sjemenku, čuva ono što joj je unutra,⁴⁹⁾ baš kao što se čuva nešto dragocjeno pa mu se napravi kakav sanduk ko-

ji tu dragocjenost štiti. A kada se ta sjemenka stavi u zemlju i kada se napoji vodom, iz nje izbija malehna klica i uspravlja se ka zraku. Sve što više ona raste i jača, jača i stabilica i izrasta vremenom veliko stablo, jačaju mu grane, sve više se opasuje u snagu. Grane to drvo čuvaju u zraku da ne pane ili da se ne slomi njihanjem, ili nečim drugim. A voda se penje ka granama i ka stablu i ide prvo iz korijenja ka višim razinama drvetu. Tako Allah Veličanstveni tu vodu raspoređuje po pravdi i mjerilom istine! Ide jedan dio lišću kao ugodna hrana, zatim ka žilicama isprepletenim što se u lišću nahode — da bi ta hrana stigla i na same krajeve lišća i da se lišće nahrani onim što mu i dolikuje.

A i plodovi imaju doličnu hranu, i vriježe, i peteljka, i behar, i cvat — svima njima dolična i korisna hrana! Tako to biva sve dok plodovlje ne ojedri, sve dok mu se okus ne oblikuje, sve dok mu se miris ne upotpuni i ne pomole raznolike boje, slast, ugoda i ljepota!

A posmotri ovo: vidi kako je Allah Veličanstveni dao da se prvo pomoli na drvetu lišće, pa onda plodovi! A zašto? E, zbog toga što je plodovlje slabašno u početku pa ga lišće štiti od vreline Sunca, ali i od hladnoće zraka! Tako ti lišće pokriva te plodove. Pa ipak, imade između lišća nekakvih otvora da uđe koji djelić sunčeve svjetlosti i zraka bez kojeg plodovi ne bi mogli. Tako lišće čuva plodove i od prekomjernosti i od malomjernosti te od drugih vrsta propasti

A pogledaj samo kako je Stvoritelj Veličanstveni ustrojio drveće, krošnje, plodove i cvat. Dao ga je različitih boja, oblika, okusa i mirisa. Ima ga dugog, srednjeg, sasvim velikog i sasvim sićušnog! Boja ima na njemu crvenih, bijelih, žutih i zelenih. A, opet, svaka je boja različita, nekada jarka, nekada osrednja, a nekada sasvim otvorena i vedra. Kad suokusiposrijedi, imadeplodova slatkih, kiselih, bogmenekad gorkih, a najčešće prijatnih i sočnih. Biljke i voće je općenito prijatnog ali i različitog mirisa. Spomenuli smo da Ča-

sna Knjiga to objašnjava, te njezine riječi šire ljudska prsa i otkrivaju onome koji razmišlja mnogolike tajne.

Posmotri kakvu je Allah Veličanstveni udjenio tajnu kad se gleda u biljke i voće! Taj ti pogled skida sa srca nužnost i tegobu, širi ti grudi kad ga posmatraš, draga ti dušu kad gledaš u svu tu divotu! Allah Veličanstveni tu je pohranio mnogolike koristi koje se ne mogu nikako pobrojiti i različitog su uticaja na ljude! Neki uticaji jačaju ljudska srca, a opet stvarno djelovanje biljaka i plodova jeste u samoj hrani i tako se čuva život čovjekov, jer je jestivo bilje Stvoritelj učinio slasnim i prijatnim pri jedenju. Veličanstveni je stvorio sjemenje da bi bilje očuvalo svoju vrstu, recimo onda kad se voćka sasuši i kada se odvoji od svoga ležišta pri cvjetanju.

Posmotri i razmisli o riječima Allaha Veličanstvenog: **Mi podižemo drvo koje na Sinajskog gori raste, koje zejtin daje i začim je onima koji jedu!**⁵⁰⁾ Allah Veličanstveni izveo je između prostora kamena i vode ulje, zejtin čisti i slasni, u kojem je mnogo koristi, baš kao što je izveo i izvodi mlijeko između grizina, krvi i buraga kravljeg, ili kao što je iz pčela izveo napitak slasni, med ugodni i raznobojni u kojem je lijek za ljude. Kada bi se sve ove stvari sabrale na jedno mjesto, one bi, i med, i mlijeko, i ulje... bile kao rijeke!⁵¹⁾ Sve je to zarad koristi ljudima.

Pa, deder pogledaj pouke za sve one koji razuma i pameći imaju! Pogledaj u vodu koja se podiže kroz stabalicu biljke ili kroz stablo drveta, vidi kako ta voda ide onim žilicama duboko usađenim u korijenje, vidi kako se ta voda čuva sve do samoga vrha drveća!

I vidi, još, kako je Allah dodijelio hranu svim dijelovima palme, i korijenima ono što im treba, ali joj koristi i za ljuštenje kore i njezino obnavljanje. Pogledaj kad zadesi palmu sušenje kako joj voda koristi, kako joj obnavlja koru, ali vodom se šalju i druge sastojine koje koriste plodovima. Vidi i palminu liku koja čuva plodove; u početku plodovi

su slabašani, ali se kasnije nanižu na palminoj liki sve jedan na drugi, u grozdovima i skupinama, u preciznom, omotanom nizu koji čuva hurme od kvarenja ili preinake okusa.

Pa kada hurme ojačaju, onda se one spremno izlažu suncu i zraku. S njih spada onaj omotač i to postupno, a bio ih je čuvao i štitio. Plodovi se, malo pomalo, odvajaju i sve više ispružaju prema suncu i zraku — da bi se upotpunila snaga tih plodova. Tako se svi plodovi pokazuju, nekako zajedno, da im ne bi ni toplina ni hladnoća naškodile.

Potom te plodove vidiš u lijepim nizovima sve dok ne dozriju, a potom ih je ugoda jesti, a mogu se bogme i za kasnije ostaviti. Hurme koriste za svrhe koje su dolične toj voćki.

Također, razmisli o ovome kad su posrijedi sve druge voćke i drveće. Ti vidiš na njima uzroke očuvanja i ljepotu njihove izradbe — svaki pametan i uman čovjek će to tako vidjeti.

Eto, tu se može razmotriti stvaranje šipka i vidjeti kakva se u tome sve čuda nahode. Unutra imade jedno mesnato jestivo tkivo, a okolo opet čvrsta kora koja je s unutarnje stranke mehka. Šipak je također s donje strane čvrst a s one gornje je tanji, baš kao što je i kuća u temeljima čvrsta a u visinama nije. A, opet, ono zrnevlje je u šipku nanizano kao da si ga rukom nizao! Štaviše, ruka je nemoćna da tako naniže ono sjemenje onako kako je nanizano u onom spomenutom mesnatom tkivu. Vidiš da je podijeljeno po divnom redu, svaki je dio odijeljen nježnim opnicama i omotačima divnoga niza, sve iz razloga da bi se one koščiце prekrile i da jedna drugu ne bi dodirivale pa bi onda struhnule i ne bi šipak kao cjeloviti plod sazrio niti do svoje svrhe došao. A okolo je, opet, kako smo već kazali, čvrsta kora koja to sve u sebi drži i omotava. U znamenje onakvog niza onog šipkovog sjemenja unutra spada svakako to što šipak unutra nije šupalj već imade ono mesnato tkivo. Jer, kada bi

bio bez onoga tkiva, onda one košpice ne bi bile slasne pri jedenju, pa se tkivo tu nalazi radi toga. U tom tkivu koštice su usađene finim redom, rasprostrte po njegovoj unutrinji i povezane nježnim žilicama koje daju košticama aromu i slast.

Pogledaj kako iz ono malo gorčine što je imade u šipku nastaje fina aroma i slast šipka kao cjeline. One nježne like čuvaju šipak unutra od potresa i pridržavaju unutarnji sustav te voćke. A sve to, ponovimo još jednom, obujmljuje ona kora koja sve pridržava, koja je čvrsta i tvrda i sve snažno obujmljuje, a ona gorčina je tu da bi čuvala tu voćku od neugodnosti. Ljudi u šipku imadu mnoge koristi, šipak je voćka između jela i lijeka, za njime uvijek imade potrebe i onda kad se ubire sa drveta ali i kasnije kad se sačuva i ostavi.

Pogledaj one grančice, držače šipkova ploda na šipkovu stablu kad su šipci još neubrani. Vidi kako je stvorena ta patrljica čvrstom, jakom, sve iz razloga da bi plod bio sačuvan na drvetu i da bi sazrio ne padnuvši na zemlju prije nego li to bude. Šipak, mimo svih drugih voćaka, vezan je prije svega za čovjekovu hranu. Uglavnom ga na jedu druga živa bića.

A sada pogledaj one biljke koje rastu po površini zemlje, kao što je lubenica, sakaska tikva i slično njima. Vidi samo divnoga rasporeda! Pošto je stabalica, vriježa njihova, slabašna, one ne rastu na drveću već na tlu zemlje, ali i iz razloga što trebaju mnogo vode. Jer, da su, kao drugi plodovi voćaka, prvo uspravljeni na stablu, ne bi to stablo i granje njegovo usljed nježnosti svoje moglo izdržati onoliku tikvu, pa bi tikva pala na zemlju i prije nego li bi dozrela! Tikva i lubenica tako rastu na površini zemlje, zemlja nosi njihovu vriježu i korijen, a tikva se napaja tako što se vriježa ispruža. Pogledaj i uzmi pouku iz toga da i tikva i lubenica rastu i bivaju stvarane samo onda kada im je pogodno vrijeme, i kada koriste onome ko ih jede. One, naime, rastu kada je vrelina i pripeka i tako koriste čovjeku. A da rastu kad je

hladnoća, onda ih ljudske duše ne bi htjele i nikakav mar za njima ne bi osjećale. Više bi naštetile kad bi se tada jele nego li što bi koristile.

Pogledaj i palmu: ako je ženskog spola, onda ona potrebuje oplodnju. Tada se na njoj stvara muška stabalica koju ona potrebuje. I onda ta muška stabalica imadeistu ulogu kao i muškost kod životinja. Sve je to tako iz razloga da bi se obrađivanjem palminoga rastinja i palmovika sačuvao osnov ovoga drveta.

Posmotri još ljekovito bilje i lijekove korisne što se u bilju nahode. Neko se bilje uzima da bi izazvalo otvaranje čovjekovih izlučnih organa, izlučivanje tvrdog izmeta i sl. Drugo se bilje, opet, koristi da bi izlučilo crni žuč, treće da bi odstranilo sluz, četvrto da bi odstranilo žutilo, peto da bi izazvalo prdenje i vjetrove, šesto da bi se ojačalo tijelo i stomak za probavu. Neko se, opet, koristi da bi se dobio proliv, neko da bi proliv prekinulo! Mnogo se bilja koristi i za razne miomirise, za slabe i ne jake ljude iznurene boleštinama. A sve bilje je od vode, pa nek je slavan Allah Veličanstveni koji je to sve rasporedio najdivnijim rasporedom!

---

48) *Neml*, 60.

49) Ovdje sasvim jasno prepoznamo *Gazalija* kao islamskog mistika, sufiju! Omiljena tema o »unutarnjem« i »vanjskom« aspektu svijeta, *Kur'ana*, života..., najčešće se objašnjava u sufizmu posredstvom kore, ljuske, sjemenke, jezgra, tj. vanjskog i unutarnjeg aspekta nekog ploda.

50) *Mu'minûn*, 20.

51) *Gazālî* aludira na kur'anske ajete koji govore o rijekama. U jednom se ajetu spominju rijeke od meda, mlijeka, halal-vina i od pitke vode!

XV glava

ŠTA SRCA NASLUĆUJU IZ VELIČINE POZNAVATELJA TAJNI

Allah Veličanstveni i Silni kaže: Njega veličaju sedmera nebesa, i Zemlja, i onî na njima; i ne postoji ništa što Ga ne veliča, hvaleći Ga! Ali, vi ne razumijete veličanje njihovo. — On je doista blag i mnogo prašta. ⁵²⁾

Allah Veličanstveni još veli: Gotovo da se nebesa raspadnu jedna iznad drugih! A meleki veličaju i hvalе Gospodara svoga i mole oprost za one koji su na Zemlji. — Allah je zaista taj koji prašta i koji je milostiv! ⁵³⁾

I još, Veličanstveni veli: I grmljavina veliča i hvali Njega, a i meleki, iz strahopoštovanja prema Njemu; On šalje gromove i udara njima koga hoće, — i opet oni raspravljaju o Allahu, a On sve može. ⁵⁴⁾

Znaj, Allah i tebe i nas usrećio i srećni nam udio podario, da sve ovo o čemu smo naprijed govorili u ovoj knjizi pripada čudu i divoti stvaranja i Božijega davanja! Na Njegovim stvorenjima očituju se znamenja i znakovi razgovjetni, dokazi neporecivi, znakovlje koje ukazuje na veličanstvenost njihova Stvoritelja i veličinu Njegove moći, na ispunjenje Njegove Volje i na očitovanje Njegove Veličine.

Eto, kada ti pogledaš u ono što je tebi najbliže, a to je tvoja duša, vidiš u njoj čuda i znakove na koje smo ukazali u ovoj knjizi. Također, kada pogledaš na svoje prebivalište, a to

je Zemlja, i kada svoju misao na njoj zadržiš i kada je malo dulje pogledaš, ti vidiš kako ti naum tvoj uranja u ono što je On na njoj stvorio: visoka brda, mora duboka koja je obuhvataju, rijeke koje po njoj teku, vrste biljaka i drveća koje je On dao da izrastu i niknu, pa onda životinje koje je On rasijsao po njoj — te drugo o čemu umni raspravljaju i iz čega uvid stiču!

K tome, kada razmisliš o prostranstvu Zemlje i razdaljinama među njezinim stranama, ti tada spoznaš nemoć stvorenja da obuhvate sve zemaljske strane, nemoć njihovu vidiš da na dunjaluk obruč stave! Kada posmotriš sve što su učeni ljudi i znalci kazali o Allahu Veličanstvenom u pogledu Njegova stvaranja nebesa, te kada razmisliš o tome da je cijela Zemlja sa svim što je na njoj, u odnosu na nebesa kao jedna trunka zemlje. A opet, posmatračići kažu da Sunce svojom veličinom premaša veličinu Zemlje stotinu šezdeset i nekoliko puta! Također, kažu da imade zvijezda koje su od Zemlje veće stotinu puta. Ti vidiš ove zvijezde i svijetla nebeska tijela kao što su Sunce, Mjesec, planete, zvijezde. . . , sve njih obuhvataju nebesa, sva su ta tijela smještena unutar nebesa! Pa, deder, razmisli o nebesima koja sve to obuhvataju, razmisli o kakvoj se veličini radi!

A pogledaj još kako ti vidiš i Sunce, i Mjesec, i zvijezde, i nebo zajedničko njima, zjenicom svoga oka, premda je to tvoje oko malehno! Eto, po tome vidiš kako su ta tijela daleko i visoko, a samo zbog daljine ti primjećuješ svojim okom da su ta tijela malehna, a ona zapravo uopće nisu malehna.

Također, ti pogledaj u veličinu nebeskog kretanja i u njegov raspon! Ti, naravno, to kretanje ne osjećaš, ti ga samo umom raspoznaješ, zato što su nebeska tijela izuzetno udaljena. K tome, ti i ne sumnjaš da nebesa u jednom trenu obave kretnju u mjeri stotinu i više puta zemljinih dimenzija, premda ti to ne primjećuješ.

Pa, deder, razmisli o veličini svih tih tijela! Poslušaj za-

kletvu Gospodarevu, veličanstven je On, kojom se On zaklinje na mjestima mnogim u Časnoj Knjizi, Kur'anu. Pa kaže: Tako Mi neba sazviježđima okićenog!¹⁵⁵⁾ Tako mi neba i Danice! A znaš li ti šta je Danica? Zvijezda bilstava!¹⁵⁶⁾ I kunem se časom kad se zvijezde gube! A to je zakletva velika, da znate!¹⁵⁷⁾ Ovakvih je ajeta još i ti vidiš svojim uvidom sve ono što obuhvaća Višnji Svijet, meleke/anđele, vidi kako su oni jedno veliko stvorenje! Razmisli o tome kako je Džibril a. s. obavijestio Božije Poslanika Muhammeda a. s. o Israfilu a. s., kazao mu je: Sta misliš da vidiš, Israfile? Božije je prijestolje iznad njegovih pleća, njegove su noge na donjim granicama slojeva Zemlje!

A od ovih riječi Džibrilovih još veće je čuti sljedeći ajet Kur'ana: Njegovo prijestolje obuhvata i nebesa i Zemlju!¹⁵⁸⁾ To znači, Božije prijestolje obuhvata nebesa i Zemlju, pa šta onda misliš o Njegovom stvorenju koje je toliko veliko!

Podigni, stoga, pogled svoj u Allahovo djelo veličanstveno, izvedi sebi dokaz o Stvaranju Velikom, o moći Velikog Stvoritelja, o Njegovoj uzvišenosti, veličini, znanju, moći, snazi! O tome kako se ispunjava Njegova volja, kako se do u tančine udovljava Njegovim znamenjima i Njegovom dobroćinstvu!

Pogledaj kako se ovo veliko djelo održava bez ikakvog stuba koji bi ga podupirao, a ni iznad ovoga velikog djela nema nikakvih kuka koje bi ga držale i za koje bi ono bilo prikazano!

Ko god pogleda u carstvo nebesa i Zemlje, ali to učini svojim razumom i srcem, on dođe do spoznanja svoga Gospodara i do spoznaje veličine Njegovoga djela! Misleći ljudi nemaju drugoga puta spoznaje! Kada god se razum vrati tome veličanstvenom djelu i kada god se misao upravi ka njemu, toj čudesnoj stvorevini, poveća se spoznaja, čvrsto uvjerenje i neporecivo znanje o Stvoritelju nebesa i Zemlje i o Njegovoj veličini!

Naravno, ljudi su u spoznaji različiti. Imade onih primjera

koji su podarenoga znanja; koliko mu je dato svjetlosti razuma, toliko on spoznaje. Najveća stvar koja pomaže spoznaju jeste učenje i recitiranje Kur'ana Moćnoga! Razmišljanje o onome šta Kur'an kaže, razmišljati o njegovim ajetima sigurno i nedvojbeno vodi spoznaji Boga, ali je k tome potrebno biti bogobojazan čovjek!

Eto, to su kapije spoznaje Boga, to je ono čvrsto jekino znanje koje je kod Allaha!

A deder sada pogledaj na šta ćemo ti ukazati! Eto, ti znađeš, u cjelini uzevši, da je Božiji poslanik Muhammed a. s. podignut za vrijeme Isrâ'a (noćnoga putovanja) na nebesa i da je dostigao krajnji stepen te da je vidio velike znakove i znamenja Božija! Pokazano mu je carstvo nebesa, Carstvo Njegovoga Gospodara, i on se uvjerio u postojanje Onoga i Ovoga svijeta! Približio se svome Gospodaru, bio mu je blizu koliko dva luka ili malko bliže. Pa, opet, pomisli samo kakvu je čast imao, a ipak mu je naređeno da kaže: **Gospodaru moj, povećaj mi znanje moje!**⁵⁹⁾

Podučiti sada spoznaješ Njega, budi upućen svjetlošću Njegove Upute, i ja i ti budimo Mu pokorni! Budimo svi u Njegovoj Časti, pod Njegovom zaštitom i svjesni Njegova Postojanja! On je, zbilja, u svemu tome Prijatelj i Zaštitnik!

---

52) *Isrâ'*, 44.

53) *Šurâ*, 5.

54) *Ra'd*, 13.

55) *Burûdz*, 1.

56) *Târiq*, 1—3.

57) *Vâkı'a*, 75—76.

58) *Beqare*, 255.

59) *Tahâ*, 114.

POGOVOR

Dr Rešid Hafizović

TEMELJNE ODLIKE KOZMOLOŠKOG UČENJA 'ABŪ HĀMIDA 'AL-GAZĀLĪYA

'Al-Gazālījevo kozmološko učenje je razasuto kroz sadržaj brojnih njegovih djela teološko-sufijske i filozofijske provenijencije, i u cijelosti je izloženo na način tradicionalnog obrasca ukupnih kozmoloških razmatranja u islamu. Dok izlaže osnove svog kozmološkog naučavanja, Abū-Hāmid Al-Gazālī slijedi uobičajeni silazno-očitujući ritam božanske Poruke koja mu pruža mjerodavne i smjerodavne podatke u vezi s takovrsnim naučavanjem. On, naime, u svojim kozmološkim razmatranjima slijedi onu temeljnim vrelima islama čvrsto ustanovljenu vertikalnu božanskog oglašavanja u svijetu vidljivih formi, polazeći od svijeta božanskoga Prijestolja, preko svijeta meleka, svijeta čovjeka, životinjskog i biljnog svijeta, i završava sa svijetom minerala.¹⁾

Njegova kozmološka razvijanja, međutim, ne izražavaju tek neku statičnu sliku o samoobjavljujućim i samo-očitujućim ritmovima onog Božanskog, koji su zaleđeni unutar jedne davno iskazane skolastičke vizije o Bogu usred apstraktnih makro i mikrokozmičkih dubina, iz kojih je davno iščivila toplina božanskog milotvornog oblikovanja svjetova i živa energija božanskog stvaralačkog uplitanja u svijet razumne i nerazumne prirode stvorenja. Naprotiv, 'Al-Gazālījeva kozmologija izražava živu stvarnost božanskog

su-djelovanja na stranicama Prirode, koja u nebrojenim egzistencijalnim oblicima jasno i glasno odražava kozmičke sjene božanskoga Duha i crta njegove prepoznatljive kozmičke konture unutar prirodnog reljefa nepretrgnuto djelujućih božanskih imena i svojstava, koja snagom svojih vječnih zbilja i neiscrpnim dinamisom božanskoga Života uspostavljaju svekoliki kozmički okoliš i u isto vrije-me predstavljaju živo tkivo svakog oblika života u carstvu Prirode.²⁾

'Al-Gazālī nije, per definitionem, prirodoslovac i strogi znanstveni teoretičar o prirodoslovlju, već ālim, sufijska i filozof, koji svaku dimenziju svoga mišljenja prvenstveno nastoji dovesti u tijesan suodnos sa svetim tekstom Objave i Predaje, i otuda izvesti svu stvaralačku energiju božanskoga Duha u njegovom nepretrgnutom oblikotvornom pohodu ka carstvu prostornoga i vremenitoga. I to mu, naravno, nikako ne oduzima ni pravo niti mogućnost da u domeni čistog prirodoslovlja iznese sasvim mjerodavne znanstvene opservacije, koje nimalo ne zaostaju iza opservacija čovjeka posve vičnoga nepreglednim poljima prirodoslovnih nauka. Ali, ono što 'Al-Gazālīju daje posebnu želju za prilježnim istraživanjima u carstvu Prirode i što na poseban način obvezuje njegov duh na istinitost i vjerodostojnost jest neodoljiva vjera i ljubav da se u naj-sićušnijim detaljima svijeta Prirode otkrije neizbrisivi i autentični trag mudrog božanskog stvaranja.³⁾ Krećući se u susret Prirodi, 'Al-Gazālī zna i vjeruje da se kreće u susret Bogu ondje prisutnom, živom i djelujućem; s druge strane, krećući se u susret Prirodi, svjestan je da se kreće i prodire u samo središte svetoga teksta Kur'āna, u kojem ne dominira mrtvo slovo Zakona, već živa svjetlost ondje nastanjenoga božanskoga Duha-Objavitelja, onog istog što carstvom Prirode raspriruje mnogovrsne egzistencijalne oblike po mjeri Njegove mudrosti oblikovane i po slici njegove naravi profilirane. Dok razviđa stranice Prirode, 'Al-Ga-

zālī je duboko svjestan da u isti mah razviđa stranice Knjige, stranice svetoga teksta Kur'āna. On zna, dok bdije nad Objavom i nad Prirodom, da neporecivo i aktivno sudjeluje u živoj zbilji nepretrgnutog i čina božanskog oglašavanja. Dovodeći u najizravniji odnos svako Božje ime sa konkretnim oblicima u Prirodi, sa raznovrsnim zbiljama kozmičkoga života, 'Al-Gazālī odlučno povezuje i nerazmrsivo prepliće čin božanskoga stvaranja i božanske Objave. On, u stvari, takvim svojim ponašanjem, u ispisivanju svojih kozmoloških traktata, ne slijedi bilo kakav vlastiti hir, već samo izriče jednu od temeljnih istina kur'ānskog teksta, koja na zoran način svjedoči o smirenosti cjelovite Prirode u slikopisnim perspektivama i sadržaju Kur'āna, i o smirenosti cjelovitog kur'ānskog sadržaja u egzistencijalnim perspektivama Prirode.⁴⁾

Znajući, naime, da u svekolikoj ibrahimovskoj/abrahmovskoj duhovnosti znanje i bivanje označavaju istovremeni i kontinuirani egzistencijalni vez, 'Al-Gazālī nije imao drugod izbora u konstruiranju svojih kozmoloških teorija, želi li ostati do kraja vjeran autentičnoj islamskoj/muslimanskoj duhovnosti, već da Objavu motri u činu stvaranja, i čin stvaranja da motri u Objavi. Stoga je gotovo na slikovit način vidljivo iz sadržaja 'Al-Gazālijeve kozmologije da Bog portretira ljepotu i neizrecivu raskoš svoga Lica u Prirodi na jedna način kao i u Objavi. Stranicama Prirode i stranicama Kur'āna neprestan se razliježu duhovne jeke jednog istog Stvoritelja. Razlika postoji samo u načinu njegova oglašavanja, jer božanski Duh se na stranicama Prirode očituje na analitičan način, dočim se na stranicama Kur'āna oglašava na sintetičan način. 'Al-Gazālī, kao sufijski mislilac, u ovom segmentu bi se izrazio tako što bi hipostatsku razigranost božanskoga Duha-Objavitelja na stranicama Prirode oslovio Velikim čovjekom ili makrokozmičkim licem božanskoga Duha ('Al-Insān 'Al-Kebīr), dočim bi slikopisnu razigranost božanskoga Du-

ha na stranicama Kur'āna nazvao Malim Čovjekom ili mikrokozmičkim licem božanskoga Duha ('Al-Insān 'As-Sagīr). Na taj način 'Al-Gazālī analitičnost božanskoga stvaranja u carstvu Prirode svodi, po načelu neobuzdane egzistencijalne uslovljenosti Prirode i Objave, na sintetičnost božanskog objavljenja unutar razuđenih kur'ānskih svjetova.⁵⁾

Bezuvjetni egzistencijalni vez između Objave i Stvaranja ili između Riječi i Čina, ili između Znanja i Bivanja, ili između Riječi i Prirode, 'Al-Gazālī razotkriva unutar duhovnih perspektiva lijepih Allahovih imena (Esmāullāh 'Al-Husnā), jer su mu te perspektive otkrile neporecivu skrivenost Kur'āna u Prirodi i cjelovite Prirode u Kur'ānu. Stoga 'Al-Gazālī taj odnos želi posvijestiti čitaocu unutar svakog segmenta svojih kozmoloških teorija, svejedno da li našu pažnju posvrćivao na svoja otkrića u carstvu biljaka, u carstvu životinja ili, pak, u carstvu ljudi. Te odnose u Prirodi i unutar kur'ānskih svjetova, kako poručuje 'Al-Gazālī, Bog nepretrgnuto obnavlja činom ustrajnog samo/imenovanja Svoje vlastite Biti, čije milotvorno, životvorno i smjerotvorno svjetlo prožima cijelu vertikalnu kozmičkih svjetova.⁶⁾

Iz svetopovijesne semitske tradicije je, naime, nedvojbeno poznato da čin imenovanja stvari, predmeta ili bića, u stvari, odjednom u sebi nosi dvostruku semantičku vrijednost: epistemološku i egzistencijalnu, jer se u onoj prvoj vrijednosti kondenzira svjetlost božanske mudrosti, dočim se u onoj potonjoj smiruje neodoljivi ritam i sila božanske volje. Blagodareći takvom jednom semantičkom srazu, koji se dešava u činu imenovanja, osobito u činu božanskog samo/imenovanja, čin imenovanja istodobne postaje i činom uvođenja predmeta, stvari ili bića u njegovo sopstveno postojanje. Istovjetan proces se dešava u činu božanskoga samo/imenovanja, čija trajnost označava i trajnost svijeta. Samo/imenujući Svoju Bit, Bog ime-

nuje stvari i bića u svijetu, i snagom imenovanja stvara njihove žive i opazljive egzistencijalne oblike, koji ispunjavaju stranice Prirode, a ova nije drugo do li produkt raskošne egzistencijalne igre božanskoga Duha na način svjetla božanske Mudrosti i kozmičkih sjena božanske Volje. Svijet Prirode je, naime, svijet božanskih imena u čijem semantičkom ruhu božanski Duh stvara i uljudu je Prirodu, kao Sila koja život udiše, koja vreća iz dubine zemljine utrobe izvodi, koja svjetlost dana uvlači u tminu noći, i obratno, koja čini da ilovača raspukne snagom klijanja biljnoga svijeta i donese ploda svakojaka, isto onako kao što u nerazumnoj naravi stvorenja životinja-ilovača puca i otvara se i donosi novu mladicu života u životinjskom carstvu, ili kao što čovjek-ilovača, darovaniskrom božanskoga Duha, puca i iz dubina svoje sasvim ljudske utrobe izvodi novi oblik razumnoga života, kao krunski oblik svekolikog kozmičkog života.

Bezuslovnu povezanost čina božanske Objave i čina božanskoga stvaranja, Kur'āna i Prirode, 'Al-Gazālī u punom svjetlu otkriva i u eshatološkoj situaciji Prirode i povijesnoga dočetka. Savijanje svitaka Knjige, što će biti znak skorog zalaska prostora i vremena, Prirode i Povijesti, istodobne će označiti takovrsno dešavanje na stranicama Prirode, jer će se i listovi Knjige-Prirode početi savijati, i sve će biti pretaknuto u čistu svjetlost vječnog nebeskog Načela. Tu neospornu vezanost stvaranja i objavljivanja 'Al-Gazālī u svojim kozmološkim razmatranjima posvjedočuje podržavalačkom snagom božanskoga Duha-Objavitelja i Duha-Stvoritelja, Duha koji se silazno-očitujući vertikalom kozmičkih svjetova razmahuje mnoštvom egzistencijalnih darova: darom života, koji je zajednički svim živim bićima, darom mudrosti koju najpotpunije baštini ilovača u carstvu razumne naravi stvorenja, darom ljepote primjerene svakom obliku kozmičkog života, svijetu zvijezda i minerala, podjednako kao i svijetu vegetativne, ani-

malne i racionalne ilovače; tu je potom dar pravednosti potpuno povjeren namjesniku Božjem u carstvu Prirode, te dar milosti i plemenitosti, koje je božanski Duh zasadio u svaki oblik žive prirode kojom dišu kozmički svjetovi. Pošto je božanski Duh, kako primjećuje 'Al-Gazālī, u svojim stvaralačkim i objaviteljskim kozmičkim razvijanjima u svaki oblik žive prirode udahnuo brojne darove do one idealne mjere do koje svako živo stvorenje u carstvu Prirode mora dorasti i dozreti o eshatološkoj situaciji, kao neizbježnoj egzistencijalnoj jeseni čovjeka, svijeta i povijesti, i to snagom životvornog daha primljenog od božanskoga Duha, to će nesumnjivo značiti da će Priroda, u svojoj svekolikoj razuđenosti, u završnici svog duhovnog rasta o eshatološkoj punini neodoljivo podsjećati na metakozmičko Lice božanskoga Duha, onog istog kojim je bila opečaćena u svojim povijesnim izmaglicama, i čije kozmičke konture su cjelovito oertane u raskošnom mozaiku vidljivih i nevidljivih kur'ānskih svjetova. Kada se, naime, saviju stranice Kur'āna i, paralelno s tim, stranice Prirode, u svjetlu svoje potpune nebesko-zemaljske slave izroniče Lice Gospodara svjetova, čija svjetlost jedino nikada ne zalazi.

Bilješke:

1) 'Abū Hāmid 'Al-Gazālī, 'Al-Hikmatu fī mahlūkātillāhi azza va džalla, Beyrut, 1986, str. 3—77.

2) Ibid; vidjeti, primjerice, stranice: 17—19; 21—23; 25—41; 45—50; Claudi Fielda, *The Confessions of 'Al Gazālī*, London, 1909, p. 13.; M. Umaruddin, *The Ethical Philosophy of 'Al-Gazālī*, Aligarh,

1949, vol. I, part III, pp. 228—259.

3) 'Al-Gazālī, 'Ihāj', ulūm ad-din, IV, Kairo, 1921., str. 259 i dalje; 'Al-Hikmeatu..., cijeli sadržaj traktata je u tom duhu ispisan.

4) Ibid.; *Tahāfut al-felāsife*, Bejrut, 1927, str. 88 i dalje.

5) 'Al-Munkiz min ad-dalāl, Damask, 1937. str. 60.; *Miskāt al-anvār*, Kairo, 1924., u cijelosti.

6) Ibid.

Izdavač

NIPP LIJAN

Za izdavača

MENSUR BRDAR

Recenzenti

NUŠRET ČANČAR

REŠID HAFIZOVIĆ

Lektor

DŽEMALUDIN LATIĆ

Korektor

ENES DURMIŠEVIĆ

Design

IŠMAR MUJEZINović

Štampa

DP DELO TČR, Ljubljana

Za štampariju

ALOJZ ZIBELNIK

Tiraž

2.000

Prvo izdanje, Ljubljana 1994.

